

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra sociální práce

Disertační práce

PhDr. Veronika Aresta

***Sociální bydlení jako nástroj zvyšování kvality života lidí
s omezeným přístupem na trh s bydlením***

**Social housing as a tool for improving quality of life of people
with limited access to the housing market**

Vedoucí práce: doc. Ing. Ladislav Průša, CSc.

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. prosince 2023

Veronika Aresta, v.r.

Poděkování

V první řadě s velkou pokorou děkuji doc. Ing. Ladislavovi Průšovi, Ph.D. za jeho trpělivost a pochopení všech životních událostí, které se děly v době tvorby dizertační práce, za jeho vstřícné jednání, odborné konzultace včetně cenných diskusí. Dále děkuji prof. Liboru Musilovi a Mgr. Karlovi Řezáčovi, PhD. za odborné konzultace při designování výzkumné studie. Děkuji také životním přítelkyním Monice a Lence, které jsem díky studiu sociální práce na naší katedře získala, za společné úsilí a podporu v době úspěchů i neúspěchů.

Velmi děkuji pracovníkům městské části, na které byl výzkum realizován za pomoc při oslovování účastníků studie. Velké poděkování věnuji také uživatelům a sociálním pracovníkům a pracovnícím podpory v bydlení, kteří ochotně sdíleli své životní příběhy a profesní zkušenosti. Doufám, že tento výzkum přinese nový pohled na potenciál programů sociálního bydlení a jeho dopadů na kvalitu života v bydlení.

V neposlední řadě děkuji svému manželovi, dceři a mým rodičům a prarodičům, že mi poskytli prostor pro zvládnutí tohoto studijního milníku, zvláště v době dokončování práce.

Klíčová slova (česky)

bezdomovectví a vyloučení z bydlení, sociální bydlení, kvalita života, potenciality, očekávání, konverzní faktory

Abstrakt (česky)

Předkládaná dizertační práce je zaměřena na zkoumání vztahu mezi sociálním bydlením a kvalitou života jeho uživatelů. Cílem disertační práce je zjistit, zda program sociálního bydlení zajišťuje bydlení, které umožňuje žít jeho uživatelům takový život, jaký si přejí žít. Studie je inspirována koncepcí očekávání navržené v roce 2020, jejíž podstata odráží východiska filosoficko-ekonomického směru capability approach. Kvalita života je hodnocena prostřednictvím tzv. potencialit, které jsou definovány jako způsoby života, kterých uživatel dosahuje. V tomto kontextu je teoreticky ukotven také fenomén bezdomovectví, dále se teoretická část věnuje také segmentu sociálního bydlení, roli samosprávy a přístupům k zavádění systémů sociálního bydlení.

Použitým výzkumným přístupem pro výzkumnou studii je deduktivně kvalitativní analýza. Zjištění vychází z 32 polostrukturovaných rozhovorů s uživateli programu a sociálními pracovníky podpory v bydlení. Výsledky studie přináší odhalení sociální reality uživatelů lokálního systému sociálního bydlení v souvislosti s dosahováním hodnotného života. Předkládaná práce potvrzuje rozvoj tzv. bytových svobod uživatelů programu a zároveň popisuje jednotlivé potenciality, kterých uživatelé dosahují díky získání standardního bytu. Identifikuje konverzní faktory, které přispívají nebo ohrožují kvalitu života uživatelů v bydlení. Stěžejním zjištěním je, že 73,3 % uživatelů zažívá harmonické očekávání, které směřuje k celistvému zotavení se z bezdomovectví, 13,3 % zažívá stereotypní očekávání, jež potvrzuje roli adaptivních preferencí a 13,3 % zažívá nesaturevané očekávání, v jehož důsledku jsou domácnosti ohroženy ztrátou bydlení a stále se ocitají v neadekvátní životní situaci (n = 18 domácností). Výsledky přinesly také zjištění v oblasti hodnot dobrého života domácností v bydlení.

V diskuzi jsou výsledky kontextualizovány v rámci širšího teoretického diskurzu o rozvoji kvality života a bytových svobodách. Práce nabízí důležité teoretické a praktické implikace pro rozvoj efektivních programů sociálního bydlení v oblasti prevence ztráty bydlení a sociální práce v bydlení. Závěrem, disertační práce přispívá k obohacení akademického diskurzu v oblasti sociální práce zaměřené na bydlení a nabízí inovativní pohled na výzkum sociálního programů v České republice.

Klíčová slova (anglicky)

homelessness and exclusion from housing, social housing, quality of life, potentialities expectations, conversion factors

Abstract (in English)

The presented dissertation focuses on investigating the relationship between social housing and the quality of life of its users. The aim is to determine whether social housing programs provide residences that enable users to live the life they aspire to. The study draws inspiration from the expectations concept proposed in 2020, which captures the principles of the philosophical and economic capability approach. Quality of life is assessed by potentialities, defined as the lifestyles achieved by users. This study also theoretically anchors the phenomenon of homelessness and delves into social housing's segment, the role of local self-government, and the strategies for implementing social housing systems.

A deductive qualitative analysis serves as the research methodology, with findings derived from 32 semi-structured interviews with program participants and housing support social workers. The study uncovers the social reality of local social housing users and their pursuit of a valuable life. The research confirms the enhancement of so-called housing freedoms among program users and describes the potentialities achieved through access to standard housing. It identifies conversion factors that either enhance or jeopardize housing users' quality of life. Notably, 73.3 % of users experience harmonious expectations leading to a comprehensive recovery from homelessness. In contrast, 13.3 % have stereotypical expectations, underscoring the role of adaptive preferences, and another 13.3 % face unsaturated expectations, placing them at risk of housing loss and persistent inadequate living conditions (n = 18 households). The study also sheds light on the values associated with a good life within the housing context.

In the discussion, these findings are situated within a broader theoretical dialogue on life quality and housing freedoms. The dissertation posits significant theoretical and practical implications for developing effective social housing programs, emphasizing housing loss prevention and the role of social work in this sector. In conclusion, the dissertation enriches the academic discourse on social work related to housing and offers innovative perspectives on researching social programs in the Czech Republic.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	CAPABILITY APPROACHA JEHO POTENCIÁL PRO VYUŽITÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI.....	7
2.1	LEGITIMIZACE POUŽITÍ CA V SOCIÁLNÍ PRÁCI	8
2.2	OBECNÁ VÝCHODISKA CAPABILITY APPROACH	11
2.3	TEORETICKÉ KONCEPTY CAPABILITY APPROACH	15
2.4	KONCEPT OČEKÁVÁNÍ	23
2.5	KOMPLEXNÍ KONCEPCE OČEKÁVÁNÍ	31
3	KONCEPČNÍ PŘÍSTUP K BEZDOMOVECTVÍ.....	33
3.1	SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ.....	33
3.2	BEZDOMOVECTVÍ JAKO DEPRIVACE POTENCIALIT.....	40
4	SOCIÁLNÍ BYDLENÍ	47
4.1	KONTEXT SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ V EVROPĚ	50
4.2	KONTEXT SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ V ČR	55
4.3	PŘÍSTUPY K ZAVÁDĚNÍ SOCIÁLNÍ PROGRAMŮ NA PODPORU BYDLENÍ VE STANDARDNÍCH BYTECH	65
5	METODIKA	73
5.1	EPISTEMOLOGICKÁ VÝCHODISKA	73
5.2	VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP	74
5.3	VÝZKUMNÝ DESIGN.....	76
5.4	POSTUP ANALÝZY DAT	85
6	ZJIŠTĚNÍ A INTERPRETACE DAT.....	87
6.1	EXPEKTANCE O BYDLENÍ (VÝCHOZÍ STAV OČEKÁVÁNÍ).....	88
6.2	ZÍSKANÉ BYTOVÉ SVOBODY A POTENCIALITY UŽIVATELŮ PROGRAMU	98
6.3	KONVERZNÍ FAKTORY DOPROVÁZEJÍCÍ BYDLENÍ V BYTECH.....	115
6.4	EXPEKTANCE DO BUDOUCNA	129
6.5	VYHODNOCENÍ TYPOLOGIE OČEKÁVÁNÍ.....	131
6.6	SHRNUTÍ	135

7	DISKUZE	140
7.1	SYSTÉMOVÁ DOPORUČENÍ PRO REALIZACI PROGRAMŮ SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ	146
7.2	METODICKÁ DOPORUČENÍ PRO REALIZACI SOCIÁLNÍ PRÁCE V BYDLENÍ	150
7.3	LIMITY VÝZKUMU	154
8	ZÁVĚR	155
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	159
	SEZNAM OBRÁZKŮ	180
	SEZNAM TABULEK	180
	SEZNAM GRAFŮ	181
	SEZNAM ZKRATEK	182
	PŘÍLOHA 1.	I
	PŘÍLOHA 2.	III

Předmluva

V dnešní době se měnící ekonomické a sociální podmínky stále více projevují ve zvýšeném tlaku na trh s bydlením, což má vážné důsledky pro kvalitu života jednotlivců a rodin. Toto téma je zvláště akutní pro ty, kteří čelí omezenému přístupu k dostupnému bydlení, zvláště tedy sociálně znevýhodněné skupiny, jako jsou osoby s nízkými příjmy, samoživitelé, invalidní osoby, marginalizované etnické skupiny, lidé s duševním onemocněním, po výkonu trestu a mnoho dalších. Tato práce je věnována zkoumání klíčových otázek spojených se sociálním bydlením a jeho vlivem na rozvoj potencialit a kvalitu života jednotlivců s omezeným přístupem k bydlení. Vychází z přesvědčení, že každý jedinec by měl mít možnost žít důstojný a plnohodnotný život, ráda bych tak přispěla k tomuto cíli prostřednictvím hlubšího pochopení a konkrétního působení v oblasti sociálního bydlení.

Práce je postavena na pilířích capability approach. Přístupu, který není v ČR pro zkoumání sociálních programů prozatím příliš využíván. Teoretickými východisky jsou základní teoretické koncepty capability approach, dále bezdomovectví jako deprivace potencialit, sociální bytová politika a role samosprávy jako významného aktéra zajišťování potřeb v oblasti bydlení. Jsou uvedeny také přístupy k zavádění sociálního bydlení na území ČR inspirované zahraniční praxí, včetně jejich evaluačních výsledků.

V předkládané práci byly využity zpravidla zdroje zahraničních autorů – teoretiků capability approach. Práce obsahuje základní ideová východiska z 90. let 20. století, zároveň je však zasazena do aktuálního empirického zkoumání CA aplikovaného v praxi. Pro citování byla využita citační norma ISO 690.

1 Úvod

„Svoboda je základem pro zvyšování kvality života.“ (Sen, 1993, s. 42)

Předkládaná práce staví na konceptu capability approach¹ (dále jen CA) v kombinaci s pohledem kritické sociální práce. Teoretické argumenty jsou podpořeny základním terénním výzkumem, zjišťujícím vnímané nabyté potenciality ve smyslu kvality života účastníků programů sociálního bydlení a doprovázejících sociálních pracovníků. Cílem disertační práce je zjistit, zda program sociálního bydlení zajišťuje bydlení, které umožňuje žít jeho uživatelům takový život, jaký si přejí žít. Dílčími aplikačními cíli práce je navrhnout systémová doporučení pro realizaci lokálních systémů sociálního bydlení a navrhnout metodická doporučení pro sociální práci v sociálním bydlení.

Tato výzkumná studie se zaměřuje na poznání potencialit, které zabydlené domácnosti (v programu sociálního bydlení) nabyly při získání standardního bydlení. Pro uchopení změny životní situace klienta byl zvolen koncept očekávání, jako nástroj komparace situace před získáním bydlení a následně v bydlení (Řezáč, 2020).² Výzkumným přístupem byla zvolena kvalitativně deduktivní analýza dle teorie (Gilgun, 2014), jelikož bylo nezbytné vycházet z konkrétních teoretických východisek a částečné znalosti terénu. Technikou sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor určený pro uživatele sociálního bydlení a doprovázející sociální pracovníky programu. Bylo provedeno 18 rozhovorů metodou záměrného výběru. S ohledem na triangulaci dat byly provedeny stejnou metodou také rozhovory se sociálními pracovníky, jež poskytují v programu podporu domácnostem (15 rozhovorů). Data byla zpracována pomocí tematické analýzy.

Zásadním kontextem pro přiblížení podmínek života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením je vnímání dopadů sociálního vyloučení, které je implikováno sociálními nerovnostmi ve společnosti. Podstata sociálního vyloučení dokresluje limitující podmínky k životu. Sociologickým teoretickým východiskem této práce je apel na snižování sociálních nerovností, které stále narůstají již od doby přechodu z průmyslové do postindustriální společnosti. V době přechodu společnosti byl nárůst nerovností

¹ Stejně jako Navrátilová (2018) se přiklání k uchování anglického názvu přístupu bez jeho překladu.

² Nástroj je přizpůsoben pro potřeby zodpovězení výzkumných otázek.

vykládán různě. Keller (2011) spatřuje příčiny primárně z cíleného přerozdělování příjmů nejvyšší a částečně střední třídě, na úkor té nejnižší. Dále také uvádí rozevírající se nůžky mezi těmi, kteří jsou ekonomicky aktivní a těmi, kteří jsou dočasně nebo natrvalo vyloučeni z pracovního poměru (na základě zdravotního stavu nebo věku). Tempo poklesu životní úrovně těchto vrstev bylo také spjato s typem sociálního státu i s ohledem na jeho prohlubující se krizi. V závislosti na fungování sociálního státu se mohou nerovnosti vyvíjet v zásadě dvojím způsobem.³

Na základě existujících nerovností Keller (2011) stratifikuje tři sociální světy, kdy potvrzuje tradiční sociologické teorie Marxe a Webera. Navrch společnosti umísťuje elitu vykazující všechny znaky nejen třídy o sobě, ale také třídy pro sebe, která ve svých nejvyšších a nejprivilegovanějších patrech silně připomíná kastu uzavřenou ve své exkluzivitě. V nejnižších stratifikacích sociálního uspořádání umísťuje stále se zvětšující skupinu počtu osob, které jsou ve vzájemné izolaci směřovány do neformalizované subalterní vrstvy. Jedná se o osoby přebytečné pro potřeby globalizovaného tržního hospodářství, jejich uplatnění není možné ani v pozici vykořisťovaných. Ve středním segmentu sociální hierarchie pak identifikuje diverzifikovanou skupinu statusově definovaných, které dříve aspirovali k sociálnímu vzestupu. Avšak, postupně dochází k jejich socioekonomické distinkci od elit, zatímco potenciální konvergence s nejnižší sociální sférou se stává stále zřetelnější i pro jejich děti. V důsledku rozdělení společnosti na výše popsané skupiny, je možné odvodit, že níže umístěné společenské skupiny se budou potýkat s řadou nerovností. Nerovnosti lze dělit např. dle Šubrtů (2007) na socioekonomické a sociokulturní, nebo dle Giddense (2013) na majetkové nerovnosti dle principu sociální stratifikace. Dále se můžeme setkat s genderovými, regionálními, příjmovými, nerovnostmi ve vzdělání. Stále větším tématem se v současné době krize dostupnosti bydlení stává právě nerovnost v bydlení ve vztahu na právní užívání bytu. Již v roce 1967 Rex & Moore stratifikují společnost na základě „tříd bydlení“, kdy jsou na první škále majitelé domů nezatížení hypotékou a na nejnižší podnájemníci či nájemníci

³ Když stát poskytuje silnou podporu a chrání zaměstnance ve stabilních a kvalitních pracovních místech, objevuje se rozštěpení společnosti na menší část lidí v bezpečných zaměstnáních a většinu, která se musí spokojit pouze s nejnižšími sociálními příspěvky. Na druhou stranu, pokud je sociální systém státu slabý, vzniká široká vrstva lidí pracujících v proletariátu služeb, kteří nahrazují to, co by měl zajišťovat státní/veřejný sektor. Dynamika vlivu krize sociálního státu se v současné době nejeví jako zásadní proměnná, jelikož ve všech státech se ukazuje, že krize přichází a nerovnosti se prohlubují pouze v jiné časové posloupnosti.

soukromého bytu či pokoje. V dnešní době by šestibodová škála obsahovala úplně jiné úrovně, ale i tak je vidět, že vlastnické bydlení je preferovaným vztahem k bydlení, k němuž se lidé z nižších skupin společnosti jen těžko přibližují. Zmíněná stratifikace dle „tříd bydlení“ by v současné době zahrnovala na nejnižším stupni bydlení substandardní formy bydlení, například ubytovny, pobytové sociální služby, provizorní obydlí (chaty, přístřešky), byty v sociálně vyloučených lokalitách. Celkově by se na nejnižším stupni očitávali lidé, které lze zařadit do jedné z kategorií ETHOS. Právě lidé s omezeným přístupem na trh s bydlením jsou ti, jichž se týká tato dizertační práce.

Klíčovým teoretickým rámcem této práce je zvolen capability approach, filozofický a analytický koncept vyvinutý Amartyou Senem a dalšími teoretiky. Důvodů pro jeho použití v této studii s ohledem na její cíl, je hned několik. Poskytuje komplexní pochopení lidského blaha a hodnotí kvalitu života na základě potencialit jednotlivců efektivně fungovat v různých oblastech života. CA staví do popředí jednotlivce, lidskou bytost, jejíž zájmy a kvalita života jsou (v ideálním případě) primárním zaměřením sociální politiky (Slabbert 2018). Podle CA se kvalita života neměří pouze materiálním bohatstvím nebo uspokojením základních potřeb, ale také tzv. potencialitami, které jednotlivci mají k tomu, aby žili takový život, kterého si váží. Hovoříme-li o potencialitách jako o příležitostech, pak bezdomovectví (vyloučení z bydlení) je krajním případem deprivace těchto potencialit (Batterham, 2019). Lidský blahobyť, se kterým CA pracuje, zahrnuje to, co si lidé myslí, cítí a v jakých podmínkách žijí. Za nezbytnou podmínkou pro fungování jednotlivce i celé společnosti považuje autor CA svobodu (Sen, 1999). Někteří autoři také tvrdí, že právě rozsah svobody má být měřítkem fungování sociálního uspořádání (Deneulin & McGregor 2010, Pyles, 2008) a právě proto je v práci zahrnuto také hledisko tzv. konverzních faktorů, jež ovlivňují nabývání potencialit jednotlivců. Konverzní faktory ovlivňují, jak člověk může nebo nemůže svobodně převádět zdroje (např. byt) na fungování (udržení si bydlení). Původ těchto faktorů může být různý, nejčastěji se však dělí na osobní, environmentální a sociální (Robeyns, 2017). Analýzám konverzních faktorů a jejich míře ovlivňování procesů se v různých odvětvích věnují Mabsout (2011), Nambiar (2013), Kwok & Treiblmaier (2023).

Dalším důvodem použití CA je jeho fokus na lidské hodnoty (Slabbert 2018). CA pracuje nejen s možností poznat a položit takové univerzální hodnoty (Nussbaum, 2000, Biggeri et al, 2006), ale především ve svém úzkém pojetí na poznání individuálních hodnot jednotlivců v jejich přirozeném prostředí. Zvláště pro pole sociální práce

je užitečné, že je CA zaměřen na praxi, nikoliv na teorii, což uvolňuje jeho hranice použitelnosti v sociální práci a nabízí širokou škálu propojení s tématy např. participace, komunitní práce, reflexivity, posuzování potřeb (Slabbert, 2018; Navrátilová, 2018a; Řezáč 2019; 2020; 2022).⁴

V této práci je téma sociálního bydlení nahlíženo optikou kritické sociální práce.⁵ Práce odkazuje na Healy (2000), která považuje v kritické sociální práci za důležité klást důraz na kritiku a analýzu moci a útlaku ve společnosti s cílem transformovat společnost, struktury za účelem překonání útlaku, nespravedlnosti a vykořisťování. Teorie kritické sociální práce přesahují kritické myšlení a zahrnují sociální myšlenky, které zpochybňují běžné předpoklady o tom, jak jsou společnosti, sociální vztahy a sociální instituce v současnosti uspořádány. Taková praxe zpochybňuje současný společenský řád a snaží se jej nahradit alternativami (Payne, 2016). Jelikož předkládaná práce analyzuje nejen život jednotlivce, ale zaměřuje se i na popis konverzních faktorů, perspektivou kritické sociální práce tak nabízí formulaci slabých stránek současného společenského řádu. Role sociálních pracovníků by tak měla posilovat směrem k advokacii a proaktivním přístupu s cílem snižovat dopady znevýhodňování strukturálními tlaky na klienty v kontextu praxe sociální práce.

Výzkum je realizován v prostředí programu sociálního bydlení, tedy existujícím segmentu sociálního bydlení. V českém prostředí není sociální bydlení doposud

⁴ V rámci teoretizování je možné hledat oporu v sociologických konceptech, jako je například teorie sociálního kapitálu nebo sociální koheze. Avšak implikace těchto přístupů je zaměřena na makro a mezo úroveň (Šafir, Bayer, Sedláčková, 2008), mikro úroveň jednotlivce by byla zohledněna minimálně. Zároveň bylo zvažováno užít již navržená měřítka hodnocení programů sociálního bydlení (např. programů Housing First). S ohledem na rozdílnost kontextů systémů sociálního bydlení a sociálního zabezpečení v jednotlivých zemích (např. Finsko, Skotsko) by výsledky mohly být velmi zkrácené. Tyto nástroje měření jsou také často zaměřeny na jednu ze životních oblastí – např. oblast zdraví, zaměstnanosti, ekonomické situace, zapojení do komunity, což by omezilo využitelnost výsledků pro sociální pracovníky, kteří zkoumají životní situace v bydlení komplexně.

⁵ Už Mary Richmond (1917) zdůrazňovala potřebu, aby sociální pracovníci systematicky a kriticky zkoumali životy jednotlivců ve společenském kontextu a brali v úvahu vliv sociálních faktorů na vznik a řešení problémů. Richmond se postavila do kontrastu s názorem, že chudoba a sociální problémy jsou pouze výsledkem osobního selhání jednotlivce. Richmond podporovala myšlenku kritické praxe sociálních pracovníků. To zahrnovalo potřebu pracovat s objektivními daty z výzkumu a aplikovat je na konkrétní životní situace klientů. Tímto způsobem sociální pracovníci získávali hlubší pochopení klientů a jejich sociálního kontextu, což jim umožňovalo lépe adresovat problémy a efektivněji poskytovat podporu.

legislativně ošetřeno, přesto se však s ohledem na potřeby a aktéry v území rozvíjí. V současné době jsou projekty sociálního bydlení primárně podpořeny z Operačního programu zaměstnanost+, ale existují i prvky sociálního bydlení v obecních bytových politikách (např. ve městě Nový Bor, Žďár nad Sázavou, Roudnice nad Labem). Evaluace podpořených projektů z OPZ+ jsou realizovány na úrovni dotazníkových šetření v předem stanovených okruzích otázek. Prozatím nebyl v ČR použit nástroj, který by zkoumal dopady bydlení na základě hodnocení klientů s ohledem na jejich kvalitu života v získaném bydlení. Vzhledem k plánovaným změnám v legislativě, konkrétně účinnosti zákona o podpoře v bydlení (červenec 2025) je vhodné rozvíjet nástroje založené na CA, které přinesou informace o tom, jak se daří jedincům nejen ukončovat bytovou nouzi, ale také se kompetentně a sebevědomě zapojit do společensky relevantních a smysluplných rolí, činností a povolání. Tento zákon bude ukotvovat také tzv. asistenci v bydlení, jež by se mohla opírat o zjišťování potencialit a konverzních faktorů u jednotlivých domácností, a tak reflexivně reagovat na jejich životní situace. Předkládána práce tak nabídne první zjištění k budování nástroje měření dosažených potencialit v sociálním bydlení.

Hlavními teoretickými kapitolami dizertační práce jsou kapitola o capability approach, která uvádí základní východiska přístupu s ohledem na používanou terminologii celé práce. Dále se věnuje legitimizaci použití tohoto přístupu pro hodnocení sociálního programu. Další podkapitola představuje koncept očekávání, který byl rozvinut v roce 2020 Karlem Řezáčem v kontextu CA. Jeho empirické použití nebylo prozatím realizováno, tudíž je nastíněna i částečná konceptualizace pojmu očekávání v oblasti sociologie, psychologie a sociální práce. Závěrem kapitoly je představen původní design komplexní koncepce očekávání, ze které vychází design výzkumné studie. Další kapitola pojednává o koncepčních přístupech k bezdomovectví pracuje s pojmem sociální vyloučení a bezdomovectví. Dále je rozvinut koncept bezdomovectví jako deprivace potencialit (Batterham, 2019), který využívá teoretická východiska CA pro vysvětlení jevu bezdomovectví a jeho dimenzionality. Poslední teoretická kapitola je zaměřena na segment sociálního bydlení, představuje kontext sociálního bydlení v Evropě. Věnuje se také problematice sociálního bydlení v Německu,⁶ a poté kontextu bytové politiky ČR s ohledem na úroveň veřejné správy. Poslední část kapitoly představuje přístupy

⁶ Německá spolková republika byla vybrána z důvodu odlišnosti sociální bytové politiky. V Německu je sociální bydlení součástí bytové politiky státu a je zařazeno do fungování lokálních veřejných systémů.

k zavádění sociálního bydlení v ČR a poznatky z evaluačních zpráv programů sociálního bydlení realizované v posledních letech. Kapitola 5 je již empirického charakteru a popisuje výzkumný přístup kvalitativně deduktivní analýzy a design předkládané výzkumné studie, včetně postupu analýzy dat prostřednictvím softwaru MAXQDA. V kapitole 6 jsou dle výzkumných otázek interpretována výzkumná zjištění. V poslední podkapitole je vyhodnocena hlavní výzkumná otázka pomocí typologie očekávání účastníků programu sociálního bydlení. Dále práce obsahuje diskuzi, jejíž součástí jsou implikace pro sociální práci a systémová doporučení pro bytovou i sociální politiku samosprávy. Závěr obsahuje shrnutí zjištění a nabízí možnosti dalšího navazujícího výzkumu.

2 Capability approach a jeho potenciál pro využití v sociální práci

Cílem této kapitoly je představit přístup CA a jeho teoretické koncepty. S ohledem na nepříliš etablovanou pozici přístupu CA v českém sociálně-vědním výzkumu je tak součástí kapitoly popsáno, jak lze CA v oboru sociální práce pojímat.

Přístup CA není teorií, která může vysvětlit chudobu, nerovnost nebo blahobyt. Nabízí nástroj a rámec, v jehož rámci je možné konceptualizovat a hodnotit tyto jevy. Aplikace CA na otázky politiky a sociálních změn tak vyžaduje také přidávání vysvětlujících teorií (Robeyns, 2005).⁷

Ve výzkumné praxi je možné se setkat s duálním pojetím aplikace CA. První skupina autorů (např. Alkire, Qizilbash & Comim 2008), používá CA v širším smyslu. To znamená, že vidí CA jako rozsáhlý nástroj, který slouží k hodnocení a zdůrazňování základních lidských práv a hodnot, jako jsou odpovědnost, rovnost a udržitelnost. Tito autoři využívají CA k posouzení, jakým způsobem sociální politiky a aktivity mohou přispět ke zlepšení kvality života jednotlivců. Druhé pojetí zahrnuje úzký výklad přístupu, tedy CA je používáno k posouzení konkrétních aspektů života jednotlivců a k porovnávání těchto aspektů s ostatními sociálními skupinami. Toto úzké pojetí CA je vymezeno Robeyns (2017), která se zaměřuje na zjišťování informací o životním rozvoji a potenciálu jednotlivců pro komparace mezi společenskými skupinami. CA si v zahraničí získává u sociálních pracovníků oblibu, zvláště k poznání sociální reality jednotlivců, i skupin se jeví jako vhodný hodnotící nástroj (Braber, 2013; Slabbert, 2018). Robeyns (2017) stejně jako řada dalších autorů (Alkire, Qizilbash & Comim 2008; Crocker & Robeyns 2009) však upozorňuje na univerzálnost aplikace CA při měření blahobytu.

Obecně lze říci, že CA je vnímáno jako nástroj, který nám umožňuje porozumět lidským schopnostem a fungování v různých sociálních kontextech. To poskytuje základ pro různé analýzy a hodnocení, které lze použít k formulaci politik a aktivit, které mají pozitivní vliv na kvalitu života a potenciál jednotlivců a společností (Robeyns, 2023). Za výrazné autory z pohledu teoretického ukotvení CA v sociálně-vědním výzkumu jsou považováni Anderson (1999), Martha Nussbaum (2000; 2006)⁸, Bigerri et al. (2006), De-Shalita (2007), Braber (2013), Claassen (2016), Clark (2004), Frediani (2015), Frediani et al.; 2019). V českém prostředí se uplatnění CA v sociální práci věnuje Navrátilová

⁷ Toto je nasyceno právě tvorbou již zmiňovaných doporučení v diskuzní části práce.

⁸ V podkapitole 3.2 je konkrétní seznam lidských potencialit dle autorky uveden.

(2018a, 2018b), Řezáč (2019; 2020; 2022), Chmelová (2022), Vinopal, Ewijk, Musil (2023).⁹

2.1 Legitimizace použití CA v sociální práci

Mezi CA a sociální prací jako profesí shledáváme průsečíky na několik úrovních. Základní hodnotový průsečík vychází ze zaměření obou disciplín. Obě disciplíny cílí na rozvoj lidského potenciálu. CA v jeho širším pojetí pracuje s lidstvem a společenstvími jako celky, sociální práce se soustředí na lidi, kteří jsou nějakým způsobem znevýhodněni. Jako základní rámec pro působení sociálních pracovníků v kterémkoliv odvětví sociální práce je vnímáno samotné vymezení vědeckého oboru podporující sociální změnu, sociální soudržnost, práva a svobodu lidí. Zásady sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektování rozdílností považují sociální pracovníci za ústřední (Nedělníková, 2019). „*Sociální práce podložená teoriemi sociální práce, společenskými vědami, humanitními vědami a domorodými znalostmi, zapojuje lidi a struktury k řešení životních výzev a zlepšování well-beingu*“ (IFSW, 2014).

První stupeň legitimizace použití CA je tak založen **na významu lidských svobod**. Jak uvádí Braber (2013) klíčové pojmy CA jsou propojeny se základními strategiemi sociální práce, jak je definovali Cox & Pawar, 2013).

Základní svobody dle Sena (1992)	Strategie sociální práce (Cox & Pawar, 2013)
Politická svoboda a občanská práva	Rozvoj komunity a kolektivního zmocnění / občanská společnost
Ekonomická svoboda	Tvorba příjmů / budování kapacit a ekonomického kapitálu
Společenské příležitosti	Sociální vzdělávání / Zdravotní péče
Transparentnost	Posílení sociální integrace a sociální soudržnosti
Ochranné zabezpečení	Sociální zabezpečení a sociální služby
Participace	Individuální zmocnění / soběstačnost

Tabulka 1: Srovnání pojetí základních svobod v CA se strategiemi sociální práce (Braber, 2013, s. 72)

⁹ Chmelová (2022) zkoumá dětské potenciality dle Biggeriho et al. (2006) ve své kvalifikační práci.

Sociální práce díky rozmanité teoretické základně společenských věd zahrnuje širokou škálu východisek pro její výkon. „*Legitimita a mandát sociální práce spočívá v jejím zasahování do míst, kde lidé interagují se svým prostředím. Prostředí zahrnuje různé sociální systémy, ve kterých jsou lidé zabudováni, a přírodní, geografické prostředí, které má hluboký vliv na životy lidí*“ (IFSW, 2014). Spojitost mezi různými proudy kritické sociální práce (Janebová, 2014) a CA je především v požadavku na **lidskou spravedlnost k zajištění podmínek umožňující všem lidem žít život, kterého mají důvod si vážit** (Navrátilová, 2018a).¹⁰ V kontextu "kritických teorií" je koncept spravedlnosti pojímán jako snaha o dosažení rovnosti skrze eliminaci útlaku, který dominantní skupiny vyvíjejí na znevýhodněné skupiny, a také odstraňování socioekonomických rozdílů mezi lidmi. Toto pojetí spravedlnosti se odlišuje od teorií založených na principu zásluh, kde je spravedlnost měřena podle individuálních zásluh a přínosů jednotlivce (Janebová, 2014). CA, který usiluje o spravedlivé posuzování blahobytu u jednotlivců a kritická sociální práce se tak prolínají a legitimizují možnost kooperace při identifikaci nerovností ve společnosti.

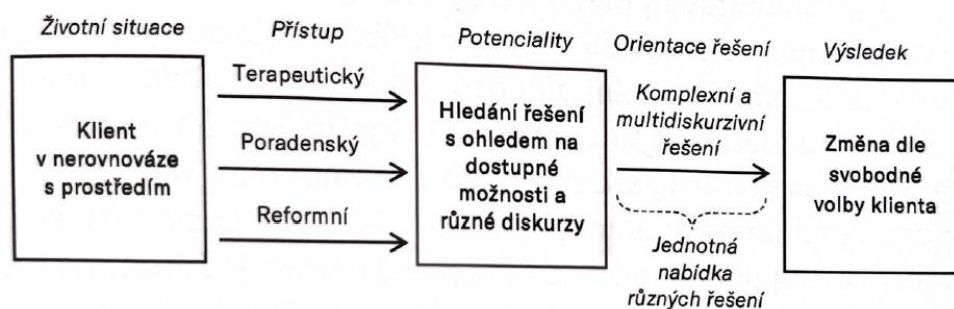
Stejně jako sociální práce, tak CA pracuje s pojmem sociální fungování. Společným jmenovatelem všech přístupů sociálních pracovníků jsou intervence směřující k sociálnímu fungování. Posouzení sociální situace je taktéž spjata s metodickým přístupem k výkonu sociální práce. Základní dělení typických přístupů na terapeutický, reformní a poradenský (Musil, Navrátil, 2000) se však nepotkává s rozměrností praxe. CA tak nabízí pro sjednocení těchto přístupů hledisko potencialit (Řezáč, 2019; Řezáč, 2022). Ty jsou tak v tomto kontextu chápány jako skutečné reálné příležitosti lidí. Dostatečně zajištěné potenciality představují skutečnou volbu volit si mezi různými způsoby sociálního fungování (Řezáč, 2020).

Třetí stupeň tkví v praktickém využití CA v rámci reflexivním přístupem k praxi (Navrátilová, 2018a). Reflexivní praxe vychází z pojetí sociální skutečnosti jako komplexního celku, doprovázeným řadou nejistot a rizik (Matulayová a kol., 2021). Reflexivní přístup označuje schopnost sociálních pracovníků důkladně nazírat na problémy v životním fungování klientů, promýšlet je z různých perspektiv, které mohou jejich příčiny vysvětlovat. Součástí celého procesu reflexivní praxe je mj. vyhodnocování vlivu

¹⁰ Braber (2013) označuje CA za imperativní normativní rámec, který legitimizuje strategie a nástroje sociálních pracovníků. Já spatřuji vztah také mezi teoriemi a přístupy sociální práce, které v důsledku toho považují za normativní rámec fungování sociálních pracovníků.

sociálního pracovníka na situaci a průběžné vyhodnocování průběhu intervence až k jejímu výsledku (Navrátil, 2013; Matulayová a kol., 2021). Reflexivní praxe má také společné základy s participativní přístup, kde je klient považován za rovnocenného partnera, v čemž úzce koresponduje také s CA přístup, kde je téma sociálního dialogu zdůrazňováno již jeho zakladatelem Amartyou Senem (1999).¹¹ Cílem reflexivní praxe je tak otevírání prostoru pro zohlednění různých úhlů pohledu, s nimiž a v nichž všichni účastníci, a především klienti žijí (Matulayová a kol., 2021).

Reakci na reflexivní praxi a spojení CA je tzv. postup intervence zaměřený na potenciality. V jeho pozadí jsou tradiční přístupy sociální práce, terapeutický, poradenský a reformní,¹² které nabízí tři způsoby řešení, přístup zaměřený na potenciality pracuje reflexivním komplexním multidiskurzivním řešením, které vede k tvorbě nabídky různých řešení dle svobodné volby klienta (Řezáč, 2022).

Obrázek 1: Přístup zaměřený na potenciality intervence sociálního pracovníka (Řezáč, 2022, s. 109)

CA nabízí díky svým konstruktům, jako jsou potenciality, konverzní faktory, komodity aj. – určitý náhled na posouzení lidského fungování a uspořádání sociálního prostředí (Navrátilová, 2018a). Využití CA při analyzování potřeb deprimovaných zachycuje složitost a dynamiku jejich potřeb (Schaffer, 2002). To bylo také záměrem Sena (1985; 1999; 2009), když formuloval alternativu k utilitárním a příjmově orientovaným měření chudoby a blahobytu. Navrátil (2014) poukazuje na to, že právě posouzení životní

¹¹ Dále se tématu participace v CA věnuje např. Frediani (2015); Frediani et al. (2019).

¹² S pojetími sociální práce pracuje také Úlehla (1995) a rozlišuje čtyři rovnocenné profesionální způsoby pomoci, které se liší rozdílnou aktivitou sociálního pracovníka a klienta v situaci. Pracuje s pojmy „doprovázení“, „poradenství“, „vzdělávání“, „informování“. Pojetí rozlišují přístup, nikoliv obsah sociální práce, jež může být ovlivněn řadou etických problémů a dilemat, kdy sociální pracovník špatně pochopí zakázku a poskytuje klientovi něco jiného, než si přeje (Janebová, 2013).

situace klienta je pravděpodobně jednou z nejkontroverznějších a nejobtížnějších fází v sociální práci. Například Slabbert (2018) použila konstrukci potencialit při výuce sociální práce, kdy studenti měli za úkol během časového limitu formulovat různé druhy potencialit vybraných klientů, se kterými se setkali při praktikování. Autorka oceňuje, že přístup zaměřený na potenciality tak rozšířil dovednost studentů reflexivně vyhodnotit konkrétní nepříznivé situace klientů sociální práce.

V českém kontextu hledisko potencialit použil Řezáč (2022) při zjišťování potencialit dětí a jejich uplatňování svobodné volby v náhradní rodinné péči, stejně tak při posuzování potencialit sociálních pracovníků v kontextu koronavirové krize. Well-being dětí v dětském domově z pohledu potencialit posuzovala Navrátilová (2018b), Chmelová (2022). Příležitosti trávení volného času lidí s mentálním postižením s využitím CA zkoumal Votoupal, Ewijk, Musil (2022).

2.2 Obecná východiska capability approach

CA se zrodil v myšlenkách Amartya Sena, indického filosofa a ekonoma v 80. letech minulého století, jako nástroj měření blahobytu států v kontextu lidského rozvoje v důsledku kritiky Rawlsovy teorie spravedlnosti. Sen kritizoval univerzálnost interpretace základních forem dobra, které nedostatečně zohledňují individuální kulturní, sociální i lokální charakteristiky jednotlivců. Zvláště pak s přihlédnutím na schopnost jednotlivců tyto formy dobra přeměnit na úkoly, činy, stavy, které považují tito lidé za hodnotné. Za ilustrativní příklad jeho přístupu je často zmiňován člověk se zdravotním postižením, který potřebuje specifické formy podpory „dobra“, aby dokázal dělat základní životní úkoly, např. pohybovat se, na rozdíl od zdravého jedince. Rawlsovi Sen kritizoval právě za nedostatečnost jeho primárních forem dobra v teorii spravedlnosti a nedoporučoval je pro ústavní zakotvení (Palovičová, 2011). Od klasických teorií zaměřených na hodnocení lidských potřeb, hodnocení kvality života nebo dalších teorií měření blahobytu (např. utilitarismus, welfarismus) se přiklání k hodnocení potencialit nebo také dostupných možností v životě jednotlivce. Na příkladu dopravního kola vysvětluje, že samotné držení kola jako dopravního prostředku nezakládá zvýšení mobility

člověka. Senův CA byl používán například Rozvojovým programem OSN (index lidského rozvoje – HDI¹³), jako širší a hlubší alternativa k úzce ekonomickým metrikám.

Při formulaci myšlenek se filosof vrací k Adamovi Smithovi, Karlu Marxovi, a ještě dál do minulosti k Aristotelovi. Podle Sena je přístup založený na schopnostech „intelektuální disciplínou, která přisuzuje ústřední roli hodnocení úspěchů a svobod člověka z hlediska jeho skutečné schopnosti dělat různé věci, pro které má člověk důvod ocenit konání nebo bytí“ (Sen, 2009a). Týká se tak aspektů života lidí, jako je jejich zdraví, možnosti vzdělání a podpory, které se jim dostává od jejich sociálního okolí. Zabývá se také příležitostmi, co lidé mohou dělat – možnost pracovat, založit rodinu, cestovat nebo být politicky aktivní. CA se stará o skutečnou svobodu lidí dělat tyto věci a vyhodnocuje úroveň blahobytu, které tito jedinci mohou dosáhnout, když si budou vybírat z možností, které se jim otevírají v jejich životních podmínkách (Robeyns, 2019). Díky Senově přístupu se tak dostává do popředí lidská bytost nejen jako prostředek k naplnění ekonomické prosperity, ale i jako cíl k dosahování ekonomické perspektivy (Wells, 2019).

Podstata života jedince dle CA tkví v uplatňování svobodné volby při žití takového života, kterého má důvod si vážit a který směřuje k naplňování vlastních očekávání od budoucnosti. Základní orientaci na svobodu dokládá Sen také citací Marxe: „*To co potřebujeme je nahradit nadvládu okolností a náhody nad jednotlivci nadvládou jednotlivců nad náhodou a okolnostmi*“ (Sen, 1989, s. 11). Rozměr svobody (svobodná volba) tak spočívá v dostupných potencialitách/možnostech k naplnění individuálních snů a přání (hodnotný život) (Řezáč, 2021). Svoboda je základním pojmem, protože se shoduje s rozvojem, pokud není člověk svobodný nemůže se rozvíjet (Braber, 2013).

Sen (1999, s. 38–40) vymezuje pět druhů instrumentálních svobod, které přispívají k celkové svobodě člověka:

1. Politické (demokratické) svobody a občanská práva;
2. Ekonomické svobody jako příležitosti získat finanční zdroje;
3. Sociální svobody jako příležitosti vzdělávat se a být zdravý;
4. Garance transparentnosti a důvěry ve společnost jako je např. životní očekávání, existence otevřenosti a důvěry ve společnost bez korupce;

¹³ HDI (1990) se zaměřuje na tři dimenze: očekávanou délku života při narození, vzdělání (průměrný počet let školní docházky) a slušnou životní úroveň měřenou hrubým národním důchodem na osobu). HDI vzniklo ve spolupráci Sena a ekonomem Ul Haqem z Pákistánu (Braber, 2013).

5. Bezpečnostní svobody, kam patří sociální zabezpečení, ochrana lidí před hladem a smrtí.

Svobody jsou v CA vyjádřeny tzv. potencialitami – příležitostmi člověka žít dobrý život. *Potencialita* (v překladech také schopnost nebo způsobilost) je definována jako soubor hodnotných „bytostí a skutků“, jako je dobré zdraví nebo láskyplné vztahy s ostatními, ke kterým má člověk skutečný přístup. Potencialita je odvozený pojem, týká se souboru cenných funkcí, ke kterým má člověk efektivní přístup. Potencialita člověka tedy představuje skutečnou svobodu jednotlivce vybrat si mezi různými funkčními kombinacemi – mezi různými druhy života, kterých má důvod si vážit (Wells, 2019). Sen také zavádí pojem rovnosti v základních potencialitách, resp. **svobodu jedince vybrat si život, kterého si lidé mají důvod cenit** (Sen, 1999). Předpokládá, že právě pocit svobodné volby při zvolení cesty k naplnění vlastních tužeb vyvolává v člověku pocity spokojenosti, štěstí, zdraví a větší produktivity než u lidí, kteří mají možnost svobodné volby odepřeny (Řezáč, 2020).

„Chudoba“ je Senem chápána jako nedostatek/nemožnost žít dobrý život a „rozvoj“ je chápán jako rozšiřování tzv. potencialit. Chudoba omezuje příležitosti nejen ke vzdělání, ale také k fungování v základních potencialitách jako je zdraví a dlouhověkost (Sen, 1985; 1988). Potenciality odkazují na svobodu, kterou jednatel musí disponovat, zatímco fungování je projevem schopností v konkrétních rozhodnutích, kdo být a co dělat (Sen, 1993; Batterham, 2019; Greenwood et al., 2021). Přístup je velmi užitečným rámcem pro pochopení okolností extrémních nerovností, jako je například bezdomovectví (Greenwood et al, 2021).

CA formulovaný Senem je primárně zaměřen hodnocení blahobytu ve vztahu možnosti nebo schopnosti uplatňovat svobodnou volbu v kontextu národních politik zvláště s přihlédnutím k demokratickým principům. Za poslední dekády se rozsah oblastí, ve kterých byl CA uplatňován rozšířil a nyní zahrnuje globální veřejné zdraví, etiku rozvoje, ochranu životního prostředí a ekologickou udržitelnost, vzdělávání, technologický design, politiku sociálního státu a mnoho dalších (Robeyns, 2019). Senův CA byl postoupen kritice z řad liberálů, z řad klasických ekonomických a filosofických teoretiků, kteří upozorňovali na nedostatečnou teoretickou ukotvenost, zaměření se jednotlivce právě pro účely měření národního blahobytu, další kritikové (skeptici) upozorňují na nemožnost

empirické aplikace tohoto konceptu. Robeyns (2017) vyvrací obavy o využívání CA a nabízí modely empirické aplikace konceptu v několika variacích, tzv. modulech.

V roce 2004 Sen založil asociaci s názvem Human Development and Capability Association spolu s Marthou Nussbaum, která se zaměřila na podporu kvalitního výzkumu v oblastech lidského rozvoje (HDCA, 2013).¹⁴ Na Sena tak navazuje také řada autorů, kteří se pokouší různými způsoby CA rozvíjet a aplikovat nejen na empirické, ale také teoretické úrovni.

¹⁴ Vše o HDCA je dostupné z: <https://hd-ca.org/>.

2.3 Teoretické koncepty capability approach

CA ukotvuje základní terminologii, jejíž výklad je stěžejní pro pochopení výzkumného designu této studie. V následujících podkapitolách jsou tak představeny základní teoretické konstrukty CA. Závěrem je uvedeno stručné shrnutí konstrukce CA.

2.3.1 Sociální fungování/potenciality

CA pracuje s mírně odlišným uchopením termínu sociální fungování oproti jeho teoretickému ukotvení v sociální práci,¹⁵ kdy podstata fungování tkví v dosahování tzv. potencialit (ang. capabilities). Potenciality Sen (1993, s. 20) definuje jako „*schopnosti osoby, jednotlivce, dělat hodnotné činy nebo dosáhnout hodnotný stav bytí. Potenciality reprezentují alternativní kombinace toho, co osoba může dělat anebo čím může být.*“ Rozdíl mezi potencialitou a fungováním je chápán jako rozdíl mezi možnostmi dosáhnout sociálního fungování a skutečným dosáhnutím – mezi potenciálem a výsledkem.

Potenciality poté znamenají svobodu s jistým pořadím priorit jako například osvobození od hladu, nemoci, negramotnosti, ke kterým přistupují další prvky podstatné pro slušný život. V praxi to znamená, že chceme-li, aby člověk fungoval jako zdravý jedinec, je nezbytné, aby měl přístup ke zdravotní péči, byl ochráněn před infekcemi a nemocemi, žil ve zdravém životním prostředí, byl informačně vybavený, jak zdravě žít, adekvátně se stravoval atd. (Palovičová, 2011).

Pojem potencialit je v principu pojmem svobody, reflektuje spektrum možností, které člověk má při rozhodování o tom, jaký život chce vést. Jen co tyto svobody má, může se rozhodnout konat v souladu s vlastními představami o způsobu života, který chce žít. Při tomto přístupu vyrovnávání příležitostí samotné zdroje nejsou mechanismem, který by sám o sobě umožňoval sociální fungování. Je možné je považovat za předpoklady sociálního fungování, ale ne za dostatečnou podmínku. Rozhodujícím faktorem je podle Sena svoboda volby, která je formulována strukturou možností, které konkrétní člověk má k dispozici (Sen, 1999). Strukturu ovlivňují různé proměnné faktory, které určují, do jaké míry člověk promění nabízené příležitosti či zdroje na reálné sociální fungování (Řezáč, 2022).

Sen (1999) považuje zdraví za jeden z klíčových aspektů hodnotného lidského života. Zdravotní stav obyvatelstva se projevuje na ekonomickém růstu, kognitivním

¹⁵ Více o sociálním fungování v sociální práci v podkapitole 4.1.3

rozvoji, pracovních příležitostech a výdělků. Samozřejmě hraje roli i výživa a péče. Dobré zdraví do značné míry určuje dobrý život (Ariana & Naveed, 2009).

Sen (1993) přistupuje k formulování potencialit záměrně velmi abstraktně a všeobecně, jelikož zastává názor, že každá společnost by si měla na základě sociálního dialogu a demokratických principů rozhodnout, co přesně pro ni znamená minimum, kterého si cení. Sociální spravedlnost podle něho vyžaduje, aby lidi byli schopni zúčastňovat se sociálních rozhodnutí, když se pro to rozhodnou.

Pojetí potencialit Marthy Nussbaum

Z hlediska pojetí potencialit lze přístupy jednotlivých autorů konfrontovat. Martha Nussbaum ve své teorii spravedlnosti pracuje s potencialitami až taxativně. Sen však tento postoj kritizuje s ohledem na nenahraditelnost široké demokracie bez participace těch, kterých se to týká. Na základě vlastních studií Nussbaum Senův přístup kritizuje a poukazuje na nedůvěru ve společenský konsenzus. **Potenciality autorka používá jako minimální standardy důstojného života pro všechny, kteří jsou v reálné situaci racionálního jednání a vzájemné kooperace.** Stejně jako Sen se opírá o Aristotela, kdy pracuje s jeho souborem základních lidských nároků, které vytváří předpoklady pro rozličné způsoby života s cílem posilování lidské důstojnosti. Skutečnou funkcí vlády je tak nabídnout k dispozici každému jednotlivci z komunity základní podmínky týkající se potencialit vybrat si a žít plnohodnotný život (Nussbaum, 2000).

Konkrétní seznam hlavních lidských potencialit dle Nussbaum (2000) lze také považovat za spojení dvou dimenzí – technicity a humanity (Řezáč 2019; 2021). Někteří autoři seznam hodnotí jako směs lidskoprávních, filosofických nároků a vybraných psychologických potřeb (Knotková, 2013):

1. *Život* – šance žít hodnotný lidský život do jeho běžné délky a předcházet riziku předčasného úmrtí a jeho znehodnocení;
2. *Tělesné zdraví* – možnost těšit se dobrému zdraví včetně zajištění základní péče, adekvátní výživy a zajištění přístřeší;
3. *Tělesná integrita* – možnost se bezpečně pohybovat z místa na místo, být chráněn před zneužíváním, domácím násilím atd.
4. *Smysl, představivost a myšlení* – mít možnost příjemných zážitků, pocitů, vyhnouti se nepříjemnostem a bolesti, možnost svobodně používat tvořivou

představivost ve vztahu k adekvátnímu vzdělání, právem chráněné záruky zahrnující svobodu slova, náboženského i politického vyznání;

5. *Emoce* – mít možnost projevu a citového pouta k věcem a lidem, kteří nás milují, starají se o nás, truchlit, prožívat touhu, vděčnost, hněv, citově se rozvíjet bez strach, úzkosti a přehlížení;
6. *Praktické uvažování* – mít možnost realizace individuálních životních plánů, formulace určitého pojetí dobra a zapojení se do kritické úvahy o vlastní budoucnosti;
7. *Vztahy* – k ostatním – možnost žít s ostatními, vyjadřovat zájem či nezájem vůči druhým, zapojovat se do sociálních interakcí
 - k sobě samému – možnost tvorby sebeúcty, důstojnosti před ostatními, být nediskriminován;
8. *Jiné druhy* – mít možnost žít se zájmem o zvířata, přírodu, rostliny;
9. *Hra* – mít možnost aktivně trávit čas, těšit se, radovat;
10. *Kontrola nad vlastním politickým a materiálním prostředím* – mít možnost volit, mít právo na politickou účast, ochranu projevu a sdružování se, mít možnost vlastnit majetek, disponovat s ním a nebát se omezení vlastnických práv, mít právo usilovat o zaměstnání

(Nussbaum, 2000; Palovičová, 2011; Řezáč, 2021).

Nussbaum (2000) svůj seznam vyhodnocuje jako morální nároky v konkrétní podobě pro každou lidskou bytost světa, zasazuje se o to, aby byl zohledňován v rámci politik a dodržován na místní úrovni, přičemž by se měli brát v úvahu místní lokální specifika. Ze seznamu je patrné, že jejich posouzení v životě jedinců, skupin či komunit předpokládá reflexivně kritickou praxi (Navrátilová, 2018a).

2.3.2 Komodity a zdroje

Důležitým aspektem CA je tzv. komodita nebo také zdroje. Do komodit patří zboží a služby, které nemusí být nutně směnitelné za peníze. Charakteristické pro komodity jsou jejich vlastnosti, pro které jsou lidmi chtěné (Robeyns, 2003). Komodity hrají významnou roli při prosazování a realizaci fungování (Braber, 2013). Alkire (2005) komodity vnímá spíše jako prostředky k dosažení dobrého života, nikoli jako cíle samy o sobě. Upozorňuje tak na přílišné zdůrazňování komodit ve srovnání s přístupy základních lidských potřeb.

Na příkladu držby kola, tak jednotlivé prvky můžeme rozdělit tak, že komoditou je kolo, potencialitou je schopnost jezdit, fungování/funkce je jízda okolo města, z čehož plyne hodnota štěstí, kterou si člověk přeje (Alkire & Deneulin, 2009). Dalším příkladem může být přístup ke vzdělání, pokud si člověk přeje studovat, je vzdělání potencialitou. Když se člověk rozhodne studovat, vzdělání je fungováním (Greenwood et al., 2021).

2.2.3 Konverzní faktory

CA poskytuje základní pilíř nového rámce multidimenzionální chudoby tím, že rozlišuje, jak se jednotlivci liší nejen v tom, co mají, ale také v tom, čeho mohou dosáhnout. CA uznává, že jednotlivci nemusí nutně dosahovat stejných „činů“ ze stejného balíku zdrojů. Přítomnost sociálních charakteristik usnadňuje nebo brání jednotlivcům dosáhnout „činů“ v jejich individuálních životech, a tím posiluje nebo snižuje jejich potenciality. Stejně tak uznává, že *„svoboda jednání, kterou máme individuálně, je nevyhnutelně kvalifikována a omezena sociálními, politickými a ekonomickými příležitostmi, které máme k dispozici“* (Sen, 2000: XI–XII). Tyto rozdíly byly označeny jako **„konverzní faktory“** a mohou vycházet z vnitřních (osobních) i vnějších (sociálních a environmentálních) faktorů a ovlivňují schopnost jednotlivců přeměnit zdroje na schopnosti a fungování (Robeyns, 2003; Sen, 1985). Při ilustraci na možnosti využití kola představují konverzní faktory další proměnné. Využití kola je ovlivněno kulturními podmínkami (např. v místní kultuře nemusí být společensky přijatelné využití kola ženou), bezpečnostními okolnostmi (v dané lokalitě nemusí být bezpečno z důvodu probíhajícího konfliktu), vybavením (v místě neexistují cyklostezky) a dalším dle konkrétního kontextu situace (Frediani et al., 2019).

Druhy konverzních faktorů

Individuální/osobní vlastnosti – ty, kterými je člověk obdařen a ovlivňují jeho tělesnou činnost i psychickou výbavu a fungování (např. inteligence, pohyblivost, psychomotorika, metabolismus, stavba těla, stav duševního zdraví);

Místní/Sociální charakteristiky – lokální a kolektivní dynamika sociální normy nebo společenství, sociální hierarchie a vládní politiky (např. genderové praktiky ve společnosti, veřejná doprava, náboženská omezení);

Strukturální/environmentální charakteristiky – základní politické a ekonomické procesy ovlivňující přeměnu komodity na dosažené fungování, veřejné statky, klima a infrastruktura (např. parky, pouliční osvětlení, energie).

(Sen, 2000; Robeyns, 2005, 2019; Nambiar, 2013).¹⁶

Sociální fungování je tak pozitivně i negativně ovlivněno proměnnými ve formě konverzních faktorů, které přispívají k možnosti uplatnění potencialit zahrnující svobodnou volbu (Slabbert 2018). Sen (1999) uvádí, že silný systém sociálního zabezpečení jako významný konverzní faktor může zmírňovat dopady chudoby a poskytovat zdroje pro rozvoj potencialit lidí.

Instituce jako součást konverzních faktorů

Všechny komunity/společenství jsou kvalifikovány a omezeny institucemi, které definují reálné sociální, politické a ekonomické příležitosti. Naše působení je omezeno institucemi utvořenými našimi společnostmi. Povaha institucí určuje skutečné příležitosti, které v daném prostředí existují (Nambiar, 2013). Sen (2000, s. 142) popisuje roli institucí takto: „*Jednotlivci žijí a fungují ve světě institucí. Naše příležitosti a vyhlídky zásadně závisí na tom, jaké instituce existují a jak fungují.*“ Místní a strukturální konverzní faktory se uskutečňují prostřednictvím účasti jednotlivce v komunitě, v systému, ve státě, ve kterém žije. „*Rozsah účasti může být omezen převládajícími institucemi, protože to, jak jednotlivci provádějí své činnosti (ekonomické nebo sociální), je do značné míry utvářeno institucemi*“ (Nambiar, 2013, s. 222). Instituce zpravidla zahrnují pravidla, normy a konvence, často jsou vyjadřovány zvyky a rutinami a stereotypy. Návyky jsou nástrojem pro jedincovo efektivní jednání bez nutnosti přehodnocovat a komplexně opětovně hodnotit opakující se sociální interakci (North, 1990; Hodgson, 1997). Instituce mají vliv směrem k rozvoji nebo úpadku na realizaci politických, ekonomických, občanských aktivit jednotlivce. Jejich role může být v kognitivním rámci jednotlivce motivační jako např. chození do práce, šetrnost, dobrá hygiena. Významně modulují dosahování individuálních i místních potencialit. Rizikové jsou takové návyky, které omezují

¹⁶ Konverzními faktory se zabývá další řada autorů – Nussbaum (2003), Frediani et al. (2019), Slabbert (2018), Gang (2006) v kontextu různých společenských nerovností – např. ženy nesmějí chodit po ulici, ženy se nesmějí účastnit vzdělávání, omezení ke zdrojům vody některým kastám ve společnosti, nedostupnost bydlení, tělesné znevýhodnění.

dosahování potencialit určitých znevýhodněných skupin, např. stereotypy o chování určitých cílových skupin společnosti. Tyto návyky pak odrazují dotčené jedince od rozvoje potencialit (Nambiar, 2013).¹⁷

Bez kontextového institucionálního rámce vyhodnocení konverzních faktorů všech úrovní tak nelze v praxi CA použít. CA musí zohledňovat mj. instituce a jen tak dokáže dát relevantní obraz o sociální realitě jednotlivců. Bez popisu omezení pro dosažení schopností by nebylo jasné, proč jednotlivci neusilují o takové schopnosti, které by vedly k vyššímu stavu blahobytu. Stejně tak by nebylo jasné, jak by bylo možné překonat omezení.

Adaptivní preference

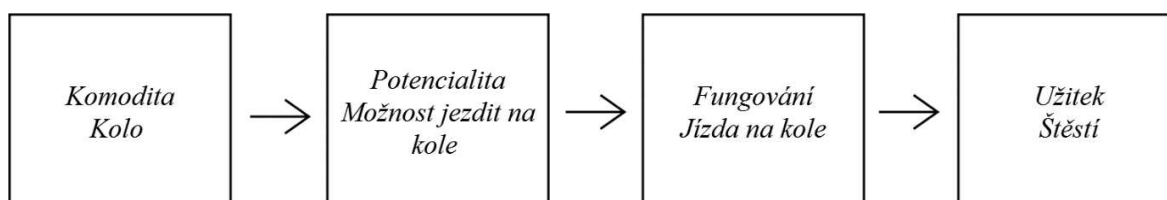
V kontextu konverzních faktorů autoři CA zmiňují také o tzv. adaptivních preferencích (ang. adaptive preferences). Jejich existence je řadou autorů považována za překonanou a neměla by zásadně ovlivnit výsledky CA v případě využití metodologie participativního přístupu. Sen sám apeloval na veřejnou diskuzi (Chambers, 1997; Clark, 2002, 2003; Libanora, 2006; Ibrahim, 2005) při kontextualizaci existence chudoby. Autoři tvrdí, že přestože mohou lidé žít v chudobě a substandardu, oni sami jsou experty na svou životní situaci a formulaci vlastních zájmů (Frediani et al., 2019). Frediani (2015) formuloval také koncept příležitostí zapojení se do procesu participace s cílem prohlubování demokratických postupů a kolektivní formy kritického uvědomění. Autoři tak považují existenci adaptivních preferencí za překonanou a dokáží s nimi a jejich limity pracovat v kontextu metodologie výzkumu. Biggeri et al. (2006) překonání adaptivních preferencí dokládá na zkušenosti, kdy děti byly tázány na jejich osobní pohodu. Zpočátku se jejich odpovědi vztahovaly k jejich bezprostřední situaci. Při rozšíření otázek na jejich blaho obecně se však odpovědi dětí rozšířily o nové dimenze – např. láska a péče.

Přesto někteří teoretici CA (Khader, 2009; Nussbaum, 2011; Vaughan & Walker, 2012) zdůrazňují důležitost vzdělání a komunikačních schopností, které dávají do souvislosti s existencí adaptivních preferencí. „*Jednotlivci, kteří jsou znevýhodněni, jako jsou chudí lidé, si mohou zvyknout na soubor zvyků a rutin, které udržují jejich stávající stav schopností. Jednotlivci se pak přizpůsobují konverzním faktorům, na které jsou zvyklí, a nepokoušejí se překonat svá omezení*“ (Nambiar, 2013, s. 225).

¹⁷ Nambiar (2013) ve své práci nahlíží konverzní faktory vesměs negativně a pracuje s nimi jako s omezujícími proměnnými posilování potencialit chudých.

2.3.3 Shrnutí

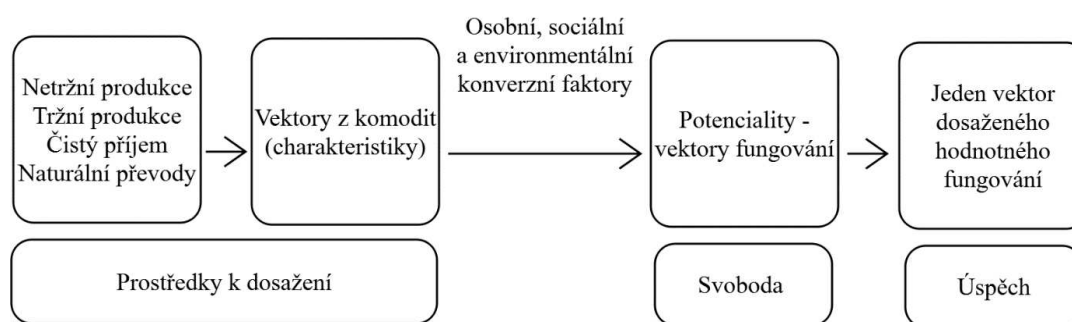
Níže uvedené obrázky znázorňují vztahy mezi jednotlivými složkami konceptů, jež jsou vyloženy v předešlých podkapitolách. První obrázek je základním zobrazením posloupnosti vztahů a procesu směřujícího od vlastnictví komodity až po získání hodnoty (užitku), které si vážíme.

Obrázek 2: Od komodit k užtku (Alkire & Deneulin, 2009)

Na základě komodity kola, člověk získává potencialitu možnosti jezdit na kole, díky níž může kolo využívat. Výsledkem je pocit štěstí, hodnota, po které jednotlivci touží. V kontextu bydlení, lze vnímat složky CA zjednodušeně tak, že díky bytu člověk nabyde potenciality možnost žít ve standardním bydlení, fungování spočívá v užívání bytu a získanou hodnotou může být také štěstí nebo třeba hodnota stability.

Druhý obrázek zobrazuje více prvků včetně konverzních faktorů. Jednotlivé prvky ještě dělí na vektory.

Obrázek 3: Od prostředků k úspěchu (Robeyns, 2003)

Robeyns (2003) rozvíjí základní vztahy mezi jednotlivými složkami CA cestou od komodit až k úspěchu.¹⁸ Navíc zahrnuje prvek svobody. Schéma zobrazuje stejně jako

¹⁸ Toto schéma je mj. inspirací pro tvorbu výzkumného designu této studie.

výše touhu lidí žít život, kterého mají důvod si vážit. K tomu potřebují komodity a také potenciality k možnosti žít hodnotný život. Braber (2013) upozorňuje, že právě zde je místo pro sociální práci, jelikož ne všichni lidé jsou schopni uspět ve svých ambicích.

Kritika a limity Senova CA

Senův CA je řadou autorů také kritizován, a to z několika perspektiv, nejčastěji je zmiňována perspektiva liberálnosti. Kritika vychází především od teoretiků spravedlnosti, kdy CA vnímají ve svém širokém vymezení jako nástroj měření blahobytu států. Liberální kritici Sena často zpochybňují jeho zaměření na "schopnost dosáhnout života, který máme důvod hodnotit", protože to dle jejich názoru může vnucovat vnější hodnocení dobrého života. Například Rawls uvádí, že liberalismus by se měl soustředit na spravedlivé rozdělení obecných zdrojů, ne na dosažení cílů, aby respektoval právo jednotlivce na sledování vlastní koncepce dobrého života. Sen na tuto kritiku reagoval poukazem na heterogenitu (rozmanitost) v schopnosti lidí převést stejný svazek zdrojů na cenné funkce (Wells, 2012). Širší výklad CA je také kritizován za značné informační mezery při použití. V rámci indexu lidského rozvoje pracuje s dimenzemi dlouhověkost, gramotnost (průměrný počet let školní docházky) a hrubý národní důchod na obyvatele. Bohužel Sen nenabízí metodologii pro užití CA při hodnocení potencialit různých sociálních skupin, případně i jednotlivců, pouze vyzývá výzkumníky pro využití CA v praxi a hledání cest, jak jej rozvíjet. Na to lze navázat také kritikou Senova přístupu v nedostatečné teoretické ukotvenosti, Sen neuvádí, které schopnosti jsou důležité nebo jak by měly být distribuovány, a ponechává to jako politická rozhodnutí společnosti. Vůči tomu se právě vymezila Martha Nussbaum (2000) nebo další, kteří se přiklánějí k definování základních rámců potencialit pro důstojný život. Senův CA je také kritizován za přílišný individualismus bez ohledu na to, jak svoboda jednoho zasahuje do svobody druhého.

Díky kritice Senova pojetí CA se přístup rozvíjí a více konkretizuje. Například Robeyns (2005; 2017) úspěšně publikuje a konkretizuje metody použití CA. Stejně tak Nussbaum (2000) díky svému vymezení vůči Senovi rozvinula přístup nejen o seznam centrálních potencialit, ale také například o kritiku možnosti propojení na demokratické principy vzhledem k tomu, že řada zemí nemá demokratický režim, a naopak jsou svobody např. žen cíleně potlačovány.

2.4 *Koncept očekávání*

Každodenně se nám v mysli tvoří nespočet očekávání o průběhu situacích, které zažíváme a klademe si otázku „co se stane nebo nestane, když“. V kontextu CA je naše rozhodnutí pro určitý scénář cesty, jednání, kterým se chceme přiblížit ke chtěnému očekávání projevem tzv. svobodné volby. Svobodná volba se projevuje počtem cest, které nás k našemu vysněnému scénáři cesty přibližují. Pro sociální práci je svobodná volba významným tématem ve všech jejích modelech, ať už se jedná o případovou práci založenou na individuálním plánování, kde má klient možnost výběru a změny případového pracovníka nebo o komunitní práci založenou na práci se skupinou lidí. Svobodná volba se prolíná přístupy a teoriemi sociální práce s nespočtem cílových skupin (Braber, 2013).

Konceptualizace pojmu očekávání vytváří pomyslné hranice mezi různými společensko-vědními definicemi pojmu očekávání (Řezáč, 2022). Tyto hranice však nabízejí možnost následně jednotlivé stavy a úrovně očekávání komparovat, což je právě obsahem výzkumné studie předkládané práce. Následující podkapitoly nabízí tři stěžejní perspektivy pohledu na pojem očekávání. Nejprve je uveden psychologický výklad termínu očekávání, který odpovídá vnímání na úrovni jednotlivce, poté perspektiva sociální práce, která pracuje s přístupy sociální práce a možností naplnění svobodné volby jejích klientů, jako poslední je přiblížena sociologickou perspektivu, která se strukturálně prolíná výše zmíněnými perspektivami – díky níž je konceptualizace obohacena o pojmy jako je role a systém.¹⁹

2.4.1 Pojem očekávání

S konceptuálním uchopením termínu očekávání přichází Řezáč (2020). Na základě diskurzivní analýzy tak variuje perspektivy na úrovně a stavy očekávání. Ty poté uvádí do návrhu koncepce očekávání jako evaluačního nástroje v sociálních vědách, který je inspirací pro výzkumný design této práce. Na zjištěnou multidisciplinární povahu termínu očekávání reaguje jeho rozdělením dle jednotlivých oborů, které s termínem očekávání operují (psychologie, sociologie, sociální práce²⁰).

¹⁹ Sociologická perspektiva očekávání přinesla do studie pohled strukturálního funkcionalismu, jímž je nahlíženo na systém sociálního bydlení.

²⁰ Uspořádání podkapitol je záměrné, vzhledem k jejich provázanosti a logické posloupnosti v textu. Sociální práce navazuje na koncepty očekávání jak z psychologie, tak ze sociologie.

2.4.1.1 Perspektiva psychologie

Přestože autor konceptualizace tvrdí, že pojmu očekávání není z hlediska psychologické terminologie kladen dostatečný důraz, v rámci navržené koncepce očekávání je s ním zacházeno jako s jedním z nejvýznamnějších (Řezáč, 2022).

Vnímání jakékoliv situace je závislé od předem nabyté zkušenosti (Basavanna, 2000). V případě, že předchozí zkušenost neexistuje, vstupujeme do interakce s nejasným očekáváním, které je však modifikováno částečně vírou v ideální průběh nebo stav. Hartl & Hartlová (2010) očekávání shodně pojmenovávají s termínem *anticipace*, kterým popisují předpoklad, že se něco uskuteční na určitém místě, v určitém čase a určitým způsobem. Mnohem exaktněji s termínem očekávání pracují zahraniční psychologické slovníky (Cambridgeský, Oxfordský), které termín variují na *expektaci* (*expectation*) a *expektanci* (*expectancy*).

Expectation neboli expektace je označena za pocit, že se něco stane. Některé definice k pojmu přidávají další emocionálně-postojovou podstatu, kterou ilustrují dílčí pojmy jako *emoce* a *napětí*. Například definice Warenn (2018), že očekávání je předpokládaný duševní postoj charakterizovaný napětím a pozorností. Některé slovníky pracují s termínem *anticipace* synonymně, jiné jej nadřazují a označují tak *expektaci* za pozorný stav *anticipace* (Corsini, 2016).

Pojem *expektancy neboli expektance* je jednoznačně spojen s budoucností lepších zítřků. Označuje předpověď pravděpodobnosti, že na základě specifického chování dojde k určitému posílení (Basavanna, 2000). *Expektance* je tak obohacena o významovou rovinu naděje, víry, a ještě přidává rozměr vztahu mezi chováním a následky.

Pojem *expektace* lze interpretovat jako strohé očekávání, že se něco stane na základě zkušenosti, pravděpodobnosti, přesvědčení ve formě pocitu, předpovědi či předpokladu. Na druhé straně existuje vyšší forma očekávání – tzv. *expektance*, jejíž charakter je více inovativní a směřuje k pozitivnímu emocionálnímu očekávání budoucnosti vázané na nutnost specifického chování (Řezáč, 2022).

Očekávání lze interpretovat také jako *emoci*, respektive typ *emocí* s očekáváním souvisejících (Nakonečný, 2000) jinak řečeno „*anticipační emoce*“ (Miceli & Castelfranchi, 2015).²¹ *Emoce* jsou v tomto kontextu součástí komplexního celku, do kterého spadá právě i očekávání, které je přímo ovlivňuje mírou svého charakteru

²¹ V literatuře je možné najít pojetí očekávání jako jednu ze základních emocí R. Plutchika z roku 1962. Jeho pojetí je v kontextu této práce spíše nevhodné.

(naplněné x nenaplněné očekávání). Míra intenzity emocí je ovlivňována mírou pravděpodobnosti, spojované s očekáváním jedince (Miceli & Castelfranchi, 2015). Nakonečný (2000) očekávání dává do souvislosti s dvěma emocemi: strach (negativní), naděj (pozitivní). Stejně tak pracuje s jejich charakterem, očekáváním odpovídajícím, které vede k uspokojení, naplnění; a očekáváním neodpovídajícím, vedoucí k ulehčení či zklamání. Očekávání má tedy emociogenní charakter, jehož podstata ovlivňuje také proces učení.

Konceptualizace psychologické perspektivy očekávání jej označuje také za činitele určitého chování. Řezáč (2022) upozorňuje na psychologické jevy lidské psychiky, jež se mohou v důsledku očekávání objevit a je třeba je při zkoumání lidského jednání brát v úvahu. Zmiňován je tzv. *placebo efekt*, jež se používá spíše v medicíně v souvislosti experimenty účinných a náhradních léků. Existence placebo efektu byla zkoumána také v oblasti psychoterapie, kdy samotný pozitivní vztah mezi terapeutem a klientem připívá k úspěšnosti terapie (Rief, Petrie, 2016; Patterson, 1985). Tzv. *efekt očekávání* způsobuje neúměrné přizpůsobení chování jedince bez ohledu na realitu, ve které se chování odehrává. Efekt očekávání může působit směrem k zastírání lidských schopností, kdy může dojít až k chybnému či zkreslenému úsudku, který se více přizpůsobí výsledku, jaký člověk očekává než jaký se reálně děje. Schwarz et al. (2016) rozděluje očekávání na ta, která se záměrně využívána pro rozhodování a na ta, která jej ovlivňují bezděčně. Dále lze v lidské psychice hledat tzv. *konfirmační zkreslení*, která pracují s osobním přesvědčení, preferencemi či názorem, který může též existovat jako zdroj očekávání. O zkreslování očekávání v konkrétních osobnostních charakteristikách lze hovořit v souvislosti tzv. Pygmalion efektem, jehož existenci studuje řada autorů z širokého pole společenských věd. Cambridgeský slovník (2023) jej definuje jako zlepšení výkonu osoby, když někdo jiný očekává, že bude podávat dobrý výkon nebo dosáhne více. S přihlédnutím na oblast sociální práce jeho projevy byly zkoumány v oblasti pečovatelsví, ale spíše jsou jeho vlivy zkoumány ve vzdělávání.

Proces očekávání jako vztah expektací a expektancí

Expektace a expektance představují v podstatě dvě dimenze tohoto pojmu, mezi kterými existuje vztah. Očekávání pojímá Řezáč (2022) jako dynamickou akci člověka či více lidí, která pracuje s expektacemi, expektancemi a jejich vzájemným vztahem.

Vztah mezi těmito dimenzemi může mít tři různé podoby:

1) *Harmonické očekávání*

Ideální případ, kdy dochází k situaci, kdy jsou obě dimenze rovnocenné. Jinými slovy, to, co je očekáváno empiricky, zcela odpovídá tomu, co je očekáváno teoreticky. Harmonické očekávání by mělo být cílem každého procesu.

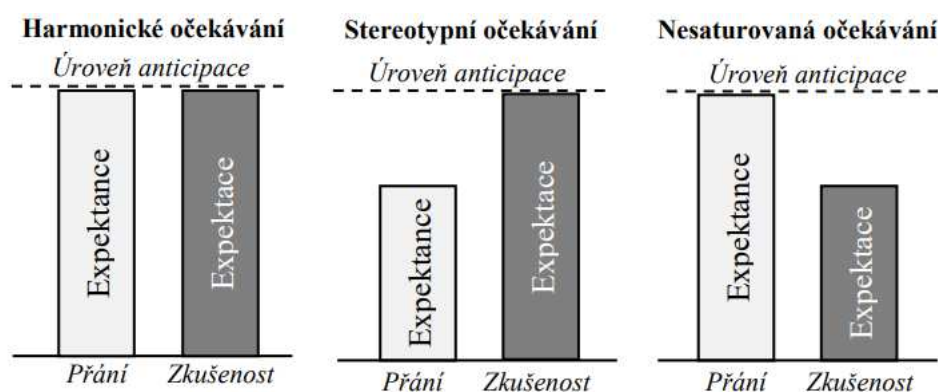
2) *Nesaturované očekávání*

Dochází k nerovnováze, k nenasycení. Převládají teoreticky laděné expektance nad empiricky zakořeněnými expektacemi. Přestože reálně existuje idealizovaná podoba skutečnosti, není z nějakého důvodu zcela naplňována, respektive saturována. Kladnou stránku lze spatřovat v tom, že existují nějaké expektance, jejichž potenciál lze tedy na základě nějakých změn využít ve snaze dosáhnout harmonického očekávání.

3) *Stereotypní očekávání*

Ve vztahu dominují empirické expektace, na základě stereotypů. V případě stereotypního očekávání je nutno být obezřetný v tom, zda se nejedná o záměnu stereotypního očekávání za harmonické, jelikož i v rámci stereotypního očekávání je možné spatřit vyrovnanost.

Při identifikaci typu očekávání, je tedy nutné odhalit i povahu a rozložení jeho dimenzí.

Obrázek 4: Typy očekávání (Řezáč, 2022, s. 60)

Obrázek zobrazuje uvedené vztahy mezi expektancemi, které jsou označeny jako přání a expektacemi, které jsou označeny jako expektace. Při kvalitativní analýze lze diferenciovaná očekávání použít jako indikátory pro hlubší porozumění. Hlavní výzkumná otázka této studie je odvozena od aplikace výše uvedené typologie očekávání.

2.4.1.2 Perspektiva sociologie

Interpersonální rovina procesu očekávání je zastoupena v řadě tradičních sociologických teoriích (Řezáč, 2022). V sociologické terminologii se váže především na pojem sociální role a sociální systém.

Meadovské pojetí teorie rolí (1934) vidí podstatu sociální role nejen v představě konkrétního člověka o roli, ale také v tom, jak je role vnímána okolím. Linton (1936) následně k roli přiřazuje termín sociálního statusu, kdy je role odrazem statusu tvořeného právy a povinnostmi. Když se tak člověk chová dle statusu, vykonává tím zároveň roli. Role jsou v jeho pojetí určené společnými rysy a projevy zahrnující i prvky individuality. Podobně jako Linton (1936) pracuje s pojmem role a statusu Merton (1968), který přidává ještě hledisko společnosti, jež strukturálně definuje rolová očekávání. Jednotlivec tak zachovává určitou pozici v sociálním systému, ve kterém se chová s ohledem na sady očekávání (Možný, 1975). „*Přístup teorie rolí pojednává o tom, že v průběhu našeho života vystřídáme řadu rolí, při kterých se chováme podle všeobecných očekávání, která jsou v jednotlivých rolích implicitně obsažena*“ (Keller in Řezáč, 2022, s. 36). Role jsou dále pojímány jako shluky očekávání, jelikož ta se nemusí vztahovat pouze k činnostem, ale také k pozicím, motivacím, citům a hodnotovým strukturám (Petrušek, 1996).

Výkon jedné a více rolí do života jedince přináší také komplikace ve formě několika druhů konfliktů. Merton (1968) upozorňuje na existenci minimálně tří. První konflikt vychází z rozdílného významu pochopení role, tzv. konflikt v roli. Osoby chápou role odlišně a její nositel musí volit, které očekávání bude plnit. Jako druhý konflikt zmiňuje autor konflikt mezi rolemi, kdy jedna osoba zastává více rolí, jež jsou rámovány očekáváními, které jsou v dané situaci neslučitelná. V kontextu sociální práce můžeme mluvit například o roli klíčového pracovníka, který má s klientem vybudovanou důvěru, ale zároveň musí dle zadavatele plnit roli kontrolora, jež musí dohlížet na řádné placení nájemného. Očekávání spojená s důvěrou v oblasti nakládání s financemi domácnostmi, tak nemohou být naplněna vzhledem ke kontrolní roli pracovníka. Jako třetí konflikt zmiňuje autor konflikt já-role. Jeho podstata tkví v nemožnosti naplnit očekávání druhých s ohledem na potřeby a schopnosti jednotlivce. V důsledku nemožnosti naplnit očekávání,

tak vzniká tzv. konfliktní deficit, jež je předmětem intervence sociální práce. Zde vidíme úzké propojení tradiční sociologické teorie s vývojem sociální práce jako profese, na což upozorňovala například Bartlett (1970).

Druhé sociologické pojetí očekávání je založeno na vnímání sociální role jako součást sociálního systému (Řezáč, 2022). Toto pojetí vychází ze strukturálního funkcionalismu, který pojímá fungování společnosti jako celku. Společnost tvoří sociální systém složený z prvků, které ve vzájemných vztazích plní nějaké funkce (pozitivní, negativní, záměrné, latentní), jež se prostřednictvím adaptace a kontroly snaží směřovat k sociální rovnováze. Role jsou v systému jednotkou společností organizovanou a normativně regulovanou. Fungují v kontextech sociálních interakcí s určitými rolovými partnery. Dynamičnost společnosti je závislá na hodnotovém systému společnosti, který formulují procesy socializace a různé formy sociálního nátlaku. Hodnotový systém reprezentuje určitý společenský konsenzus. Konsenzus je považován za afirmativní shodu členů téže skupiny relevantní pro jejich společné činnosti, vzájemný styk, interakci a kooperaci (Petrušek, 1970). Luhmann (1984) pojímá systém jako strukturu vztahů, které jsou dány komunikací. Ta vychází z jednání, které se mohou opakovat, což vytváří určité struktury komunikace (Řezáč, 2022). Očekávání je tak limitujícím faktorem jednání, jelikož určuje, co je očekáváno a co naopak očekáváno není. V případě inkongruence očekávání buď systém pracuje na přizpůsobení očekávání, tak aby byla naplněna nebo se vymezí vůči nenaplněným očekáváním, tak aby se v systému neobjevovala (Šubrt, 2007).

Očekávání se dle Luhmanna (1987, 2002) dělí na kognitivní a normativní očekávání. Kognitivní očekávání je dynamické, které se průběžně asimiluje sociální realitě, pokud není naplněno. Druhý typ očekávání, normativní, jsou ta očekávání, která jsou stálá, přestože k jejich naplnění nedochází. Řezáč (2022) předpokládá, že při empirickém zkoumání sociologické perspektivy očekávání lze vycházet z podobného vztahu expektace a expektance, kdy kognitivní očekávání se přizpůsobuje získaným zkušenostem a novým poznáním. Normativní očekávání připodobněno ke stavu expektance odpovídá představě, jak by měl vypadat ideál založený na naději a touze.

2.4.1.3 Perspektiva sociální práce

Očekávání o sociálních pracovnících společnosti

S ohledem na dosud jmenované konstrukty tradičních sociologických teorií, lze konceptualizaci očekávání v sociální práci pojmut mj. prostřednictvím teorie komunikativního jednání J. Habermase (1984, 1987). S odkazem na vysvětlování

fungování lidské společnosti prostřednictvím dvou pohledů sociologie (Mead, 1934 x Parsons, 1987) staví autor do popředí význam pochopení koordinace jednání lidí ve společnosti. Poznání společnosti pro něho znamená porozumění každodennímu světu a symbolické komunikaci členů dílčích skupin a současně popis funkční koordinace mezi těmito skupinami (Musil, 2013).

Habermas (1984; 1987) rozděluje dva typy koordinace:

1) Sociální integraci v rámci „životního světa“

Prostřednictvím komunikativního jednání Habermas (1984) předpokládá dosažení vzájemného porozumění. Žádný z účastníků nemá monopol na interpretaci situace, společným úkolem všech účastníků je porozumět interpretaci ostatních a umět je podrobovat odlišným pohledům.

2) Funkční integraci v rámci „systému“

Pro koordinaci v rámci systému zavádí prostředek strategického jednání, kdy aktér koordinace ovlivňuje ostatní k naplnění svého záměru, aniž by bral zřetel na porozumění jejich situace (Habermas, 1987).

V kontextu Habermasovy perspektivy koordinace jsou na sociální pracovníky kladeny požadavky *dvojího očekávání*, kdy na jedné straně musí plnit očekávání systému s cílem jednat s klienty v jeho zájmu, na druhou stranu od nich etika, obor a klienti samotní očekávají sympatizaci, rovnost, snahu porozumět jejich vnitřnímu světu a okolí. V důsledku tak sociální pracovníci musí umět vyvažovat úlohu prostředníka systému a roli účastníka v klientově životě (Musil, 2013a).

Očekávání v oblasti sociální práce jako činnosti

Sociologické i psychologické vědy a definování pojmu očekávání odhalují, že nemá význam mezi perspektivami striktně oddělovat, jelikož různá pojetí napříč spolu souvisí. Náhled na člověka v kontextu uživatele sociální práce tak nejlépe reprezentuje sociálně-ekologická teorie, jež člověka nahlíží jako součást prostředí. Již od 70. let 20. století se v sociálně-ekologické teorii sociální práce setkáváme s pojmem sociální fungování.

V novodobější terminologii je sociální fungování definováno jako komplexní ukazatel spojující nároky společenského prostředí a schopnosti člověka na ně adekvátně reagovat (IFSW, 2014). Člověk je zatížen velkou mírou odpovědnosti k plnění základních

očekávání společnosti (Bartlett, 1970). Funkcionální pohled na *životní situaci* zdůrazňuje náročné očekávání sociálního prostředí na jedince. Porozumění a popis životní situace přispívají k uvědomění si složitosti a jedinečnosti různých faktorů, které mohou buď komplikovat nebo naopak podporovat sociální adaptaci jednotlivce nebo určité skupiny klientů (Musil & Navrátil, 2000). Prostor pro sociální práci tedy vzniká tam, kde vzájemná očekávání mezi jednotlivcem a sociálním prostředím nejsou komplementární, tedy interakce neprobíhají harmonicky (Navrátil, 2003). Sociální fungování zahrnuje také dimenzi aktivizaci jednotlivce, která přisuzuje nárok na kladení *očekávání* a požadavky směřující ke společnosti.

Základní myšlenkou sociálně-ekologických teorií, je představa, že mezi jednotlivcem a sociálním prostředím, v němž žije, probíhají vzájemné interakce (Matoušek, 2001). Interakce je chápána jako vztah vzájemného ovlivňování, pro které je charakteristické zapojení účastníků vztahu na jimi anticipovanou interpretaci jejich chování druhými účastníky (Matoušek, 2013). Reálně tak interakce probíhají v čase a místě mezi dvěma jednotlivci a jsou označovány za přímé. Existují však také nepřímé interakce, kdy na sebe subjekty nereagují bezprostředně, nýbrž jsou koncipovány na základě svých představ (očekávání) o reakci toho druhého (Mead, 1934; Elliot, 2006).

Nepřímé reakce probíhají nejčastěji zprostředkovaně, kdy účastníci jednají prostřednictvím technologií, písma, vzkazů atd. Účastníky interakce tak mohou být také neznámí lidé nebo dokonce o své existenci nemusí navzájem vůbec vědět. Sociálním pracovníci tak v rámci posuzování životní situace klienta musí přemýšlet i o potencionálních účastnících nepřímým interakcí, které následně ovlivňují život jedince (Musil, 2013).

Právě sociálně-ekologický model (Bronfenbrenner, 1979) znázorňuje systémy, jež obklopují jedince, v nichž je nezbytné hledat mj. možné potenciální nepřímé interakce.

- Mikrosystém – nejbližší sociální okolí člověka;
- Mezosystém – vztahy mezi jednotlivými mikrosystémy: rodinou, školou apod.;
- Exosystém – jedinec není aktivním účastníkem, dění v exosystému však ovlivňují jeho život (např. pracovní život rodičů ovlivňuje život dítěte);
- Makrosystém – rámec člověka jako člena společnosti (etické, kulturní, náboženské a další normy společnosti);
- Chronosystém – zachycuje změny probíhající v čase jedince i jeho prostředí.

Analýza jednotlivých systémů a jejich vztahů k životu klienta může být vodítkem pro hledání a ilustraci nenaplnitelných a naplnitelných očekávání systémů od jednotlivců při posuzování životní situace.

2.5 Komplexní koncepce očekávání

Pro hodnocení sociálních programů navrhl Řezáč (2020) evaluační nástroj, tzv. komplexní koncepci očekávání. Konceptualizace očekávání navzdory nejednoznačným výkladům v různých perspektivách přináší pozoruhodné možnosti komparace tzv. skutečného a ideálního stavu očekávání.

Podstata nástroje spočívá v komparaci stavů očekávání na několika úrovních. Úrovně vycházejí ze společensko-vědního rámce (psychologie, sociologie, sociální práce), který autor považuje za důležitý pro zaměření a využitelnost nástroje v praxi. Přirozené rozdělení nabízí psychologie na skutečný stav očekávání – expektaci a expektanci spojenou s přáním, touhami a nadějí v budoucnost. Sociologická perspektiva je rozdělena na kognitivní a normativní očekávání (Luhmann, 1984). Nejsložitěji však s konceptem zachází sociální práce, zaměřuje se na úroveň interakce mezi skutečností a ideálním stavem – tedy potencialitami a hodnotným životem. Přehledně je nástroj ilustrován na obrázku níže.

Úroveň očekávání		Skutečný stav	Ideální stav	Komplexní hodnocení
<i>Jednotlivec (Mikro)</i>	Psychologie	<i>Expektace</i>	<i>Expektance</i>	Komparace skutečného a ideálního stavu
<i>Společnost (Makro)</i>	Sociologie	<i>Kognitivní očekávání</i>	<i>Normativní očekávání</i>	
<i>Interakce (Mezzo)</i>	Sociální práce	<i>Potenciality (dostupné možnosti)</i>	<i>Hodnotný život (svobodná volba)</i>	
<i>Univerzální</i>	Sociální vědy	<i>Empirické očekávání</i>	<i>Teoretické očekávání</i>	
	Charakter očekávání	<i>Empirický</i>	<i>Inovativní</i>	Kombinace obou typů
	Odpovídající typ evaluace	<i>Sumativní</i>	<i>Normativní</i>	
	Míra validity	<i>Šíře spektra identifikovaných zkušeností</i>	<i>Rozsah ambicí</i>	

Obrázek 5: Komplexní koncepce očekávání (Řezáč 2020, s. 32)

Barevně odlišené kategorie tabulky korespondují s doplňkovými konstrukty hodnocení sociálního programu a autor je přiřazuje k relevantním stavům očekávání. Trefně přiřazuje také typ odpovídající evaluace, kterou v praxi evaluací sociálních intervencí rozdělujeme na sumativní a normativní. Sumativní vyhodnocuje fungování programu a jeho možnost pokračování, normativní má za cíl jeho vylepšení, tedy směřování k ideálnímu stavu (Řezáč, 2020).

K dosažení komplexní evaluace je nezbytné jednotlivé stavy očekávání nejprve identifikovat. Při tomto procesu se tak můžeme setkat s velkým objemem dat, respektive šíří získaných zkušeností odpovídající skutečné sociální realitě a na druhé straně v oblasti hledání ideálního stavu je nutno nastavit hranici ambice, ve které je ideální stav očekávání spatřován. Cílem evaluace je také odhalovat potenciální překážky formulace obou typů očekávání, které lze předjímat jako stereotypy, povrchní zkoumání, opomenutí souvislostí a upadající víra v ideální stav.

Pro hodnocení sociálního programu se pojmy expektace a expektance jeví jako užiteční ukazatelé, jejichž operacionalizace vede k ověření uplatňování svobodné volby a hodnotného života jednotlivce (Řezáč, 2020). Uvedená tabulka je stěžejní pro operacionalizaci výzkumné studie předkládaní práce, která si klade za cíl ji otestovat v prostředí sociálního programu.

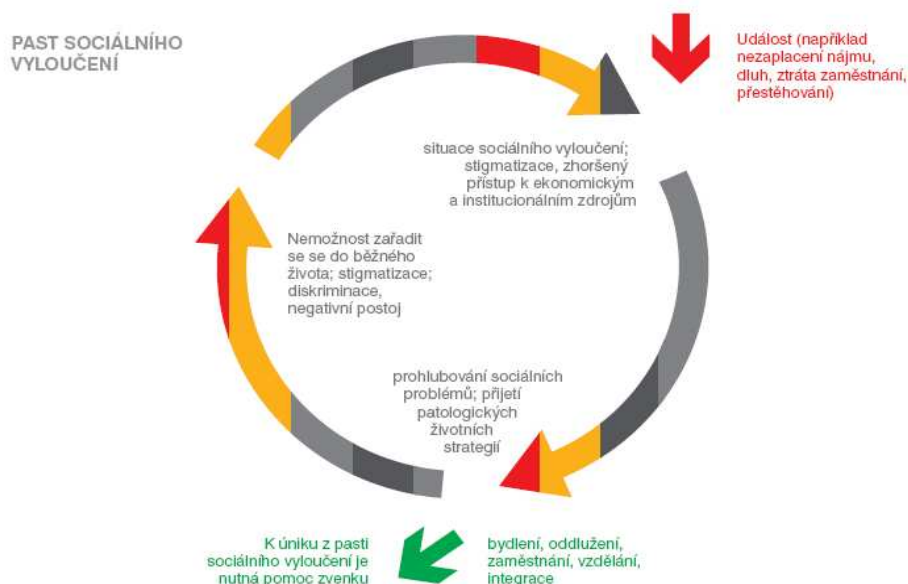
3 Konceptní přístup k bezdomovectví

Jak je uvedeno v názvu, práce se zaměřuje na lidi s omezeným přístupem na trh s bydlením. Tato skupina je vymezena pro účel této práce právě sociálním vyloučením. Jednou z dimenzí sociálního vyloučení je fenomén bezdomovectví. Bezdomovectví je teoreticky ukotveno v kontextu capability approach, jako sociální jev spojený s deprivací potencialit jednotlivce (Batterham, 2019).

3.1 Sociální vyloučení

Sociální exkluze nahradila tzv. koncept chudoby, jelikož dokáže lépe reagovat na podobu chudoby, která vzniká od 80. let minulého století a je spjata s ekonomickou a politickou transformací (Mareš & Sirovátka, 2008). *Sociální exkluze neboli sociální vyloučení* je multidimenzionální jev, kdy dochází ze strany společnosti k vylučování jedince nebo sociálních skupin k možnostem, zdrojům a institucím běžně dostupným členům společnosti (Hora in Matoušek, 2013). Dotýká se mj. oblastí příležitostí k zaměstnávání, k participaci na občanském životě, na kulturním dění ve společnosti, na možnosti zapojit se do systému vzdělávání. Sociálně vyloučení jedinci jsou definováni jako občané dané společnosti, kteří z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují (Burchardt, Le Grand, Piachaud, 1999). Tato definice akcentuje práva jedinců na integraci, což je žádoucí pro vyrovnávání příležitostí ve společnosti. Sociální vyloučení nemusí být jen výsledkem chování jednotlivce, ale může být také selháním demokratického a legislativního systému, trhu práce a sociální politiky státu (Mareš, 1999). Někteří teoretici tvrdí, že sociální vyloučení zahrnuje i jiné typy negativních zkušeností jako je diskriminace a stigmatizace (Goffman, 1963; Kurzban & Leary, 2001; Kerr & Levine, 2008). Koncept sociálního vyloučení umožňuje zohlednit multifaktorovou povahu znevýhodnění jedinců i skupin, co se týče jeho příčin a projevů (Room, 1995, 1999; Mareš & Sirovátka, 2008; Růžička & Toušek, 2014; Čada, 2015). Postihuje několik zdrojů znevýhodnění současně, což se akumuluje na straně těch, kteří jsou vyloučení (nebo ohroženi vyloučením). Zahrnuje jevy jako nezaměstnanost, diskriminace, sociální izolace, materiální deprivace, chudoba, sociální utrpení a strádání všeho druhu (Bourdieu, 1993). Sociální exkluze je chápána jako proces, který často vede k deprivaci v různých oblastech či dimenzích života, které se vzájemně ovlivňují.

Vzhledem k rozmanitosti sociálního vyloučení je složité na konceptuální úrovni jednoznačně rozlišit mezi příčinami a důsledky, jak je naznačeno v souvislosti s tzv. pastí sociálního vyloučení (Švec, 2010).

Obrázek 6: Past sociálního vyloučení (Švec, 2010)

Past sociálního vyloučení se odkazuje na situaci, kdy jednotlivci či skupiny lidí jsou uvězněni v cyklu sociálního vyloučení a nedostávají dostatečné možnosti nebo zdroje na to, aby se z tohoto stavu osvobodili. Tento koncept zdůrazňuje, že sociální vyloučení není jen jednorázovým jevem, ale může se stát začarovaným kruhem, ve kterém se negativní faktory vzájemně posilují (Švec, 2010).

Dle Pěnkavy (2019) ovlivňují komplexní sociální vyloučení tři faktory. První jsou narůstající negativní názory společnosti, dále problémy vyplývající z nedostatečného zajištění služeb a také individuální příčiny. Není neobvyklé, že jedinec ztrácí víru ve svá práva a povinnosti kvůli opakovanému odmítání, například při vyhledávání lékařské péče, neúspěšných stížnostech na úřadech nebo po mnoha neúspěšných pokusech o zaměstnání. Výsledkem je často katastrofální zhoršení zdraví, narůstající počet dluhů a exekucí, zneužívání návykových látek, negativní přístup k životu až silné negativní emoce vůči společnosti. Výsledkem procesu či procesů sociálního vyloučení je stav, kdy část populace v rámci relativně bohaté společnosti žije za podmínek, které zahrnují nedostatek materiálních zdrojů, nejistotu ohledně uspokojení základních životních potřeb a omezené sociální interakce. Někteří autoři tuto markantní odlišnost v životních

podmínkách mezi skupinami na opačných koncích sociální hierarchie nazývají nesouměřitelnost, jak uvádí Keller (2011).

Riva & Eck (2016) definují sociální vyloučení s přihlédnutím na jeho dopady na psychiku jednotlivce, a to na základě dvou zkušeností – fyzického nebo sociálního oddělení od ostatních. Mezi negativní psychologické následky sociálního vyloučení řadí z krátkodobého hlediska: antisociální úmysly a chování, ohrožení základních potřeb, dehumanizaci, negativní afekt (např. hněv, ponížení), neurologickou bolest, zraněné pocity, vnímaný ostrakismus, relační devaluaci. Z dlouhodobého hlediska následky spočítávají v odcizení, depresích, bezmocnosti a pocitech bezvýznamnosti (Riva, Eck, 2016).

Dimenzionalitu pojmu sociální vyloučení postihuje Percy-Smith (2000). Rozlišuje *dimenzi ekonomickou* (dlouhodobá nezaměstnanost, nízký příjem a příjmová chudoba), *dimenzi sociální* (rozpady manželství, sociální izolace, bezdomovectví, různé sociálně patologické jevy jako kriminalita), *dimenzi politickou* (upírání politických práv, nemožnost participace), *dimenzi komunitní* (poničenění okolí domova a obydlí, nedostupnost občanské vybavenosti, kolaps podpůrných sítí), *dimenzi individuální* (fyzicky nebo mentální hendikep či nemoc, chybějící vzdělání a kvalifikace, ztráta sebevědomí a sebeúcty), *dimenzi skupinovou* (koncentrace uvedených charakteristik vyloučení v určitých sociálních skupinách) a *dimenzi prostorovou* (koncentrace vyloučených v oblastech s kumulací rizikových vlivů a bez odpovídající kvality života: kriminalita, nedostatečná dopravní dostupnost a infrastruktura). Prostorová dimenze sociální exkluze je velmi významná z hlediska sociální politiky, například plánování sociálních služeb. Územní sociální exkluze vzniká jak koncentrací sociálně vylučovaných osob a sociálních skupin v jistém území, tak i jako důsledek toho, že některé atributy území (kriminalita, vysoká nezaměstnanost, nekvalitní obydlí, chybějící infrastruktura, špatná dopravní dostupnost a další) významně zvyšují riziko sociální exkluze jeho obyvatel (Sirovátka & Mareš, 2008). Bezdomovectví je mnohdy označováno jako extrémní podoba sociálního vyloučení, projev sociální nerovnosti.

V českém kontextu je dle Matouška, Langa (2020) sociální vyloučení spojováno především s těmito dimenzemi:

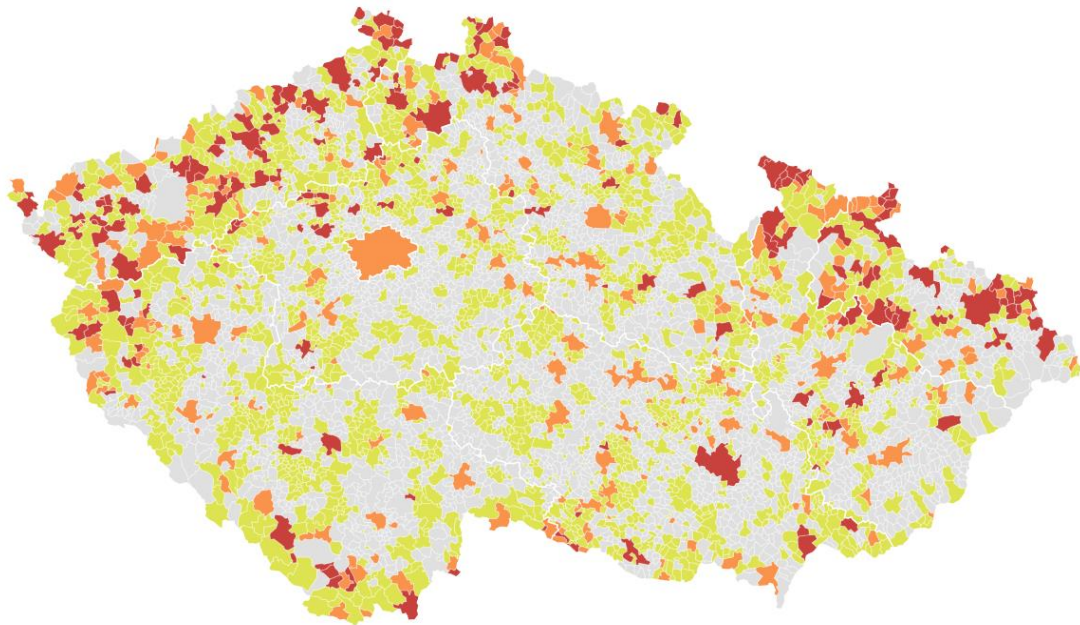
- bydlení (život bez střechy, bez bytu, nejisté nebo nevyhovující byty),
- vzdělávání (jen základní nebo nedokončené základní vzdělání, docházka do segregovaných škol, v minulosti absolvování tzv. praktických nebo zvláštních škol),
- zaměstnání (dlouhodobá nezaměstnanost, nárazová neregistrovaná práce apod.),
- zadluženost a vyloučení z finančního trhu (exekuce, lichva apod.),
- prostorová segregace (zhoršená dostupnost veřejných služeb, zaměstnání, nižší kvalita veřejného prostoru),
- zdraví (nižší naděje dožití spojená s nižším vzděláním, sociálními nerovnostmi nebo nedostupností lékařské péče).

Z hlediska aplikovaného výzkumu je sociální exkluze těžko uchopitelná s ohledem na její neohraničitelnost, resp. vymezení skupiny exkludovaných osob. Charakteristiky sociálního vyloučení jsou v prostředí socioekonomických podmínek velmi proměnlivé. Vyloučený může být jedinec na základě osobní charakteristiky, na základě jednání nebo příslušnosti k určité kolektivitě – vyloučena může být celá kolektivita (definovaná na základě např. etnicity, kultury, sexualitě) (Mareš, Sirovátka, 2008). Pro potřebu vymezení území s vyšší mírou koncentrace sociálního vyloučení tak vznikl tzv. index sociálního vyloučení (Matoušek, Lang, 2020). Sociální vyloučení, je definováno pro potřeby posuzování, existencí skupiny obyvatel s omezeným přístupem ke zdrojům, které jsou jinak ostatním členům společnosti dostupné. Míru sociálního vyloučení sleduje prostřednictvím pěti objektivních indikátorů pokrývajících *dimenze chudoby* (materiálního nedostatku), *vyloučení z bydlení*, *vyloučení z oficiálního trhu práce*, *vyloučení ze vzdělávání* a *dimenzi zadluženosti*. Základní jednotkou, resp. základní úroveň analýzy představuje obec. Škála indexu nabývá hodnot od 0 do 30 bodů, přičemž hodnota 0 znamená absenci nebo minimální rozsah sociálního vyloučení a hodnota 30 bodů nejvyšší míru zatížení sociálním vyloučením.

Index sociálního vyloučení 2022

Kategorizace hodnot indexu:

0 až 1 2 až 7 8 až 11 12 až 30

Obrázek 7: Index sociálního vyloučení za rok 2022 (MMR ČR, 2023)

Bezdomovectví a vyloučení z bydlení lze zařadit do sociální dimenze sociální exkluze (Percy-Smith, 2000). Bezdomovectví představuje trvalou ztrátu vztahového a materiálního zázemí vedoucí ke společenské izolaci. Řadí se k těm jevům, které nejvíce ohrožují lidskou důstojnost a sociální sounáležitost s většinovou společností. Ohrožuje jeho nositele téměř ve všech oblastech života (Pěnkava, 2019). Chambers (1997) upozorňuje, že chudí lidé bez bydlení jsou deprimováni nejen nedostatkem příjmu a bohatství, ale také sociální méněcenností, fyzickou slabostí, dopady nemocí, zranění (až invaliditou). Pociťují komplexní zranitelnost, fyzickou a mnohdy i sociální izolaci, bezmoc a ponižení z neúspěchu při řešení životních obtíží. Dle Vašáta (2021) lze v Česku identifikovat konkrétní skupinu lidí bez domova, sdílející čtyři specifické vlastnosti: 1) nízké vzdělání; 2) poslední formální zaměstnání v oblasti (špatně placených) služeb/obchodu, průmyslu/stavebnictví, 3) ti, kteří nepocházejí z Prahy, Plzně nebo Slovenska, kteří mají zpravidla nejčastěji trvalé bydliště v regionech s největším výskytem exekucí, 4) většina přišla o práci nebo bydlení až po roce 2001.

Bourdieu (1979) poukazuje na výraznou determinaci společnosti ve formě jejího vlivu na subjektivní tužby člověka vyloučeného z bydlení. Pozici člověka tak připodobňuje k poli jeho objektivních možností. Vašát (2021) tak při zkoumání každodennosti života lidí

bez domova popisuje nejen podmínky pro každodenní život, ale také objektivní pole možností. Zásadní vliv představují faktory chudoby, existence dluhů, represe a sociální kontrola ve městech, společenská stigmatizace nebo nastavení vysokých prahů různých institucí. Polem možností je tedy určitý rozsah praxí, které má daný člověk k dispozici a které pramení z interakce mezi objektivními podmínkami a subjektivními možnostmi.

O dopadech a příčinách bezdomovectvím v českém kontextu pojednává řada autorů. Nejrozsáhlejší monografie přináší Vágnerová, Scémy, kteří předkládají bezdomovectví v kontextu životních etap, tedy Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí (2013) a Bezdomovectví ve středním věku (2018). Dále se sociálnímu vyloučení věnuje Sirovátka & Mareš (2008), Keller (2011), Kajanová, Mrhálek (2020).

Jak je uvedeno výše, existuje řada definic bezdomovectví, které operují s definicemi sociálního vyloučení. Některé jsou úzce vymezeny, zaměřují se na situace zjevného bezdomovectví (HUD, 2008) až po ty, které pracují s klientských subjektivním výkladem svého bydlení za nestandardní (Chamberlain, Mackenzie, 1992; Mallet et al., 2010; Edgar, Meert et al., 2004). Všechny definice však operují s absencí domova. Jednou z nich je také Evropská typologie bezdomovectví (dále jen ETHOS) (Edgar, 2009), která představuje globální rámec pro definování bezdomovectví a následně kvantifikačního nástroje řešení bezdomovectví (Pěnkava, 2019; Černá, 2019).

Bezdomovectví nebo také vyloučení z bydlení je komplexní stav, který odráží nedostatečný přístup k základnímu lidskému právu na trvalé, bezpečné a vhodné bydlení. Tento stav může být způsoben různými faktory, jako jsou ekonomické problémy, nedostatečné sociální politiky, nedostatek cenově dostupného bydlení a další okolnosti (MPSV, 2015). Edgar (2009), autor typologie ETHOS, chápe bezdomovectví jako absenci domova, přičemž domov má klíčové prvky: mít slušné obydlí odpovídající potřebám osoby a její rodiny (fyzická dimenze), schopnost zachovat soukromí a mít sociální vztahy (sociální dimenze) a mít právní jistotu k obydlí (právní oblast).

Konceptní kategorie	Národní subkategorie
BEZ STŘECHY	Osoby spící venku (např. ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklepy a půdy domů, vraky aut)
	Osoby v nízkoprahové noclehárně
	Osoby sezonně užívající k přenocování prostory zařízení bez lůžek
	Domácnosti a jednotlivci v azylových domech
	Osoby v domě na půli cesty
	Osoby ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)
	Osoby v přístřeší po vystěhování z bytu
	Ženy ohrožené domácím násilím pobývající na skryté adrese
	Ženy ohrožené domácím násilím pobývající v azylovém domě
	Žadatelé o azyl v azylových zařízeních
BEZ BYTU	Migrující pracovníci – cizinci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)
	Osoby před opuštěním věznice
	Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení
	Osoby před opuštěním dětské instituce
	Osoby před opuštěním pěstounské péče
	Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidé dlouhodobě ubytované v azylovém domě
	Osoby přechodně bydlící u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení)
	Osoby v podnájmu (nemají jinou možnost bydlení)
	Osoby bydlící v bytě bez právního důvodu
	Osoby v nezákonně obsazené budov
NEJISTÉ BYDLENÍ	Osoby na nezákonně obsazeném pozemku (zahrádkářské kolonie, zemnice)
	Osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu
	Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu
	Osoby ohrožené domácím násilím – policejně zaznamenané případy – oběti
	Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbót (nemají jinou možnost bydlení)
	Osoby žijící v budově, která není určena

NEVYHOVUJÍCÍ BYDLENÍ

k bydlení, např. osoby žijící na pracovišti, v zahradních chatkách se souhlasem majitele

Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách např. bez kolaudace

Osoby žijící v nevhodném objektu – obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání (dříve mohlo být obyvatelné)

Osoby žijící v přelidněných bytech

Tabulka 2: Přehled koncepčních kategorií a k nim přiřazených národních subkategorií (MPSV, 2015)

Redukce bezdomovectví na tyto dimenze nepřispívá jeho definování, ale zpřesňuje pojem pro jeho používání v praxi. Batterham (2019) upozorňuje na tento výkladový nedostatek u dalších definic bezdomovectví – Statistické definice bezdomovectví ABS (2012), globálního rámce Busch-Geertsemyho, Culhanea a Fitzpatricka (2016), Chamberlaina a MacKenziea (1992), kdy každá z definic pracuje s pojmem domov, ale žádná nedefinuje, co konkrétně domov znamená. Explicitně však uvádějí, že bezdomovectví znamená absenci domova.

Pojem domova odkazuje na další provázané vztahy na úrovni jednotlivce, skupiny lidí a společnosti, zahrnuje živé i neživé předměty, které v jeho kontextu vytvářejí hodnoty, existuje také v abstraktní rovině ve formě zážitků, vzpomínek, hodnot. Jeho variabilita z hlediska umístění je také symbolická, kdy může existovat v konkrétní podobě, nebo v obydlí někoho jiného. Mallet (2004) poznamenává, že domov a bydlení jsou často spojovány, přestože domov sahá za hranice něčího bydlení.

3.2 *Bezdomovectví jako deprivace potencialit*

Právě na nedostatečně specifikovaný vztah mezi významem domova v definicích, které definují bezdomovectví jako absenci domova reaguje Batterham (2019) koncepčním modelem bezdomovectví jako deprivace potencialit.

Batterham (2019) navazuje na práce Evangelisty (2010), McNaughton (2010), kteří oba staví se práce na tezi, že bydlení je základ pro dosažení centrálních schopností. Evangelista (2010) tvrdí, že adekvátní bydlení je nezbytným předpokladem pro dosažení centrálních schopností dle Nussbaum (2000), a že bydlení, které podporuje centrální schopnosti je nezbytným předpokladem pro vytvoření domova.

Bezpečný domov je základem rozvoje, obnovy a fungování v oblastech potencialit. „Mít kontrolu nad svým prostředím, mít domov, ve kterém můžeme uspokojovat naše

vlastní potřeby v soukromí bez vměšování se ostatních“ (McNaughton, 2010). Zdůrazňovaná aspekt soukromí může mít v kontextu sociálních situací spojených s domácím násilím i negativní význam. Vazba na domov tak ohrožuje vnímání vlastních potencialit života a fyzické integrity. Domov je tak místem, ze kterého jednatel může mobilizovat vnější prostředky a rozvíjet vnitřní prostředky potencialit (King, 2003). Domov a bezdomovectví lze pojímat jako protiklady na spektru životních situací v kontextu multidimenzionálního charakteru bezdomovectví jako takového (Batterham, 2019).

Multidimenzionální povaha domova a bezdomovectví lze dle Batterham (2019, s. 281) seskupit do šesti širokých dimenzí. Dimenze je nutno chápat jako kontinua, které pokrývají celé spektrum životních situací nebo jeho část.

1. Fyzická přiměřenost obydlí,
2. Stabilita a kontrola,
3. Mezilidské bezpečí,
4. Spojení a sounáležitost,
5. Finanční deprivace/dostupnost,
6. Afektivní a identitní dimenze.

Mezilidská bezpečnost je považována za klíčovou dimenzi domova i bezdomovectví. Zahnuje vztahy v rodině, které přispívají k budování pocitu domova, ale také ohrožují zabezpečení bydlení. Neopomínají ani interpersonální bezpečí mezi lidmi v neadekvátní životní situaci, kteří sdílí prostory pro život. Mezilidská bezpečnost tak vyžaduje, aby vztahy mezi známými i neznámými obyvateli byly bez násilí a zneužívání (rodinné násilí, týrání dětí, seniorů, zneužívání mezi spolubydlicími, ubytovnách, azylových domech, noclehárnách a dalších různých substandardních formách bydlení. Vyžaduje také možnost vyloučit nežádoucí osoby z nemovitosti a mít před nimi soukromí (Batterham, 2019).²²

Životní situace, kdy domácnost bydlí ve *fyzicky přiměřeném bydlení* je stav, kdy přiměřenost obydlí je v souladu s potřebami domácnosti. V této rovině lze spatřovat oblast kulturních standardů bydlení, funkčnosti obydlí (sociální zařízení, kuchyň), existence prostoru pro přípravu jídla, bezbariérovost, pokud ji některý ze členů domácnosti

²² Oblast mezilidské bezpečnosti autorka v definicích bezdomovectví postrádá a upozorňuje tak na jejich nedostatečnost. V definicích je často skryt pod sociální doménou bydlení, která však zahrnuje i aspekty jako mít prostor pro sociální vztahy.

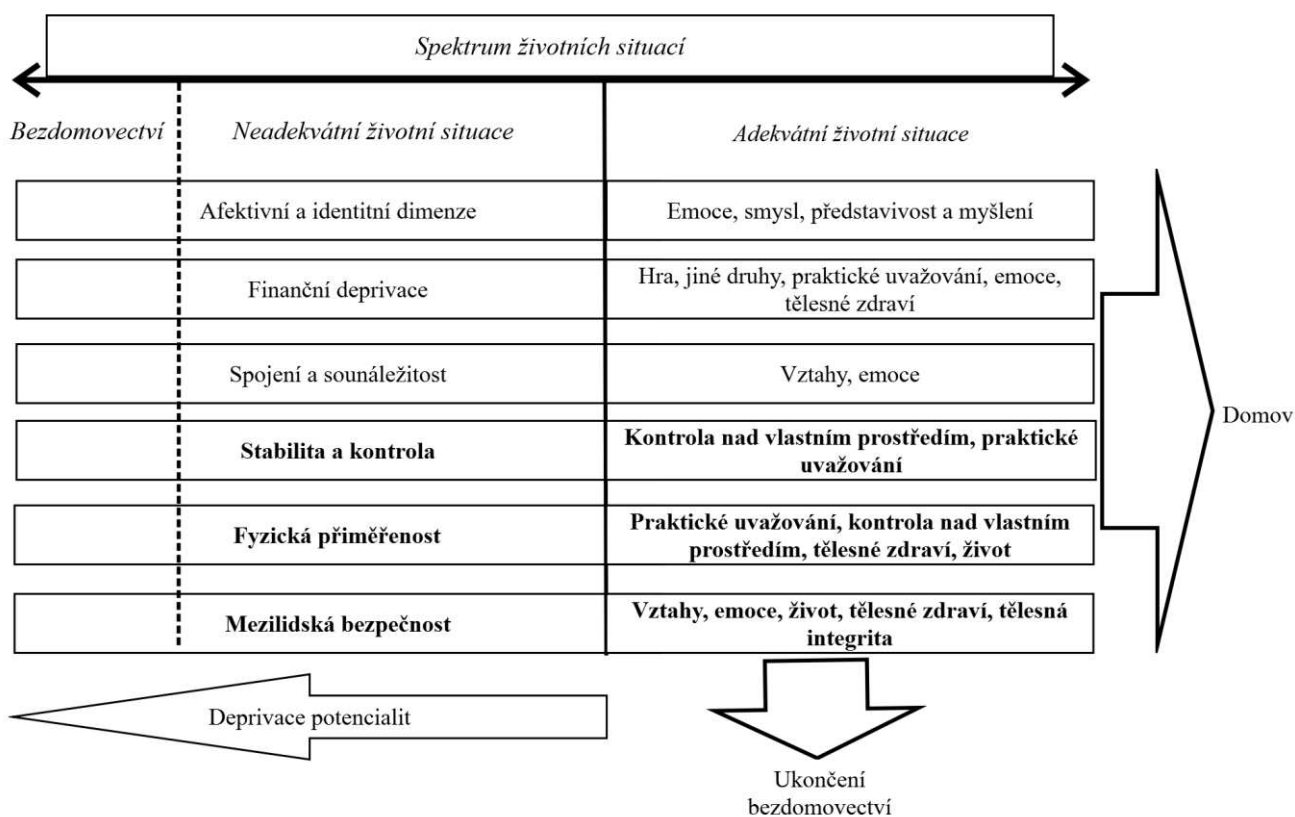
potřebuje, bezpečnost obydlí jako takového (zabezpečení, elektřina). V tomto kontinuu životních situací lze spatřovat také samotnou dostupnost bydlení v prostor, tzn. zda mohou cestovat za rodinou, přáteli, zda je dostupná škola pro děti, lékaři atd.

Stabilita a kontrola v životní situaci znamená mít legálně obývané obydlí včetně kontroly nad tím, s kým sdílím své bydlení a jak dlouho v bydlení mohu zůstat. Stabilní bydlení ovlivňuje budování a vnímání domova včetně svých věcí, které domov budují. Jen tak může dojít ke stabilizaci života, možnosti cítit se klidně. Tato dimenze je zahrnuta v mnoha definicích bezdomovectví, skryta je pod hlavičkou právní jistoty bydlení.

Spojení a souvazežitosti se věnuje řada popisů zahrnující důležitost vztahů s blízkými a okolím. Právě život a spojení s rodinou a přáteli nebo také v sousedství přispívá k budování pocitu, že někam patříte, jste něčeho součástí a můžete zažívat pozitivní emoce. Opakem je pocit izolace, odpojení se kvůli životní situaci. Právě bezdomovectví tak přináší rozpad do sociálních vztahů jednotlivců i rodin, u kterých zvláště dochází k narušení vztahů mezi členy domácnostmi, ať už blízké či vzdálenější rodině.

Finanční deprivace/dostupnost zahrnuje možnost platit za bydlení a služby a také dostatek finančních zdrojů na úhradu dalších životních potřeb. Vzhledem k omezeným zdrojům v situaci bezdomovectví tak lidé nemohou dosáhnout na saturaci dalších centrálních potencialit a jejich deprivace narůstá. Ta má poté dopady na zdraví, vztahy a celkově kvalitu života lidí v nedostatku.

Afektivní a identitní dimenze je spojena s prožitky domova i bezdomovectví. Bezdomovectví má emocionální, ontologický i duchovní rozměr (Somerville, 2013). Pro budování identity je domov významným aspektem. Procesy budování identity v bezdomovectví i v bydlení se však jeví jako vysoce individualizované mechanismy, v jejichž nastavení nelze hledat zásadní spojení. Identitní dimenze je neopominutelnou součástí životních situací, přestože její rozmanitost není jednoznačně operacionalizována.

Obrázek 8: Spektrum životních situací (Batterham, 2019)

Diagram zobrazuje rozdělení spektra životních situací. Bezdomovectví a neadekvátní životní situace jsou definovány nedostatky ve výše popsaných oblastech, které jsou často zmiňovány v různých definicích bezdomovectví a vyloučení z bydlení, a implikují tak stavy nedostatku potencialit. Adekvátní životní situace již zahrnuje rozvoj centrálních schopností a směřuje k budování kýženého domova. Diagram zahrnuje jak dimenze životních situací, tak kombinuje centrálních potenciality dle Marthy Nussbaum (2000). Centrální schopnosti jsou tak v různé míře zapříčiněny naplněním dimenzí životních situací.

„Přístup k bezdomovectví jako deprivaci potencialit je odvozen z příkladové definice ohrožení základního fyzického zdraví nebo přežití. Bezdomovec je ten, kdo se nachází v životní situaci, kdy postrádá základní úroveň stability a kontroly a/nebo zahrnuje mezilidské násilí nebo zneužívání a/nebo zahrnuje fyzické obydlí, které je nepřiměřené až ohrožující zdraví nebo přežití, protože mu chybí přístup k jiné adekvátnější životní situaci“ (Batterham, 2019, s. 289–290).

Dialogu mezi výzkumem bezdomovectví a CA, ve kterém jsou řešeny otázky obydlí, domova, kontroly nad prostředím v kontextu potencialit se dále věnují Hopper

(2007) ve své práci o sociální obnově u klientů se schizofrenií, stejně tak Kerman & Sylvestre (2019) v oblasti duševního zdraví u lidí se zkušeností s bezdomovectvím. Shinn (2015) se zaměřuje na potenciál využití CA v oblasti komunitní psychologie.

3.2.1 Koncept „bytových svobod“

Jedním z empirických použití CA se zaměřením na odhalení hodnot, kterých si lidé cení ve vztahu k bydlení je koncept „bytových svobod“ (Frediani et al., 2019). Navazuje na Senovi teze o rolích veřejného uvažování při identifikaci a zkoumání funkcí bydlení (Sen, 2005). Nepovažuje samotný statek bydlení jako pilíř svobody k zajištění sociálního fungování, ale považuje jej za odrazový můstek k podpoření rozvoje svobody do dalších oblastí života. Bydlení je v tomto konceptu považováno za určitou komoditu s vlastnostmi, které jsou označovány za jeho funkce. Funkcí bydlení, tak lidé dosáhnou prostřednictvím nabytí hodnoty označované jako „svobodu bydlení“. Svoboda bydlení zahrnuje různé aspekty, které ovlivňují příležitosti člověka bydlet tak, jak si přeje. Zkoumání programu sociálního bydlení této práce si obdobně jako Frediani et al. (2019) klade za cíl prozkoumat zlepšení nebo zhoršení svobody bydlení, avšak v kontextu míry bytové nouze v České republice a institucionalizace bydlení na lokální úrovni.

Standardní dům/byt v pojetí fyzické dostupnosti, své existence jako takové a možnosti jej využívat je prostředkem k nabytí „tzv. bytových svobod“. Relevantní pro blahobyt člověka a pro naplňování svobody bydlení jsou samozřejmě další kontextové statky, jako např. dostupnost školy, volnočasová zařízení, lékaři. Dají se označit za konverzní faktory, jelikož ovlivňují přeměnu fyzické dostupnosti bydlení do možností využití všech funkcí bydlení.

Existuje pět základních funkcí bydlení v kontextu tzv. bytových svobod:²³

1. Svoboda rozvíjet se a individualizovat se;

Svoboda obyvatel interagovat ve svém fyzickém prostředí, vylepšovat a rozšiřovat své obydlí dle vlastního vkusu a možností.

2. Svoboda dovolit si životní náklady;

²³ Frediani et al. (2019) ve své studii upozorňuje, že nejde o univerzální seznam hodnot spojených s bydlením, ale ten, který byl výsledkem výzkumu se skupinou squatterů ze Salvadoru de Bahia. V kontextu zaměření disertační práce je výzkum považován za více než relevantní i s přihlédnutím na zcela jiné podmínky realizace studií.

Svoboda obyvatel dovolit si výdaje na nový dům a nemuset se tak stěhovat do levnějšího bydlení.

3. Svoboda pro zdravé životní prostředí;

Svoboda žít v prostředí, kde mohou žít zdravě.

4. Svoboda podílet se na rozhodování;

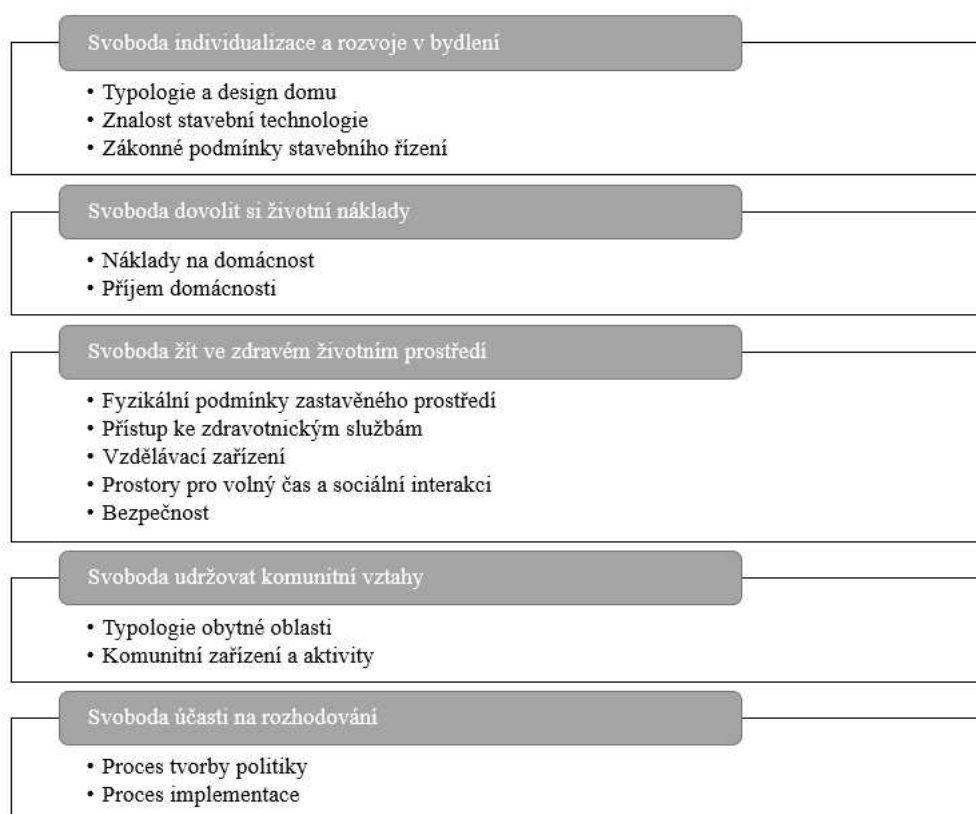
Svoboda obyvatel podílet se na rozhodování o projektech a domáhat se svých občanských práv.

5. Svoboda udržovat sociální sítě v komunitě,

Svoboda obyvatel udržovat komunitní vazby, které jim pomáhají rozšiřovat bydlení a distribuovat zdroje

(Frediani et al., 2019, s. 272).

K „bytovým svobodám“ byly dále přiřazeny významové dimenze na základě participativního výzkumu projektu modernizace squatterů v zavedené komunitě v Brazílii. Je třeba tak brát v potaz rozdílní kulturní a společenské pozadí této konceptualizace.

Obrázek 9: Bytové svobody jejich významové dimenze (Frediani et al. 2019)

S konceptem „bytových svobod“ pracují dále autoři Tiwari & Shukla (2023), kteří jej kombinují s měřítkem blahobytu přístupu subjektivní pohody (Binder, 2014) a vytváří ekonometrický rámec hodnocení náhradního bydlení zdravotně postižených po

přírodní katastrofě v Indii. Výsledky výzkumu tak ukazují, že k přesídlení domácností by mělo dojít pouze v případě ohrožení zdraví, jelikož se ukázalo, že sepsání s půdou jako zdrojem obživy je pro všechny zasažené naprostou prioritou. V případě nutnosti přesídlení by mělo bydlení reagovat na zdravotní znevýhodnění domácnosti. Výsledky dále zdůrazňují že, je důležité přesídlené domácnosti stále propojovat s místní komunitou, tak aby nedošlo k narušení vztahů (Tiwari & Shukla, 2023).

Dalšími výzkumníky, kteří se věnovali vztahem mezi svobodou a bydlením jsou Clark (2002), King (2003), Nussbaum (1999), Ponniah (2017). Clark (2002) sdílí závěry ze dvou rozsáhlých kvalitativních studií, kdy se tázal obyvatel, proč si cení bydlení. Výsledky výzkumu však nepřinášejí kýžené ovoce ve formě seznamu, který zamýšlel formulovat. Ve svém vlastním průzkumu Clark předběžně zjistil, že pracovní místa, vzdělání, zdraví, výživa, jídlo a voda, bezpečnost, svoboda, sebeúcta, přežití a náboženství tvoří „základní složky minimálně slušného životního stylu“ (2002, s. 147). Zajímavou skutečností je, že pracovní místa řadili uživatelé velmi vysoko, tzn. mít legitimní práci je pro blaho člověka stejně důležitá jako příjem z ní (Goldin, 2006). Práce Clarka však byla kritizována, především za překrývání složek a za snahu o komplexní seznam. „*Snaha vypracovat komplexní seznam takových složek, který je použitelný pro všechny, však může vést k prázdným výrokům zdravého rozumu nebo k výstředním, možná nacionalistickým a imperialistickým seznamům, které nám říkají jen málo*“ (Goldin, 2006, s. 450).

King (2003) ve své eseji reaguje na stav bezdomovectví ve Spojeném Království a zvyšujícímu tlaku na zavádění restriktivních opatření vůči zjevným bezdomovcům. Posiluje argument, že právo na bydlení je komplementární k právu na svobodu, jelikož osoba bez domova nesmí a nemůže nikde svobodně žít (stále je na cizím majetku), takže se ani nemůže pokusit o zlepšení své životní situace.

4 Sociální bydlení

Sociální bydlení představuje klíčový nástroj pro naplnění práva na bydlení (viz níže) s ohledem na možnost jeho získání osobami v bytové nouzi (Šámalová, Vojtíšek, 2021). Při ukončování bezdomovectví jsou tak systémy sociálního bydlení nejvýznamnějšími a nejúspěšnějšími nástroji.²⁴

Tato kapitola obsahuje kontextualizaci sociálního bydlení v Evropě. Uvádí současný stav politiky sociálního bydlení v ČR, přístupy k zavádění sociálního bydlení. V této práci je za makroúroveň kontextuálních proměnným považováno uchopení sociálního bydlení v evropské perspektivě, mezo úroveň je definována jako sociální bytová politika ČR a mikroúroveň zahrnuje kontexty lokální úrovně přístupů k zavádění sociálního bydlení a jejich dopadů na jednotlivce.

Pojetí bydlení

Bydlení jako základní lidské právo

Právo na bydlení je ukotveno již ve Všeobecné deklaraci lidských práv (1948) čl. 25: „Každý má právo na životní úroveň přiměřenou zdraví a blahobytu svého i své rodiny, včetně výživy, ošacení, bydlení, lékařské péče a nezbytných sociálních služeb...“. Evropská sociální charta též zmiňuje právo na bydlení, avšak v souvislosti s poskytováním bydlení rodinám a v rámci Dodatkového protokolu také specifikuje právo na adekvátní bydlení pro seniory (specifičtější je právo na bydlení zmíněno v Revidované Evropské sociální chartě, kterou však ČR neratifikovala) (Hrubý, 2019). Pojetí práva na bydlení dle Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva OSN zahrnuje právní jistotu bydlení, finanční dostupnost obydlí, obyvatelnost, základní vybavenost bytu (kuchyň, přívod vody, zapojení elektřiny atd.), fyzickou dostupnost pro ty, kteří o něho žádají, umístění, kulturní adekvátnost (Pleace, 2017). V České republice se můžeme setkat s výkladem práva na bydlení v kontextu práva na pomoc v hmotné nouzi, jež je upraveno ve čl. 30 Listiny základních práv a svobod. Je považováno za jednu ze základních životních podmínek a je tedy ústavně chráněno (Hrubý, 2019). Agenda OSN uznává „právo na přiměřené

²⁴ Z hlediska porovnávání přístupů k zavádění programů sociálního bydlení se dlouhodobě ukazuje, že přístupy založené na rychlém přechodu domácnosti do bydlení jsou efektivnější než systémy založené na budování kompetencí k bydlení.

bydlení jako součást práva na přiměřenou životní úroveň.“ Tyto agendy však stále postrádají jasné vymezení toho, co znamená přiměřená nebo adekvátní úroveň.

Sociální politika České republiky od svého vzniku klade důraz na zajištění základních lidských práv, což je zakotveno v ústavním pořádku státu. Listina základních práv a svobod ČR, platná od roku 1993, stanoví práva v oblasti sociálního zabezpečení pro všechny občany. Mezi tato základní sociální práva patří právo na práci, právo na svobodnou volbu povolání, právo na důstojné pracovní podmínky, právo na zdraví, právo na vzdělání, právo na bydlení a právo na sociální zabezpečení a pomoc v případě materiální nouze. Podle čl. 30 (2) Listiny má každý občan v situaci materiální nouze právo na nezbytnou pomoc k zajištění základních životních potřeb. Toto ustanovení zahrnuje pojem hmotná nouze do právního rámce České republiky. Podrobnosti týkající se tohoto ustanovení jsou upraveny zákony, jako je zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu, zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci hmotné nouzi a příslušné vyhlášky. Tímto způsobem je zajištěna ochrana občanů v situacích, kdy se ocitnou v hmotné nouzi, a je jim poskytována nezbytná sociální pomoc (Šámalová, Vojtíšek, 2021).

Právo na bydlení je ve skutečnosti socioekonomickým nárokem na nějaký „vzácný zdroj“. Problém tak spočívá v tom, že socioekonomické nároky jsou konkurenční, a tak lze dosáhnout konkrétního rozdělení zdrojů pouze na úkor jiné osoby. To znamená, že někteří budou mít prospěch, zatímco jiní budou mít náklady (King, 2003). Jak konstatuje Lux, Sunega, Kostelecký, Čermák (2004) existuje určitá skupina obyvatel, která si například vlastnické bydlení nemůže zajistit a je tak závislá na bydlení nájemním.

V diskurzu o bydlení založeném na právech však dominuje myšlenka, že práva univerzální, nezávislá na konkurenci – např. právo na život, majetek, svobodu jsou více zaručitelná a stojí v hierarchii výše než-li práva se socioekonomickým rozměrem. Tento argument se však snaží zvrátit King (2003), který zastává názor, že právo na svobodu zahrnuje právo na bydlení. „*Svoboda je definována jako volba, schopnost a příležitost, kterou lidé mají k uskutečnění svých aspirací*“ (Frediani et al. 2019, s. 4).

Vymezení sociálního bydlení

Podstata jakékoliv podpory v zajišťování bydlení tkví v humanistickém vnímání hodnoty bydlení. Sociální bydlení znamená dle ekonomických teorií bydlení poskytované na neziskové bázi, spravované buď státem, nebo různými kombinacemi neziskových či

komunitních agentur, od bytových družstev až po družstva. Je definováno jako bydlení nabízené za nižší než tržní nájemné a přidělené nízkopříjmovým a jiným zranitelným domácnostem. Předpokládá se, že se skládá z bytů, které získaly veřejné finanční prostředky na výstavbu a/nebo údržbu, jasná kritéria přidělování (obvykle nějaký druh testování dostupných prostředků), dohled nad náklady (mimo jiné nájemné) a jsou pod kontrolou odpovědných veřejných agentur pro uspokojování bytových potřeb společnosti. Definice sociálního bydlení nejsou zakotveny v právním systému ve všech zemích (Hegedüs, Lux, Teller, 2013).

Mělo by být poskytováno nejen na základě poptávky, ale také na základě potřeby (Scanlon, Arrigoitia, Whitehead, 2015). Cílem poskytování sociálního bydlení je zajistit, že každý má přístup k přiměřenému bydlení a zároveň že vztah k bydlení neomezuje možnosti pořizování dalších nezbytných statků, příležitostí a šancí pro důstojný život (Whitehead, 2019).

Bytová politika znamená výsledek interakce mezi zúčastněnými stranami, které mají všechny velmi odlišné politické a ekonomické zájmy (Hegedüs, Lux, Teller, 2013). Krebs (2010) tvrdí, že bytová politika je efektivní, jestliže dokáže zajistit komplexně vzájemná propojení různých institucí, mechanismů a institutů, která vytváří podmínky pro fungování bytového trhu a stanovují pravidla podpory poptávky a nabídky po bydlení (zaměřená na podporu výstavby, údržby bytového fondu, nájemní politiku a sociální cíle v oblasti bydlení). Výsledek takovéto politiky je trh s byty, který je podporován optimem státních financí, jež zajišťují, aby bydlení bylo dostupné i pro nižší příjmové rodiny. Úloha státu v ovlivňování bytové politiky spočívá v tvorbě a úpravě legislativy bydlení, poskytování státních podpor s cílem zajištění dostupnosti bydlení těm, kteří si ho nemohou zajistit vlastními zdroji, příp. čelí dalším bariérám na trhu s bydlením. Kemenyho teorie (1981) bydlení dříve ztotožňovala sociální segment bydlení s veřejným nájemným bydlením.²⁵ Tvrdí, že velikost sociálního nájemního sektoru je sama o sobě důležitým projevem existujících společenských struktur a hodnot. Odpovědný stát považují za takový, který má dostatečně velký sociální nájemní sektor s ohledem na potřeby společnosti v oblasti bydlení. Toto měřítko lze používat pouze při vymezení sociálního

²⁵ Dále jej typizovala do dvou modelů sociálního bydlení, na reziduální a unitární. Evaluace systémů tvrdí, že reziduální model přispívá ke stigmatizaci, územní segregaci a vytváří past chudoby (Hegedüs, Lux, Teller 2013).

bydlení jen pro ty, kteří si nemohou dovolit přijatelný standard. Porovnání sektoru sociálního bydlení je komplikované z důvodu různorodých přístupů k němu i odlišným dostupným statistikám (Scanlon, Arrigoitia, Whitehead, 2015).

Fungování bytové politiky se diferencuje dle typu bytového systému a jeho nástrojů vycházejících z pojetí sociální spravedlnosti (Krebs, 2010). Liberální systém zakládá na osobní soběstačnosti, předpokládá, že každá domácnost si zabezpečuje potřebu bydlení na trhu sama dle svých finančních možností. V tomto systému existuje vysoké riziko nerovnosti v přístupu k bydlení, jeho cena se odvíjí od možností vysokopříjmových domácností. Bez účasti veřejných zdrojů, tak vzniká skupina domácností, jež si nemůže bydlení zajistit. Univerzalistický systém deklaruje celospolečenskou solidaritu, kdy stát štědře přispívá z veřejných prostředků, bydlení je považováno za veřejnou sociální službu. Výstavba je dotována, údržba a provoz částečně také. Systém je neudržitelných svými finančními náklady, nízkou kvalitou bydlení, jež dokáže nabídnout. V minulosti se tento systém v ČR ukázal za neudržitelný, jež vedl k deformovanému pohledu na bydlení. Rovnosti v zajištění bydlení pro všechny občany jako investice do lidského kapitálu lze docílit efektivnějšími principy korporativního systému. Korporativní systém zakládá na principu solidarity a subsidiarity, kdy předpokládá, že v rámci zachování harmonických vztahů ve společnosti, je optimální participovat veřejnými zdroji na zajištění bydlení příjmově a majetkově vymezených kategorií. Potřebu bydlení dokáží v tomto systému podporovat také další subjekty – obce, družstva, nestátní neziskové organizace. Korporativní systém je považován za moderní pojetí přístupu k bytové politice (Krebs, 2010).

4.1 Kontext sociálního bydlení v Evropě

Sociální bydlení má Evropě svou tradici započatou již v průběhu 20. století. Sociální bydlení má různé interpretace v různých zemích, avšak *nejobecnější definice se zakládá na bydlení, které je podpořeno a pronajímáno za sníženou cenu ve srovnání s tržní hodnotou, přičemž alokace tohoto bydlení je řízena administrativními opatřeními.* Různé země mají rozdílné systémy sociálního bydlení, které se liší nejenom svou rozsáhlostí, ale také tím, jak cílí na různé skupiny obyvatel v různých socioekonomických situacích (typicky na domácnosti s nízkými příjmy nebo ohrožené skupiny, a někdy i klíčové pracovníky) (Scanlon, Arrigoitia, Whitehead, 2015). Zároveň objem sociálního bydlení již od 80. let 20. století v evropských zemích klesá. Proměňuje se i administrativní

rovina sociálního bydlení s postupnou převahou či důrazem na cílený spíše než univerzální model sociálního bydlení. Vývoj v jednotlivých zemích je ovlivněn politickým aspektem, zvláště u zemích, které se potýkaly s válkou a následnou obnovou (Hegedüs, Lux, Teller 2013; Scanlon, Arrigoitia, Whitehead, 2015). Historicky v Evropě existovaly dva základní modely: 1, model sociálního státu severozápadní Evropy, kde bydlení představovalo část sociální smlouvy mezi vládou a občany a bylo poskytováno prostřednictvím neziskových organizací ať již všem, či občanům v nouzi; 2, socialistický model, kde bylo bydlení vnímáno jako součást (sociální) mzdy. Až do osmdesátých let nebylo zásadní prioritou cílit podporu v bydlení na specifické a ohrožené skupiny obyvatel. Na západu a severu Evropy byly ve vývoji se přistupovalo k zavádění sociálního segmentu do státní bytové politiky dvěma přístupy. První přístup byl plošný, kdy docházelo k poskytování bydlení státem všem typům domácností, druhý přístup se odlišoval a cílil na podporu nízkopříjmových domácností.

Post-tranzitní státy, kam řadíme i ČR, poji transformace ekonomického systému, konkrétně přechod od kontroly systému bydlení jednou politickou stranou, dále také podřízené role tržního mechanismu a nedostatek konkurence, rozvoj finančního sektoru, globalizace a změny ve veřejném sektoru. V části Evropy, která byla ovlivněna socialistickou politikou bylo bydlení vnímáno jako součást státní politiky velmi úzce provázanou na zaměstnanecké benefity (bydlení často uváděno jako součást sociální mzdy). Sociologicky byly problémy v systému socialistického bydlení způsobeny nepochopitelností mezi cíli bytové politiky a realitou. Přes odlišnosti mezi jednotlivými postsocialistickými státy, lze ve státních strategiích nalézt společné přístupy, např. státní výstavba, stavebnictví a bankovní sektor prošly privatizací, správa bydlení byla decentralizována. Státní majetek byl privatizován a proběhly také restituční procesy. Ve většině zemí politika (a bytová politika) uznala potřebu sociálního bydlení až po masové privatizaci a teprve poté, co došlo k hospodářskému oživení (Hegedüs, Lux, Teller, 2013).

Režimy sociálního bydlení ve Střední a východní Evropě mají společné tři důležité prvky: omezenou roli sociálních pronajímatelů v důsledku privatizace, problém s cenovou dostupností kvůli rozdílům v příjmech a nákladech na bydlení, a to jak ve veřejném sektoru, tak v soukromém v obou režimech – pronájmu i vlastnictví. Přestože by se dalo

předpokládat, že strategie řešení postkomunistických²⁶ států budou podobné, reakce jsou stále variantní v důsledku politických reakcí.

Vlády v devadesátých letech často prováděly změny v bytové politice, ale tyto změny byly obecně vedeny spíše krátkodobými politickými a ekonomickými zájmy než politickou ideologií. U bytových programů (i národních koncepčních rámců) lobbují stále místní samosprávy, stavební společnosti, hypoteční banky, finanční instituce a další zájmové skupiny (Hegedüs, Lux, Teller 2013). Pro post-tranzitní státy je charakteristický nedostatek efektivní bytové politiky. Je ovlivněna soukromými zájmy propojených s bankami a podnikateli, malou schopnost vyvažování mezi různými sociálními skupinami, silný mocí odboru ve veřejné správě a jejich tendencí protestovat proti reformám, nízkou schopnost vlád zavádět a monitorovat reformy z důvodu fiskálního tlaku na rozpočet a konkurenci se soukromým sektorem a v neposlední řadě decentralizací vedoucí k roztržitému a neefektivnímu státní bytové politice.

Prostorem pro hodnocení bytových politikem napříč Evropou se stala globální finanční krize. Případové studie jednotlivých států ukazují na dva typy dopadů globální ekonomické krize (s variacemi vyplývajícími z odlišných historických souvislostí i současných tlaků) (Poggio, Whitehead, 2017).

1. V zemích s bohatou tradicí sociálního nájemního bydlení dochází k poklesu tohoto sektoru v důsledku objevujících se nových příležitostí v oblasti bydlení; tyto země začínají být více vystaveny vlivu soukromého finančního sektoru a zaměřují se v politice sociálního bydlení záměrně na nejchudší domácnosti.
2. V zemích s menší tradicí sociálního bydlení případně tam, kde veřejné finance výrazně nedostačují, se podmínky zhoršují a systémové změny jsou méně cíleny na nejzranitelnější domácnosti.

Počet osob bez domova se za poslední desetiletí v Evropě stále zvyšuje, ale v důsledku pandemie byly zaznamenány trendy směřující ke stabilizaci a zpomalení nárůstu ohrožení. Trhy s bydlením jsou nadále napříč Evropou velmi nedostupné, propast mezi skutečnými příjmy a náklady za standardní bydlení se prohlubuje. V některých zemích EU jsou služby pro osoby bez domova zcela zahlcené, a navíc byly postaveny před výzvou ubytování ukrajinských uprchlíků (FEANTSA, 2022). Právě v důsledku této výzvy upozorňuje FEANTSA na možnost využít přechodných kapacit bydlení pro uprchlíky

²⁶ Pro termín postkomunistické se ve vybrané socioekonomické literatuře používá také termín post-tranzitní.

k rozšíření nabídky bydlení pro občany, kteří jsou vyloučeni z bydlení. Všechny členské státy EU se mj. formálně zavázaly k cíli ukončit bezdomovectví do roku 2030. V tomto ohledu se zavázaly spolupracovat v rámci platformy a zavádět opatření v rámci svých příslušných kompetencí. Podle Lisabonské deklarace ukončení bezdomovectví znamená, že do roku 2030:

- nikdo nespí tvrdě kvůli nedostatku dostupného, bezpečného a vhodného nouzového ubytování; lepší politiky a služby pro bezdomovce;
- nikdo nežije v nouzovém nebo dočasném bydlení déle, než je nutné pro úspěšný přechod na řešení trvalého bydlení;
- nikdo není propuštěn z žádné instituce (např. věznice, nemocnice, pečovatelského domu atd.), aniž by mu bylo nabídnuto vhodné ubytování;
- vystěhování by se mělo, pokud možno vyhnout a nikdo by neměl být vystěhován bez pomoci při hledání vhodného řešení bydlení, je-li to nutné a
- nikdo by neměl být diskriminován, protože je bezdomovec.

(FEANTSA, 2023).

V Evropě dochází k postupné konvergenci různých modelů sociálního bydlení. Změny jsou patrné v tom, že méně sociálního bydlení je poskytováno obcemi a více ho přebírají neziskové a ziskové organizace. Došlo také k proměně ve skupinách, které mají nárok na sociální bydlení. Socioekonomové hovoří o trendu zaměřovat systém více na chudé a ohrožené skupiny obyvatel (např. menšiny). Klíčovým faktorem pro budoucnost je ochota a schopnost vlád přispět do systému sociálního bydlení byty nebo pozemky za nižší cenu, než je jejich tržní hodnota. Historicky právě takový krok vždy spustil rozvoj sociálního bydlení (Scanlon, Arrigoitia, Whitehead, 2015).

Argumenty pro poskytování sociálního bydlení jsou dle Hegedüse, Luxe, Teller (2013):

1. nárůst nabídky prostřednictvím státem budovaného bydlení je snadný a rychlý;
2. poskytování sociálního bydlení je snadno napojitelné na další priority vládních politik;
3. politicky je často průchodnější než podpora soukromých poskytovatelů dodatečného bytového fondu.

Sociální bydlení v Německu

V Německé spolkové republice se zřídka používá termín sociálního bydlení, bytová politika hovoří o „podpoře bydlení“ (Wohnungsbauförderung) nebo „veřejně dotované bydlení“ (Housing Europe, 2010). Sektor sociálního bydlení je vymezen funkčně jako sektor nájemních bytů se specifickými pravidly pro financování a provoz. Představuje přibližně 3,9 % (1 390 000 bytů) z celkového bytového fondu. Bytové politiky mají v kompetenci jednotlivé spolkové země. Státní vláda reguluje pouze výši nájemného a příjmový limit pro žadatele. Podpora v bydlení je v Německu cílena na osoby, které nemohou získat bydlení na soukromém trhu s byty. I když cílovou skupinu určuje federální úroveň pouze přes maximální příjmy, žadatelé musí také získat schválení od místního bytového úřadu. Příjmové limity umožňují, aby zhruba 40% populace mělo přístup k sociálnímu bydlení. Zvláštní podpora je směřována ke skupinám s nízkými příjmy, domácnostem s dětmi, osamělým rodičům, těhotným ženám, seniorům, osobám se zdravotním postižením, lidem bez domova a dalším, kteří potřebují podporu. Strategii země je zaměřeno se na prevenci ztráty bydlení, včetně důrazu na přístup "housing-led". Trh se sociálním bydlením je zajištěn různorodou skladbou poskytovatelů. Značný podíl sociálního bydlení poskytují soukromí pronajímatelé (60 %), často s podporou státních dotací (Máchová, 2018).

V Německu je v praxi uplatňován model bydlení, který je označován jako "neustále se přesouvající." Pod tímto modelem se nerozumí pevně daná část bytového fondu vyhrazená pro sociální bydlení. Místo toho se jedná o část aktuálního bytového fondu, která vzniká na základě dočasných dohod mezi obcemi a různými investory a provozovateli bytů. Byty pořízené tímto způsobem jsou do sektoru sociálního nájemního bydlení zařazeny pouze dočasně. To znamená, že nájemníci mají smluvně stanovenou lhůtu, během které dochází k postupnému zvyšování nájmu na základě stanoveného koeficientu. Po uplynutí této doby, pokud nedojde k prodloužení smlouvy, začnou pro příslušný byt platit obvyklé nájemní podmínky, jaké platí v běžném soukromém nájemním sektoru. Tento model umožňuje flexibilitu a adaptabilitu v oblasti sociálního bydlení v Německu. Zajišťuje, že sociální byty nejsou trvale fixovány, ale mohou se měnit podle potřeb a smluvních dohod, což může vést k vyšší kvalitě bydlení pro nájemníky. Tento přístup také podporuje udržitelnost a efektivní využití bytového fondu (Housing Europe, 2017).

V Německu může být i jen jeden nebo dva byty v novém bytovém domě považovány za sociální byty na základě dohody mezi soukromým investorem a obcí. To znamená, že v těchto bytech platí nájemníci mají sousedy, kteří platí standardní tržní nájem (Lux a kol., 2010). Tato praxe ukazuje na snahu o smíšené bydlení, kdy různé sociální skupiny mohou žít v jednom bytovém domě. Tato diverzifikace může přispět ke společenskému začlenění a vytvoření rozmanité komunity v rámci jednoho bytového komplexu. Tímto způsobem se v Německu snaží vyrovnat různé sociální a ekonomické situace nájemníků a zajistit, aby bydlení bylo dostupné pro různé vrstvy obyvatelstva.

Kromě toho je v Německu význačným prvkem podpory bydlení existence nájemních družstev, která také nabízejí cenově dostupné bydlení členům a kladou důraz na participaci nájemníků ve správě nemovitostí. Inovativní stavební projekty v Německu také kladou důraz na energetickou efektivnost a udržitelnost, což má pozitivní vliv na náklady na energii pro nájemníky i na životní prostředí. Regionální rozdíly v cenách a dostupnosti sociálního bydlení jsou ale také významným faktorem, přičemž větší města a ekonomicky výkonnější oblasti často čelí vyšším nákladům na bydlení stejně jako v ČR.

4.2 Kontext sociálního bydlení v ČR

Téma nedostupnosti bydlení několik let ve společnosti rezonuje, vzniklo již několik systémových projektů Úřadu vlády ČR, Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Ministerstva pro místní rozvoj ČR s cílem zvyšovat dostupnost bydlení pro zranitelné skupiny obyvatel. Agentura pro sociální začleňování (MMR) se řadu let snaží s obcemi pracovat na změnách k přístupu k politice bydlení, ale mnohdy spolupráce ztroskotává na nedostatku bytů a nízké motivovanosti obcí přehodnocovat základní přístupy ke koncepčním řešením bezdomovectví a vyloučení z bydlení. V téměř čtyřiceti obcích se mezi lety 2022 a 2023 podařilo zahájit projektové aktivity směřující k zabydlování domácností ve standardních bytech, ať už v obecním či soukromém bytovém fondu díky podpoře OPZ+. Trend podpory v bydlení je tak odklonem od rigidních postojů spojené s individuální odpovědností za zajišťování bydlení.

Bydlení je však v ČR stále vnímáno (ze strany jednotlivců i společnosti) jako zásluhový statek. Velkým tématem rozsáhlých debat nad zaváděním sociálního bydlení je odpovědnost. Odpovědnost je rozdělena na dvě úrovně – individuální a společenskou. Společenská odpovědnost je založena na garantování lidských práv v mezinárodních

i národních smlouvách. Individuální odpovědnost je vnímána jako liberální hodnota, kdy každý se o sebe musí postarat sám. Právě vnímání odlišnosti odpovědnosti za zajištění bydlení představuje prostor pro fragmentaci názoru na to, zda stát, obec, kdokoliv má druhému člověku pomáhat bydlení získat a udržet si ho (Buchčík a kol., 2021).

Při vymezení sociálního bydlení v kontextu ČR je nezbytné se opřít o jediný vládou schválený dokument, a to Koncepti sociálního bydlení ČR 2015-2025, která nabízí tento výklad „*Sociální bydlení je bydlení poskytované osobám v bytové nouzi nebo bytovou nouzí bezprostředně ohroženým, včetně lidí, kteří vynakládají na bydlení nepřiměřenou výši svých příjmů. Sociální bydlení je poskytováno za specifických smluvních podmínek nájmu a v souladu s určitými principy. Uživateli sociálního bydlení je v případě potřeby poskytována podpora formou sociální práce. Sociální bydlení je na místní úrovni poskytováno vždy formou bydlení v bytech, přičemž může být propojeno na sociální služby.*“²⁷ Výše zmíněné vymezení se reflektovalo v koncepčním uvažování nad problematikou zajišťování bydlení na národní úrovni a je používáno i v dalších strategických dokumentech (Koncepti bydlení 2021+ Ministerstva pro místní rozvoj, Strategii sociálního začleňování 2021–2030 Ministerstva práce a sociálních věcí).

V roce 2016 také MPSV zahájilo pilotní systémový projekt „**Sociální bydlení – metodická a informační podpora v oblasti sociálních agend**“ (2016–2020). Jeho počáteční aktivity v 16 obcích se zaměřily na rozvoj znalostí a metodického základu pro implementaci sociálního bydlení v obcích a také pro sociální práci v této oblasti. V těchto 16 spolupracujících obcích byly vytvořeny postupy, které směřovaly k uskutečňování sociálního bydlení, včetně alokace části obecních bytů pro tuto formu bydlení. Dále byly vyvinuty postupy pro snižování rizika ztráty bydlení pro domácnosti v obecních bytových komplexech, a to včetně zahrnutí aspektů sociální práce v kontextu bydlení. Projekt se dále soustředil na posilování kompetencí klíčových aktérů ve sféře sociálního bydlení a provázejících služeb. Během projektu byla vytvořena série metodických materiálů, zahrnujících také sociální práci v oblasti sociálního bydlení.²⁸

²⁷ Mezi sociální bydlení v kontextu této práce se neřadí pobytové sociální služby.

²⁸ Více o projektu na webových stránkách: <http://socialnibydeni.mpsv.cz/cs/>.

Vyloučení z bydlení, často označováno také jako "housing exclusion" je stav, kdy jednotlivci nebo domácnosti nemají přístup k vhodnému a stabilnímu bydlení a jsou tak odkázáni na život v nevyhovujících a nepřiměřených podmínkách, nebo dokonce na život na ulici. Vyloučení z bydlení je sousloví, které je v Českém prostředí spjato z typologií ETHOS přijatou Vládou ČR v roce 2015 jako součást Koncepce sociálního bydlení od roku 2015-2025 Ministerstva práce a sociálních věcí. Tato evropská typologie byla vytvořena organizací FEANTSA a rozvinuta v kontextu českého prostředí (Hradecký, 2007). Černá (2019) uvádí, že aktuální fenomén bezdomovectví je sociálně konstruován právě na základě zmíněné typologie. Typologie ETHOS staví na premise, že absence domova je příčinou toho, že se daný člověk, domácnost ocitá v substandardním bydlení. Mít domov může být chápáno jako: *mít přiměřené bydlení*, které může osoba a její rodina výlučně užívat (fyzická oblast); *mít prostor pro vlastní soukromí s možností sociálních vztahů* (sociální oblast); *mít právní důvod k užívání* (právní oblast) (Edgar, Meert, 2004; Feantsa, 2005; Hradecký, 2007; Černá, 2019). Formy bydlení, které nesplňují tyto charakteristiky jsou tak označovány za substandardní. Typologie ETHOS slouží při klasifikaci bezdomovectví k lepšímu porozumění a porovnávání různých forem bezdomovectví na evropské úrovni. Tato typologie identifikuje různé kategorie a podkategorie osob, které čelí bezdomovectví, a to na základě charakteristik a potřeb.

Absence bydlení se dělí na čtyři formy vyloučení z bydlení (tzv. koncepční kategorie): *bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení a bydlení nevyhovující*.

Snahy o sečtení bezdomovecké populace na národní úrovni byly započaty již společně s celorepublikovým Sčítání osob, domu a bytu (SLDB) v roce 2011. Z hlediska metodologie byly však zkráceny mnoha faktory. S těmito daty tak nebylo dále analyticky pracováno.

V roce 2018 přišla organizace LUMOS s prvním analytickým podkladem s názvem „Zpráva o vyloučení z bydlení“. Autoři využili typologii ETHOS s ohledem na definování závažné bytové nouze. Zpráva o vyloučení z bydlení v roce 2018 přinesla odhady počtu domácností v závažné bytové nouzi v ČR v roce **2018**, tou dobou bylo v bytové nouzi **54 000 domácností, z nichž 9 600 domácností bylo s nezletilými dětmi** (Klusáček, Lesák a kol., 2018).

Na jaře roku 2019 bylo započato další sčítací šetření tentokrát pod vedením Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí zaměřeného na národní subkategorie typologie – osoby bez střechy a bez bytu vyjma přechodných ubytoven. Sčítání osob bez domova

zahrnovalo dva typy bezdomovectví dle mezinárodní typologie ETHOS, bez střechy a bez bytu. Dle zjištěných dat se na území ČR vyskytovalo celkově zhruba 23 830 osob bez domova, z toho 2 600 dětí. Výzkum odhalil, že přibližně polovina z těchto osob (11 608) patří do kategorie osob bez střechy = přespává venku nebo v noclehárnách pro osoby bez domova. Přibližně jedna třetina osob (6 135) přebývala v azylových domech, zhruba každá desátá osoba bez domova byla v době sčítání ubytována ve zdravotnickém zařízení (2 672), nejčastěji v psychiatrické léčebně, ve věznicích se nacházelo také velké množství osob, jež jsou potencionálně bez domova a nemají se kam po propuštění vrátit (1 500). Autoři upozorňují, že je pravděpodobné, že reálná data mohou být vyšší, jelikož ve sledovaném období panovaly příznivé ekonomické podmínky, což zapříčiňuje, že řada osob si může dovolit uhradit bydlení v krátkodobých komerčních ubytovnách. Ty ale nebyly předmětem sčítání (Nešporová a kol., 2019).

Další zpráva, která však nebyla zaměřena na konkrétní kategorie, ale také se snažila o souhrnný přehled stavu bytové nouze byla publikace *Bydlení jako problém* (2022), která upozorňuje na další ohrožení spojené s bydlením. Opětovně demonstruje rozsah bytové nouze v rozmezí 35 až 62 tisíc domácností, v nichž dospívá 20 až 51 000 nezletilých dětí. Věnuje se také skupině obyvatel, která je ohrožena ztrátou bydlení, kdy uvádí dalších 130 až 190 tisíc domácností s přibližně 100 tisíci dětmi. Jako první z analytických výstupů zpráva uvádí údaje k seniorské populaci. Dalších přibližně 300 až 350 tisíc domácností, z nichž třetinu tvoří seniorské domácnosti, trpí nadměrnými náklady na bydlení (vynakládá na bydlení více než 40 % svých příjmů).

V roce 2021 proběhlo další Sčítání osob z vybraných kategorií klasifikace ETHOS realizované Sociofaktorem, které navázalo na doposud realizované studie a doplnilo datovou základnu o doposud nesečtené subkategorie, a to nevyhovující a nejisté bydlení. Přesný součet osob, které se nalézají v jednotlivých kategoriích sčítání bylo **271 820** (všechny kategorie sečteny dohromady vyjma osob, které by měly žít v nevhodném a zároveň přelidněném bydlení). Lidí bez střechy (přespávajících venku a v noclehárnách) žilo v ČR 12 000. V azylových domech je v České republice ubytováno 5 981 osob. Z toho v bytové nouzi v ubytovnách a jiných ubytovacích zařízeních je celkem 12 445 osob žijících v 10 358 domácnostech, kde žilo 1393 dětí do 15 let a 1915 seniorů ve věku 65 a více let. Osob v bytové nouzi žijících v nevhodném bydlení bylo 16 058 bydlících v 4215 domácnostech. V nich bylo evidováno 7 114 dětí do 18 let a 795 seniorů ve věku 65 a více let. V přelidněných bytech (méně než 8 m² na osobu) žije

v ČR 37 472 osob v bytové nouzi, přičemž více než třetinu z nich tvoří děti do 18 let. V nejistém bydlení bylo odhadnuto, že na žije 191 500 osob v 97 000 domácnostech (Sociofaktor, 2022).

V roce 2021 proběhlo také Sčítání lidu, domu a bytu, které nezohledňuje typologii ETHOS. Pro komplexní přehled jsou však data přidána. V době sběru dat žilo v bytech přes 10,1 milionu obyvatel Česka, zatímco osob bydlících v zařízeních, jako jsou např. ubytovny, domovy pro seniory a studentské koleje, bylo necelých 190 tisíc a osob mimo byty a zařízení (v chatách, nezkolaudovaných domech, mobilních obydlích, ohlašovných pobytu apod.) pak necelých 230 tisíc (ČSÚ, 2023).

Zdroj, rok	Kvantifikace	Koncepční kategorie
Zpráva o vyloučení z bydlení (2018)	83 000 osob bez domova, z nichž 20 500 dětí	Bez střechy, bez bytu, v nejistém, v nevyhovujícím bydlení
Sčítání osob bez domova v České republice (2019)	23 830 osob bez domova, z toho 2600 dětí	Bez střechy, bez bytu (vyjma přechodných ubytoven)
Sčítání osob v bytové nouzi (2022)	271 000 osob celkem a) 12 000 lidí bez střechy, b) 18 426 lidí bez bytu, c) 53 530 lidí v nevyhovujícím bydlení, d) 191 500 lidí v nejistém bydlení.	Bez střechy, bez bytu, v nevyhovujícím a nejistém bydlení
Sčítání lidu domu a bytu (2021)	3762 osob bez domova, 228 478 mimo zařízení, mimo byt, 187 578 v zařízeních.	-

Tabulka 3: Kvantifikace počtu vyloučených z bydlení ve výzkumných šetření realizovaných v ČR (autorka práce)

Počet osob bez domova, vyloučených z bydlení nebo v situace ohrožení ztráty v bydlení vyhodnotilo velmi komplexně Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2023) v hodnocení dopadů regulace k zákonu (RIA) o podpoře v bydlení. V důsledku rozšiřování aktivit spojených se sociálním bydlení se typologie ETHOS začíná čím dál prosazovat do strategických, koncepčních materiálů obcí, které ji používají nejčastěji pro potřeby místního sčítání osob bez domova (např. Jihlava, Liberec, Brno, České Budějovice, Nový Bor). Při mezinárodním komparaci s využitím typologie ETHOS je třeba brát v potaz,

že subkategorie jsou přizpůsobeny podmínkám jednotlivých států, tudíž se mohou různě překrývat (viz výše).

4.2.1 Samospráva a bytová politika

Nerovnosti vytvářejí tlak na aktivní přístup k bytové politice obcí a měst. Omezené možnosti bydlení skupin obyvatel se v území odráží v řadě ukazatelů, např. v hodnotě indexu sociálního vyloučení. Nejasné řešení problému vede k rozsáhlým negativním jevům a s nimi spojených nákladů, např. neoptimální využití zařízení pro přechodné ubytování (tzv. azylový turismus v sociálních službách), růst sekundárního bytového trhu, známého jako "obchodu s chudobou" (financovaného státními dávkami na bydlení) a vzniku sociálně vyloučených lokalit. Aktivní participaci na řešení bytové nouze komplikují místním samosprávám vysoké náklady na bytový fond a obavy z reakcí místních obyvatel na existenci sociálního bydlení v obci (Hegedüs, Lux, Teller, 2013).

Postavení obcí v oblasti bytové politiky

Podle současné právní úpravy je tedy obec základním územním samosprávním²⁹ společenstvím občanů, tvoří územní celek, který je vymezen hranicí území obce (§1, zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů). Dále je také veřejnoprávní korporací, disponuje vlastním majetkem. § 2 říká, že obec vystupuje v právních vztazích svým jménem a nese odpovědnost z těchto vztahů vyplývajících (§ 2, odst. 2, zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů).

Samostatná působnost je v zákoně ukotvena za prvé taxativním výčtem a za druhé jako péče v územní obvodu obce v souladu s místními předpoklady a zvyklostmi o komplexní rozvoj, kam mimo jiné patří také oblast uspokojování potřeby bydlení (Koudelka, 2006). Dle § 35, odst. 2 má obec v samostatné působnosti „*péčovat v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Jde především o uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy*

²⁹ Samospráva je součástí právního řádu, veřejné správy a přímo se podílí na fungování obcí, měst a krajů. Je jedním ze znaků moderní demokracie a zasluhuje se o účast občanů na fungování veřejného života. Výkon samosprávy probíhá v samostatné působnosti obcí (§ 7 odst. 1 zákona č. 128 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů), kam patří záležitosti v zájmu obce a jejích občanů, pokud nejsou zákonem svěřeny státu, krajům či nejde o přenesenou působnost orgánů obce (Koudelka, 2006).

a vzdělávání, celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku.“ Tento paragraf tak otevírá obci široké pole k výkonu bytové politiky, její vedení tak může velmi zásadně vyrovnat příležitosti k bydlení v dané lokalitě. Zákon o obcích je jediná právní norma v českém právním řádu, která zmiňuje zajišťování potřeby bydlení.

V případě tvorby bytové politiky vychází obec z povinností daných § 38 zákona č. 128/2000, o obcích, ve znění pozdějších předpisů. Obec musí svůj majetek využívat účelně a hospodárně v souladu s jejími zájmy a úkoly vyplývajícími ze zákonem vymezené působnosti, je její povinností pečovat o zachování a rozvoj svého majetku. Porušit tyto povinnosti může pouze v případě, že je takovéto nakládání s majetkem obce řádně odůvodněno a sleduje se tak jiný důležitý zájem obce. Obec také musí chránit svůj majetek před zničením, poškozením, odcizením či zneužitím (§ 38 odst. 1 a 2, zákon č. 128/2000 Sb.), případně včas uplatňovat právo na náhradu škody a právo na vydání bezdůvodného obohacení. Stát neručí za její hospodaření ani závazky. Obec je odpovědná také za trvalé sledování dlužníků, zda plní své závazky včas a řádně a pokud se tak neděje, tak obec musí zabezpečit, aby nedošlo k promlčení nebo zániku z nich vyplývajících práv (§38 odst. 5-7 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů). V případě pronajímání bytových jednotek ve vlastnictví obce se jedná o zbytkovou kompetenci rady obce (§102 odst. 3 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů). Zákon o obcích definuje také pravidla pro pronajímání nemovitých věcí a bytů.

Jak je zmíněno výše, stát může do činnosti územních samosprávných celků zasahovat jen tehdy, vyžaduje-li to ochrana zákona, a jen způsobem stanoveným zákonem (čl. 101 Ústavy ČR). A tak je tomu i v oblasti bytové politiky. V případě kontrolních procesů samosprávy lze ze zákona realizovat pouze dozorová opatření ze strany Ministerstva vnitra ČR. Soustředí se však na zákonnost přijatých usnesení obcí, nikoliv na činnost či nečinnost obce v oblasti zajišťování bytových potřeb občanů. Dozor nad zákonností usnesení obcí lze tedy v bytové politice provádět například v oblasti přidělování bytů. Dalším kontrolním institutem obce v oblasti bytové politiky může být občan vůči kterému má obec politickou odpovědnost. Občan, pokud s něčím nesouhlasí nebo chce nějakým způsobem konat, má právo volit a být volen, vyjadřovat se na zasedáních zastupitelstva obce, má právo na projednání žádosti (§ 16, zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů). V rámci vnitřních procesů lze provést na obci také vnitřní kontrolu prostřednictvím kontrolního výboru, případně si ji může žádat také člen zastupitelstva obce. Optikou soudní kontroly v procesech bytové

politiky (například rozhodování o přidělování bytů), lze uplatňovat antidiskriminační žalobu, případně se odvolat na Občanský zákoník v kontextu ochrany soukromých práv. V rámci kontrolních institutů se obec musí odpovídat také kontrolám poskytovatelů dotací, musí se podrobit přezkumu hospodaření obce. Občan může také požádat o kontrolu procesů bytové politiky veřejného ochránce práv.

Polemika nad pojmem „místní předpoklady a místní zvyklosti“

Zásadní skutečnost, kterou § 35 zmiňuje je, že obec jedná při zajišťování potřeby bydlení pro své občany v souladu s místními předpoklady a místními zvyklostmi. Otázkou zůstává, co si lze pod tímto upřesněním představit. Z exkurzu do bytové politiky za posledních padesát let je známo, že za doby socialismu vznikala řada nových bytových domů s cílem zajištění bydlení pro všechny občany. Tento fakt způsobil řadu deziluzí, které jsou ve společenské paměti uloženy, ale paradoxně v současné situaci, kdy některé obce nemají žádné bytové kapacity ani pro případy nouze svých občanů, působí „nárokové“ bydlení jako ideální stav. Po převratu se do vlastnictví obcí převedl rozsáhlý ztrátový a mnohdy zdevastovaný bytový fond. Noví majitelé – obce – tak získali řadu nemovitostí, z nichž sice přicházelo nájemné, které však bylo stanoveno tak nízko, že vybraná úhrada nepostačila ani na běžný provoz bytových domů. Zároveň obecní aparát nebyl připraven na takové množství nových objektů ani administrativně, což k hledání řešení různými způsoby. Ztrátový bytový fond mnohdy vedení obcí podnítil k privatizaci, jejíž podstatou bylo snížit náklady a získat do rozpočtů obcí prostředky na zajištění jeho chodu (Krebs, 2010). Zda získané prostředky byly vhodně investovány odpovídalo tehdejší vedení obcí. Privatizace bytového fondu trvala řadu let a v některých obcích byla až stoprocentní. Zpočátku probíhala prostřednictvím obecních vyhlášek, kdy se prodávali celé domy do vlastnictví právnických osob (nejčastěji družstev). Poté byla privatizace podpořena úpravou zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů. To, že rozsáhlá a nekontrolovaná privatizace nebyla vhodným rozvojovým krokem obcí se v současné době viditelně ukazuje. Nedostatečné bytové kapacity obecních bytových fondů je třeba v souvislosti se sociálním vyloučením řešit. Obce tak v současné době nemají k dispozici bytové kapacity ani pro případy spojené s krizovými situacemi.

Nezamýšlené negativní důsledky přinesla privatizace také v příjmech do státní pokladny, přestože byla doporučována např. Světovou bankou. Nejedná se pouze o příspěvky na nájemné a ztráty z provozování obecních bytů s nájemným na velmi nízké

úrovni, ale také na dodatečné výdaje ze státního rozpočtu na modernizace bytů, příspěvky nemajetným vlastníkům, výdaje na odkupy od nemajetných vlastníků atd. V první řadě, ale na dodatečné programy pro novou výstavbu finančně dostupných bytů (Lux, Sunega, Kostelecký, Čermák, 2004).

Česká republika se hlásí k zajištění práva na bydlení v řadě mezinárodních i národních dokumentů. Jeho realizace je na místní úrovni definována pouze obecně, což v současných podmínkách nevytváří tlak na místní samosprávu. Z hlediska uplatňování principu subsidiarity mají obce jedinečnou příležitost znát bytovou nouzi na svém území a následně umět reagovat opatřeními dle potřeby při nastavování bytových politik.

4.2.2 Navrhovaný zákon o podpoře v bydlení Ministerstva pro místní rozvoj ČR (2023)

V roce 2023 je projednáván zákon o podpoře v bydlení (předkládá MMR ČR společně s MPSV ČR). Cílem zákona je minimalizace celospolečenských nákladů, které s sebou nese existence bytové nouze domácností na území ČR.

Navrhovaná právní úprava předpokládá:

- snížení počtu domácností vyskytujících se v dlouhodobé bytové nouzi,
- minimalizaci doby trvání bytové nouze u domácností, které se v ní nově ocitnou,
- předcházení vzniku bytové nouze pomocí preventivních opatření,
- uvolnění kapacit dočasných typů ubytování (azylové domy, obecní ubytovny) pro překlenutí akutních situací díky snížení počtu domácností v dlouhodobé nouzi, pravidelného systematického vyhodnocování ohrožení bytovou nouzí, analýzy účinnosti a vhodnosti nástrojů pro prevenci ztráty bydlení a zabydlování, včasné reakce na vývoj na trhu s bydlením.

Role obcí bude v tomto zákoně dvojitá. Jedna vychází z přenesené působnosti a druhá ze samosprávné působnosti.

V rámci nového zákona budou obce s rozšířenou působností (*ve výkonu státní správy v přenesené působnosti*) zastávat role: poskytování základního poradenství (Kontaktní místa pro bydlení), sběru a zpracování dat týkajících se bydlení, přijímání

žádostí o podporu a evidenci, dohledu nad byty začleněnými do systému obecního podporovaného bydlení a bydlení s garancí.

Dále dle dobrovolného rozhodnutí každé obce *se státním příspěvkem a v samostatné působnosti* budou moci obce poskytovat tzv. podpůrná opatření, kam patří poskytování asistence v bydlení (podpora nájemníků v bytech), poskytování garancí soukromým pronajímatelům (finanční krytí v případě nehrazením nájmu domácností, škod) případně zapojení se do obecního podporovaného bydlení (poskytování obecních bytů do podporovaného bydlení, jehož účelem bude zajišťovat bydlení těm nejzranitelnějším domácnostem).

Navrhovaný zákon by významně posílil využívání preventivních nástrojů pro předcházení vzniku bytové nouze (kontaktní místo pro bydlení, asistence v bydlení), napomohl lepšímu využívání stávajících nástrojů (lepší přístup k dávkám na bydlení, širší využívání dávky mimořádné okamžité pomoci) a zvýšil motivaci soukromých majitelů i obcí k pronajímání bytů ohroženým skupinám obyvatel (MMR ČR, 2023).

Zákon byl předložen legislativní radě vlády v listopadu 2023, s účinností od poloviny roku 2025.³⁰

³⁰ Při hodnocení stavu státní bytové politiky lze nejlépe vycházet ze Zprávy o bydlení vydané Národním kontrolním úřadem v roce 2019. Zveřejňuje výsledky kontrol a jmenuje zásadní nedostatky v oblasti bydlení. Upozorňuje na nedostatečné vymezení pravomocí a odpovědností. Ministerstvo pro místní rozvoj jako gestor bytové politiky nemá dostatečné nástroje k prosazování a realizaci záměrů bytové politiky z hlediska zaměření a výše podpory dalším aktérům. Špatná koordinace podpor způsobuje, že subjekty bytové politiky na úrovni státní správy i samosprávy nemají jednoznačně stanoveny pravomoci a odpovědnosti. Dále zpráva uvádí, že MMR nehodnotí přínosy programů na podporu bydlení, nejsou sledovány ani dopady dotací na výstavbu nájemních bytů pro vymezené cílové skupiny osob znevýhodněných v přístupu k bydlení, vydává zbytečně vysoké výdaje na administraci podpor. V oblasti sociálního bydlení Zpráva poukazuje na absenci základních atributů systému, nejasnou terminologii, chybějící legislativu, nesystematický a nekoordinovaný přístup ke klientovi, vysoké výdaje na sociální dávky (příspěvek a doplatek na bydlení) a především nesprávný charakter poskytování dávek, jež v současné situaci pomáhají udržovat osoby v bydlení, ale nepůsobí nijak motivačně ani preventivně.

4.3 Přístupy k zavádění sociální programů na podporu bydlení ve standardních bytech

V návaznosti na zahraniční praxi i v ČR se pomalu etablují dva stěžejní modely podporovaného bydlení pro lidi bez domova užívané při jejich reintegraci do společnosti (Černá, 2019). Jedním z nich jsou tzv. systémy dostupného bydlení (bydlení po přípravě neboli „housing ready“) a systémy založené na konceptu housing led (bydlení s podporou, zahrnující také přístup „housing first“).

Ideovými východisky přístupů k zavádění sociálního bydlení se věnuje řada autorů (Tsemberis, 1999, Padgett, 2007; Johnstone, Lee, Connelly, 2017; Pleace, 2017). Za nejvíce rozšířené přístupy lze považovat přístup „bydlení po přípravě“ (housing ready) nebo také v českém prostředí známé dostupné bydlení a přístup „přímého zabydlování“ (housing led). V praxi realizovaný je také přístup „bydlení především“ (housing first), který lze podřadit pod housing led přístup s ohledem na specifickou cílovou skupinu, na kterou se primárně orientuje.

„Bydlení po přípravě“ a „přímé zabydlování“³¹ jsou dvě různé strategie, jak přistoupit k realizaci sociálního bydlení. Klíčový rozdíl mezi strategiemi spočívá v posloupnosti a prioritě poskytování bydlení. Přístup „bydlení po přípravě“ vyžaduje, aby jednotlivci splnili předpoklady před tím, než získají standardní bydlení, zatímco přístup „přímého zabydlování“ upřednostňuje okamžitý přístup ke standardnímu bydlení jako prostředek ke stabilizaci jednotlivců a řešení dalších základních problémů.

Podstata difference spočívá také ve vnímání příčin bezdomovectví. „Bydlení po přípravě“ se přiklání k individuálnímu selhání jedince a nutnosti se zaměřit na zvýšení jeho kompetencí k bydlení, naopak přístup „bydlení především“ vidí faktory vzniku bezdomovectví mj. na straně systému, struktury a bydlení považuje za předpoklad k úspěšnému vyrovnání nerovnosti mezi jednotlivce a prostředím (Wilamová, 2022).

³¹ Označení „přímé zabydlování“ je převzato z používané terminologie Ministerstva práce a sociálních věcí ČR jako obsahově odpovědného resortu. Dostupné z: <http://socialnibydeni.mpsv.cz/cs/novinky/449-webinar-housing-led-a-dalsi-pristupy-zalozene-na-rychlem-zabydleni?highlight=WyJob3VzaW5nliwibGVkIiwiaG91c2luZyBsZWQiXQ==>. Prozatím však není oficiálně uznávaným překladem housing led approach.

4.3.1 „Bydlení po přípravě“

V „bydlení po přípravě“ v českém kontextu jsou lidé bez domova vnímáni jako ti, kteří nemají dostatek kompetencí k udržení bydlení. Nejprve si tak v několika způsobech ubytování osvojí základní dovednosti a postupně se budou společně s podporou sociální práce při řešení sociálních, osobních i dalších problémů posilovat (zkompetentňovat) k samostatnému bydlení (Černá, 2019). Na nejnižším stupni bydlení se nachází sociální služby azylových domů, jejichž podpora spočívá v zajištění střechy nad hlavou a pravidelným sociálním poradenstvím. Další stupeň spočívá v tzv. tréninkovém bydlení, který je již považován za předstupeň přechodu do trvalého bydlení. V tomto stupni již není domácnost ubytována v kolektivním zařízení, byty jsou samostatné. Cílem sociálních pracovníků je připravit domácnosti na přechod do posledního stupně bydlení, který spočívá v nalezení stabilního bydlení na soukromém trhu a jeho trvalé udržení.

Převažující metodou práce sociálních pracovníků je v tomto modelu individuální plánování na základě úkolově orientovaného přístupu. Vychází z tradičního pojetí teorií sociální práce založeného na případové práci, kdy se prostřednictvím individuálního plánování a úkolově orientovaného přístupu klient připravuje na samostatné bydlení. Přesto však podmínky pobytu během přípravy se v řadě případů nedají připodobňovat ani vzdáleně k situaci standardního bydlení. Sociální práce v těchto systémech stále klade velký důraz na uschopňování, který je spojen s adaptací a přizpůsobením se (Navrátil in Matoušek, 2013).

V zahraničí je model bydlení po přípravě realizován v souvislosti tzv. „obvyklé léčby“ (TAU), které označuje dostupné služby pro bezdomovce v komunitách. TAU zahrnuje kontaktní centra, terénní služby, krátkodobé ubytování, přechodné ubytování a skupinové bydlení (Greenwood et al., 2021).

Limity „bydlení po přípravě“ jsou jak z hlediska uchopení klientovy životní situace, tak z hlediska nastavení systémů bydlení (Busch-Geerstema, Sahlin, 2007; Busch-Geerstema 2013; Kocman, Klepal, 2016, Černá, 2019):

- Pobyty v nižších stupních prostupného bydlení vyžadují jiné dovednosti než dovednosti uplatňované v samostatném bydlení.
- Přesuny mezi jednotlivými stupni bydlení způsobují stres, a to oboustranně (jak směrem dolů, tak směrem nahoru).
- Sociální práce není v tomto systému založená na dobrovolnosti, spíše je povinnou součástí bydlení na standardizované úrovni.
- Uživatel nemá kontrolu nad vlastním fyzickým umístěním, zvláště v nižších stupních je stále ubytován v tzv. substandardním bydlení.
- Uživatel nemá kontrolu nad zaručeným prostupem, není časově omezeno, kdy se dostane do vyššího stupně.
- Prostupné bydlení posiluje hodnotový rámec spojený se zásluhovostí bydlení.
- V praxi se vyskytuje tzv. „efekt úzkého hrdla“, kterým je nedostatek vhodných bytů pro tréninkové bydlení.
- Prostupné bydlení není dostatečně vybavené k tomu, aby efektivně začleňovalo žadatele s komplexními potřebami. Přestože se hovoří o schopnosti prostupného bydlení připravovat klienty na samostatný život, lidé s vyššími potřebami i nadále zůstávají v nižších stupních ubytování a bez podpory, kterou tyto jejich (zdravotní a sociální) potřeby vyžadují.

S ohledem na koncepty CA lze přístup „bydlení až po přípravě“ hodnotit jako nástroj, který vede k tomu, že jeho uživatelé jsou nuceni fungovat v rámci sady potencialit, kterou vyžaduje prostředí (McNaughton, 2010). Například v rámci sebeurčení nelze hovořit o svobodě. Například v režimu tohoto bydlení musíte sdílet ubytování dle genderového zaměření daleko od svého partnera, musíte se vzdát svého mazlíčka z důvodu pravidel zařízení, jste součástí denní rutiny zařízení. V důsledku takto vyžadovaného fungování můžeme mluvit také o skupině lidí, která odmítá využití těchto služeb. Bezdomovectví se pro ně zdá být výhodnější než kompromisy, které by bylo nezbytné podstoupit (Asmussen et al., 1994; Lincoln et al., 2009).

4.3.2 „Přímé zabydlování“ a „bydlení především“

Na základě identifikovaných limitů přístupu bydlení po přípravě a jeho neúspěšnosti pro určité cílové skupiny obyvatel byl v zahraničí rozvíjen přístup „bydlení především“ (Housing First). Až do počátku 90. let 20. století byla základním předpokladem pro návrh programů týkajících se bezdomovectví v USA myšlenka, že většina dlouhodobě bezdomových lidí trpí duševními problémy a/nebo užívá návykové látky. Získání bydlení tak předcházela léčba. Nicméně v počátcích 90. let se ukázalo, že tento přístup selhává (Cohen, Thompson, 1992; Tsemberis, 1999; Tsemberis, Eisenberg, 2000). V reakci na tuto neúspěšnost se začal rozvíjet model „Housing First“, který odporoval zavedené praxi. Tento přístup tvrdil, že efektivnější je nejprve poskytnout lidem trvalé bydlení a až poté se zabývat jejich duševním zdravím a/nebo problémy s návykovými látkami. Model „Housing First“ získal mezinárodní pozornost díky hodnotícím studiím, které prokázaly lepší výsledky oproti tradičním přístupům „nejprve léčba a poté bydlení“ (Padgett, Henwood, Tsemberis, 2016). Ačkoli byl model Housing First široce akceptován, existují značné variace v implementaci (Johnson, Parkinson, Parsell, 2012). Na jedné straně se prezentuje jako odpověď s určitým souborem principů, jako je originální "Pathways to Housing" model vyvinutý v New Yorku (Tsai et al., 2010). Na druhé straně se hovoří o tom, že „Housing First“ by měl být vnímán jako filozofický přístup, který zahrnuje různé modely služeb. Evropští vědci tak začali podporovat přístup „Housing Led“ jako způsob, jak aplikovat základní principy Housing First do širšího, systémového rámce (Busch-Geertsema, Edgar, O'Sullivan a Pleace 2010). Přístup „přímého zabydlování“ lze nejlépe popsat jako skupinu přístupů, které jsou navrženy tak, aby udržitelně ukončily bezdomovectví mezi lidmi s potřebami podpory. V českém kontextu jej lze označit jako přístup „přímého zabydlení“.

Přístup „přímého zabydlování“ obecně sleduje nebo alespoň odráží to, co lze označit jako přístup „Housing First“ takto (Pleace, Bretherton, 2013):

- Uživatelé služeb si sami volí, zda budou či nebudou užívat služby související s drogami/alkoholem a duševním zdravím, aniž by to ovlivnilo jejich přístup k trvalému ubytování nebo jim bylo umožněno zůstat v trvalém ubytování. Toto „oddělení“ bydlení od podpory je ústředním bodem modelu založeného na bydlení.

- Programy sledují přístup snižování škod s orientací na zotavení, tj. usilují o podporu ukončení užívání drog a alkoholu a podporují dodržování léčby duševních zdravotních problémů prostřednictvím poskytování podpory v rámci, který dává lidem možnost volby a kontroly nad tím, jaké služby používají a kdy je používají, tj. usnadňují a povzbuzují spíše, než vyžadují dodržování léčby.
- Pracovníci/ce kladou důraz na zacházení s lidmi bez domova se soucitem, vřelostí a respektem a na uznání toho, že přístup k vhodnému bydlení je lidským právem.
- Programy se snaží podporovat to, co lze nazvat „ontologické zabezpečení“ a sociální a ekonomickou angažovanost rychlým přestěhováním lidí, kteří jsou bez domova, do vlastního standardního bydlení, ve kterém mohou žít co nejsamostatněji. Účelem rychlého bydlení je přesunout lidi od jedinečné tísně bezdomovectví a vrátit se zpět do společnosti, zlepšit jejich blahobyt obnovením pocitu bezpečí a předvídatelnosti a zlepšit život tím, že jim poskytne bezpečnou základnu, ze které se mohou zapojit do běžného sociálního a ekonomického života (Padgett, 2007).
- Pracovníci/ce očekávají, že uživatelé programů budou mít pravidelný kontakt s pracovníkem podpory nebo mobilním podpůrným týmem, který s nimi bude pracovat na udržení co nejsamostatnějšího života.
(Pleace, Bretherton, 2013).

Sociální práce je v těchto přístupem realizována metodou case managementu. Sociální práce poskytuje podporu v několika oblastech, včetně fyzického a duševního zdraví, pracovní rehabilitace, finanční gramotnosti a krizové intervence spojené s komunitní a sociální integrací. Úspěšná sociální práce vyžaduje koordinaci několika faktorů, včetně rychlého poskytnutí stabilního bydlení, současnou práci v oblasti duševního zdraví a závislostí a práci s psychosociálním traumatem. Práce s klientem probíhá postupně. V první fázi pracovník zaměřuje na stabilizaci klienta v bydlení a uspokojování jeho základních potřeb. Dále se pracuje na budování a upevňování vztahu mezi pracovníkem a klientem. Pracovníci by měli být vybaveni technikami pro vedení motivačních rozhovorů. V kontaktu s nájemníkem je vždy klíčový pracovník, který s ním tráví velké množství času v přirozeném prostředí a zároveň je také součástí týmu podpory.

Tým je veden case managerem, který zprostředkovává další potřebné služby, se kterými je nájemník opět propojován prostřednictvím klíčového pracovníka (Černá, 2019).

Srovnávat přístup k zavádění sociálních programů lze dle Černé (2019) zejména ve dvou aspektech – podobě bydlení a podobě sociální práce. Cílem obou přístupů je reintegrace člověka do standardního samostatného bydlení.

Přístupy „bydlení především“ nabízejí přímý vstup člověka do stabilního, dlouhodobého bydlení (obecní nájemní bydlení, bydlení na soukromém trhu s byty) a s tím spojené adekvátní životní situace zahajující budování domova (dle Batterham 2019). Namísto toho „bydlení až po přípravě“ nabízí různé druhy mezistupně ubytování, ve kterých má člověk získávat dovednosti k udržení stabilního bydlení, zároveň je však ubytován v takové formě bydlení, která stabilní standardní bydlení připomíná velmi málo (azylové domy, tréninkové bydlení, ubytovny, noclehárny, zřídka byty s podnájemní smlouvou). V definicích bezdomovectví se mezistupně „bydlení až po přípravě“ stále nepovažují za situaci bez domova (viz. Edgar, 2009). Přesto jsou však po člověku vyžadovány dovednosti, díky nimž se má přesunout o stupeň výš a přiblížit se tak k vidině získání standardního bydlení (mnohdy bez záruky úspěšnosti na volném trhu s bydlením). Podoba sociální práce v přístupech se zásadně liší, kdy proti sobě stojí případová práce na základě úkolově orientovaného přístupu a case management, který se snaží aktivně zapojovat člověka do řešení nově vzniklé životní situace.

4.3.3 Výsledky programů sociálního bydlení v ČR

Každý sociální program sociálního bydlení realizovaný v České republice vykazuje značnou variabilitu, jelikož je postaven na kombinaci výše zmíněných přístupů. To také ovlivňuje výsledky úspěchu zabydlených domácností. Doposud publikované evaluační zprávy přináší ve větší míře kvantitativní hodnocení úspěšnosti systémů sociálního bydlení, jejichž hypotézy vycházejí ze zahraničních výzkumů.

Stěžejní data o tom, že dochází k pozitivním změnám v domácnostech zabydlených do standardního bydlení přináší jako první Ripka a kol. (2018), kteří provedli evaluaci projektu s názvem “Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)” v Brně, realizovaný mezi roky 2016-2018 na základech „přístupu bydlení především“. Evaluační zpráva zaměřená na dopady zabydlení po 12 měsících od nastěhování založená na dotazování domácností po 6 a 12 měsících primárně zdůrazňuje fakt, že míra udržení bydlení po 12 měsících je 96 %. Mezi primární zkoumané

dopady následně řadí nižší výskyt bezdomovectví a jeho délku, lepší subjektivně vnímanou jistotu bydlení, nižší míru psychosociálního stresu matek, méně časté využívání pohotovostních služeb a hospitalizací, mluví také o lepší stabilitě bydlení rodin, lepší kvalitě bydlení rodin, lepší zdraví a kvalitě života dětí a rodičů, lepší sociální integraci rodičů, znovusjednocení rodin, zlepšení školní docházky a školních výsledků u dětí, osamostatnění pečujících a zlepšení psychiky dětí.

Pro praxi sociálního bydlení v českém kontextu tak evaluační zpráva přináší první důkazy o efektivitě přístupu „bydlení především“ s individuálně nastavenou mírou podpory formou sociální práce, kterou lze vyhodnotit jako jednu z příčinných podmínek míry udržení bydlení. Významnou příčinnou podmínkou bylo také získání bytů do projektu od města jako pronajímatele.

Další evaluační zprávou zaměřenou na dopady sociálního bydlení na jejich uživatele zpracovali autoři Glumbíková a kol. v roce 2021. Zpráva přináší rozsáhlé zpracování různorodých dat (domácnosti, pracovníci). Pro účel tohoto textu jsou však zajímavé především statistické výsledky o 175 domácnostech z 16 zapojených obcí (celkově bylo zapojeno 534 domácností, návratnost dotazníku byla nízká) zaměřené na jednotlivé oblasti změn u domácností, kterým bylo poskytnuto bydlení.

Zlepšení v bytové situaci u uživatelů sociálního bydlení bylo statisticky významné v oblasti jistoty a spokojenosti s bydlením, zlepšila se tak kvalita jejich bydlení a cítili se spokojenější v sousedstvím, ve kterém domácnosti žili v době sběru dat. Domácnosti pocítovali také nárůst pocitu bezpečí v okolí i v bytě (snížení výskytu počtu vloupání). Domácnosti také potvrdily snížení zkušeností s výskytem prodejem drog v okolí bydlíště. Významné změny byly zaznamenány v oblasti sociální situace domácností, kdy hypotéza předpokládala, že dojde spíše ke snížení využívání sociální pomoci sociální práce a sociálních služeb, data naopak potvrzují, že dochází k navyšování využívání odborné sociální pomoci, a to zejména v oblasti dluhů. V rámci porovnání s daty od pracovníků a intenzitě jejich intervencí, lze hovořit o stále klesající potřebě kontaktů se sociálními pracovníky a snižování času potřebného pro intervenci. V sociální oblasti dále rezonovaly dopady v oblasti snížení počtu špatných sousedských vztahů. Dopady na ekonomickou situaci se projevovali v oblasti nárůstu příjmů domácností a poklesu počtu dní bez peněz. V rámci změn rodinné situace došlo u několika domácností k návratu dítěte do rodiny, což lze považovat za významný dopad sociálního bydlení.

Limity evaluační zprávy jsou především v důsledku nejasného propojení dat s konkrétními lokálními systémy sociálního bydlení, které by nabízeli i další vysvětlení pro změnu životních situací domácností. Stejně tak heterogenita vzorku přináší řadu zkreslení. Výsledky evaluační zprávy jsou přesto významné pro oblast zavádění sociálního bydlení.

Shrnutí

Uvedené studie se zaměřují na pozitivní změny, které zapojeným domácnostem přineslo získání sociálního bydlení a kvantitativně hodnotí dopady bydlení na životní situace jednotlivců a rodin. Studie potvrzují a vyvracejí hypotézy, které pocházejí ze zahraničních evaluačních výzkumů. Pro posílení argumentu rozvoje a rozšíření programů sociálního bydlení přinášejí zprávy významné závěry. Pro nastavení lokálních systémů a případné pochopení životních situací v bydlení však představují pouze předpoklady. S ohledem na stav výzkumné problematiky je cílem předkládané výzkumné studie přinést data zaměřená na jednotlivce, která přinesou citlivější výzkumná zjištění.

5 Metodika

Kapitola je postavena logikou od obecného ke konkrétnímu, tedy počáteční podkapitola se věnuje epistemologii, tomu, jak studie nahlíží na získávání poznání. Dále je představen výzkumný přístup, následně navazuje představení realizovaného výzkumného designu včetně jeho propojení na teoretická uvedená v teoretických kapitolách dizertační práce. Součástí výzkumného designu je formulace výzkumných otázek, včetně jejich operacionalizace (Příloha 1). Následuje podkapitola věnující se použité strategii výzkumu, která popisuje konkrétní kroky analýzy dat s ohledem na reliabilitu výzkumu.

5.1 Epistemologická východiska

Epistemologickým východiskem této práce je sociálně konstruktivistická perspektiva. Ta se zabývá samotnou sociální konstrukcí znalosti a tím, jak lidé konstruují tyto verze reality. Konstruktivistická epistemologie tvrdí, že svět a naše poznání o něm neodráží reálnou přirozenost vnějšího světa, ale to, co o světě, o sobě a o okolnostech ve světě víme, je konstruováno prostřednictvím různých diskurzů a systémů významů, v nichž všichni žijeme (Burr, 2003). Proces tvorby znalostí je často založen na empirických datech a vědeckém poznání, v konstruktivistickém pojetí to ale nevede k odhalení jednotné, základní reality. Na rozdíl od realistických nebo pozitivistických přístupů, které předpokládají, že existuje objektivní realita, kterou je možné prostřednictvím vědeckého zkoumání poznat, konstruktivismus tvrdí, že realita a naše poznání jsou neustále konstruovány a rekonstruovány v rámci sociálních, kulturních, morálních, ideologických i politických kontextů. Jinými slovy, to, co považujeme za "znalost" nebo "pravdu", je výsledkem interakcí, diskurzů a interpretací, které se neustále vyvíjejí a mění v závislosti na našich sociálních a kulturních prostředích (Braun, Clarke, 2013).

Konstruktivistická epistemologie a CA mohou být účinně propojeny, oba přístupy se zaměřují na rozmanitost a kontextualizovanou povahu lidského rozvoje a poznání. Konstruktivismus, zdůrazňující, že poznání je vytvářeno prostřednictvím sociálních interakcí a kulturně specifických interpretací, podporuje myšlenku, že naše chápání světa je ovlivněno našimi osobními zkušenostmi a sociokulturním prostředím (Braun, Clarke, 2013). Na druhé straně, CA se soustředí na rozšíření potencialit a svobod jednotlivce, zdůrazňuje význam individuálních rozdílů a kontextového chápání lidského rozvoje. Při propojení těchto dvou perspektiv můžeme předpokládat, že rozvoj lidských schopností

není jen otázkou poskytování zdrojů nebo příležitostí, ale také rozumění a respektování individuálních konstrukcí světa, hodnot a cílů. Tímto způsobem se otevírá prostor pro hlubší pochopení toho, jak lidé interpretují a využívají své schopnosti a svobody ve specifických sociálních a kulturních kontextech, což vede k bohatší a více inkluzivní perspektivě na lidský rozvoj a sociální spravedlnost.

5.2 Výzkumný přístup

Kvalitativní orientace výzkumu vychází z využití užšího pojetí CA v praxi sociální práce dle Robeyns (2017). Se záměrem mj. testování CA v kontextu české sociální práce na konkrétním sociálním programu se jeví jako nezbytné přistoupit k výzkumu na základě předem stanoveného konceptuálního rámce. Pro zpracování výzkumné studie dat by použit deduktivně kvalitativně orientovaný výzkum dle Gilgun (2015). Autorka přístupu vyrovnává metodologické propasti mezi sociology chicagské školy z první poloviny 20. století, kteří do terénu vždy přicházeli se znalostí dostupné literatury a přístupem zakotvené teorie Glasera a Strausse z roku 1967 (Řezáč, 2019), jež naopak iniciuje objevování teorií zakotvených v datech během výzkumu. Deduktivně kvalitativní analýza představuje kompromis a nabízí kombinaci tvorby konceptuálního rámce s induktivními inovativními prvky počátečních teorií.

Výzkumným přístupem tak byla zvolena **deduktivní kvalitativní analýza** (dále jen „DQA“) **založená na teorii** dle Gilgun (2015). Autorka přístupu nabízí přístup založený na popisech, výkladech a teoretizování. Tvrdí, že deskriptivní popisy jsou podstatou jak interpretace zjištění (podobně o interpretaci Musil, 2021), tak vývoje teorie (Gilgun, 2015). V kvalitativním výzkumu řízeném teorií výzkumníci od počátku využívají koncepční materiál. Tento materiál se může skládat ze senzibilizujících konceptů, teorie a pracovních hypotéz vyvinutých z různých zdrojů, včetně osobních a profesních zkušeností a předchozího výzkumu. Výzkumníci kódují materiál pomocí pojmů, se kterými začali, které označují za senzibilizujícími pojmy. Senzibilizující pojmy tak mohou ve výzkumu představovat kategorie či kódy, které jsou následně použity při analýze dat. Během procesu analýzy dat zároveň výzkumník klade důraz také na induktivní myšlení směrem k obohacení teorie. Tím poté dochází k hlubšímu a komplexnějšímu porozumění zkoumanému jevu. Gilgun (2020) také podotýká, že je možné konceptuální rámeček i design výzkumu aktualizovat po celou dobu jeho realizace, jelikož dochází k prohlubování znalostí dané problematiky. Je přípustné tak měnit senzibilizující pojmy, které pomáhají

v přípravě výzkumu. Výzkumník DQA mj. také při zpracování dat usiluje o náhled na problematiku očima účastníků výzkumu a snaží se, co nejvíce reflektovat svou pozici, což přispívá k pochopení souvislostí v kontextu sociální reality účastníků.

Autorka DQA doporučuje několik zásad, které v praxi pomohou výzkumníkům analyzovat, zpracovávat dat a následně přispějí i k co nejvalidnějším výsledkům analýzy. První zásada spočívá v tom, že výzkumníci si uvědomují vlastní reflexi vztahující se k danému tématu a k datům získaným ve svém výzkumu. Reflektující přístup zahrnuje přemýšlení o významu tématu pro výzkumníky samotné, ale také spekulaci o významu tématu pro účastníky výzkumu a ostatní osoby spojené s výzkumem. Dále zohledňuje sociokulturní vlivy na zkoumané téma, původ tématu a důsledky problémů, které jsou zkoumány. V rámci tohoto přístupu se také uvažuje o tom, jak téma ovlivňuje různé cílové skupiny, které jsou osloveny v rámci výzkumu. Stálá reflexe navíc podporuje etický postoj, včetně zdůrazňování otázek týkajících se moci a vztahů mezi výzkumníky a účastníky výzkumu, členy výzkumných týmů a interakcemi v terénu, stejně jako při šíření a akceptování výsledků výzkumu. Druhý princip se týká zpracování dat a zahrnuje hledání popisů. Popis je klíčový pro interpretaci a rozvoj teorie. Výzkumníci by měli dobře porozumět svým datům z pohledu účastníků výzkumu, jakož i z perspektivy dalších relevantních stran, například tvůrců politik, praktiků a veřejnosti. Schopnost vidět svět očima těchto různých subjektů vyžaduje empatii a současně udržení analytického postoje. To znamená, že i když se výzkumníci snaží vcítit do těchto perspektiv (například si představují svět skrze oči těchto subjektů), stále udržují svou schopnost analyzovat a reflektovat. Během porozumění, jak účastníci popisují své zkušenosti, je patrné, že jejich popis není pouhým faktem, nýbrž zahrnuje i interpretaci a význam. Ti, kdo popisují, často vytvářejí příběhy a sdělují, co tyto příběhy pro ně znamenají. Tyto příběhy a interpretace tvoří základ popisů, které výzkumníci zaznamenávají. Kvalitě těchto popisů přispívá různé přístupy, například skupinová analýza dat, kdy více výzkumníků zkoumá jeden dataset. Kvalitu popisů rovněž zlepšují terénní poznámky, jako jsou komentáře, diagramy a popisky, které vznikají během sběru dat nebo v rané fázi zpracování. Pro využití DQA je rovněž nezbytné uplatnit při interpretaci kreativního myšlení, které by mělo mít pevný základ v předchozích, dobře strukturovaných popisech. Během tohoto kreativního myšlení je cílem identifikovat základní koncepty, které slouží jako struktura pro uspořádání rozsáhlého množství materiálu a pro odhalení vzájemných souvislostí mezi nimi (Gilgun, 2015).

Součástí DQA je tzv. analýza negativních případů (Gilgun, 2014). Zpravidla výzkumník totiž hledá data, která jsou potvrzují jeho původní zvolené koncepce. Právě při analýze negativních případů výzkumník svou pozornost zaměřuje na hledání výjimek, které přináší do výzkumu nepředpokládaná vysvětlení. Výzkumník poté musí zohlednit nové poznatky, a tím obohacuje teoretizování (Gilgun, 2015).

V případě využití DQA pro účely vývoje teorie, vědečtí pracovníci testují danou teorii na případech. Pokud se teorii nedaří potvrdit, mohou ji změnit. V případě testování již aplikovaných teoretických konceptů DQA přístup pomáhá nacházet nové dimenze zkoumaného fenoménu, který doposud nebyl analyzován. Účelem DQA je vždy přijít s inovativní podobou teorie než, která stojí na počátku výzkumu (Řezáč, 2021). I další výzkumníci, Hendl (2008), Švaříček, Šedřová a kol. (2007) doporučují předem zvažovat teoretický rámec, profesní zkušenosti a výsledky předchozích výzkumů.

Deduktivní kvalitativně orientovaný výzkum má využití v řadě společenských věd. V oblasti vzdělávání se používá například ve studiích zkoumajících efektivitu konkrétního vzdělávacího programu na základě předpokladů teorie učení, v psychologii zkoumá lidské chování například vnímání rizikového chování na základě teorií rozhodování. V sociologickém výzkumu lze využít při analýze faktorů ovlivňující mobilitu v určitých společnostech.

5.3 Výzkumný design

Již z názvu práce je jasný výzkumný předpoklad založený na rešerši dostupných zdrojů, že sociální bydlení přispívá k rozvoji kvality života. Stejně tak výzkumné studie přináší kvantitativní vyhodnocení oblastí, ve kterých dochází k pozitivním změnám života lidí v sociálním bydlení (např. v ČR – Ripka a kol., 2018; Glumbíková a kol., 2021). Výhodiskem pro tvorbu výzkumného designu byla komplexní evaluace sociálního programu navržená Řezáčem v roce 2020 (viz. 3.6). Nástroj pracuje s pojmem očekávání, které se v souvislosti s potřebou komparativní studie jeví jako užitečný významově variabilní koncept.

Původní koncepce pracuje se třemi úrovněmi vyhodnocení stavů očekávání. Pro potřebu předkládané práce byla vybrána úroveň sociální práce. Do původního návrhu komplexní evaluace byl pro potřeby tohoto výzkumu vložen sloupec výchozí stav. Jelikož cílem práce je zjistit vliv programu na kvalitu života uživatelů před a po. Do výzkumného

rámce tak zařazen navíc *výchozí stav*, klienti ještě v sociálním bydlení (evaluovaný sociální program) nebyli zapojeni, ale již požádali o zařazení.

5.3.1 Výzkumný cíl a formulace výzkumných otázek

Cílem disertační práce je zjistit, zda program sociálního bydlení zajišťuje bydlení, které umožňuje žít jeho uživatelům takový život, jaký si přejí žít. Výzkumný rámec sociálního programu obsahuje komparaci výchozího stav, reálného stavu a ideálního stavu v podobě jejich významových rovin: expektance o bydlení, potenciality, expektance do budoucna. Dílčími cíli předkládané disertační práce je tak identifikovat jednotlivé úrovně očekávání a vyhodnotit, zda program splnil nebo naopak nesplnil očekávání jeho uživatelů v oblasti kvality života spojené s bydlením. Hlavní výzkumná otázka je formulována takto: „**V čem program sociálního bydlení pro lidi bez domova napomohl naplnit očekávání jeho uživatelů v oblasti bydlení?**“

V tabulce níže jsou uvedeny propojení mezi stavy očekávání a teoretickými pojmy, které je v tomto výzkumu významově definují.

Výchozí stav	Skutečný stav	Ideální stav	Komparace stavů očekávání = typologizace očekávání
Expektance o bydlení	Potenciality ³²	Expektance do budoucna	

Tabulka 4: Výzkumný rámec (autorka práce)

Pro nalezení odpovědi na hlavní výzkumnou otázku byly dle pyramidového schématu (Wengraf, 2001) stanoveny dílčí výzkumné otázky (dále jen „DVO“). Při operacionalizaci DVO se dále schéma rozčlenilo na tazatelské otázky, zvláště pro uživatele programu sociálního bydlení (A) a pro sociální pracovníky/ce (B). Operacionalizace je Přílohou 1 této práce.

³² Při konstruování výzkumných otázek bylo využito hledisko potencialit dle Marthy Nussbaum, která potenciality taxonomicky vyjmenovává (Nussbaum byla Senem za pojetí potencialit kritizována). Pro uchopení sociální reality a její interpretace se konstrukce seznamu jeví jako ideální nástroj pro následnou komparaci s jinými lokálními programy (systémy) sociálního bydlení. Vzhledem k rozmanitosti praxe realizací programu je možné předpokládat, že výsledky se budou lišit.

5.3.1.1 Triangulace dat

Primárním účelem triangulace je zvýšení validity prováděného výzkumu. Triangulace dat má zajistit validitu nasbíraných dat jejich porovnáním s daty získanými z druhého zdroje (Denzin, 2007; Trent & Cho, 2014). Někteří autoři ji označují za součást transakční validity, která je založena na snaze co nejvěrnějšího zachycení zkoumaného jevu během procesu výzkumu. Triangulace spočívá v rámci paralelní analýzy více typů dat z více zdrojů a s použitím co nejširšího spektrum metod a perspektiv, aby bylo možné minimalizovat tendenčnost výzkumných zjištění (Flick, 1992). S ohledem na formulované výzkumné otázky a možnosti realizace výzkumného šetření byla zvolena triangulace založená na sběru dat od různých skupin osob (Denzin, 2007). Druhým výzkumným souborem se tak stali sociální pracovníci/ce zajišťující v programu podporu v bydlení.

Níže uvádím přehled dílčích výzkumných otázek pro oba výzkumné vzorky.

	UŽIVATELÉ PROGRAMU SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ (A)	SOCIÁLNÍ PRACOVNÍCI PODPORY V BYDLENÍ (B)
<i>Výchozí stav</i>	DVO 1a: Jaké expektance měli o bydlení uživatelé programu sociálního bydlení ještě před získání bytu?	DVO 1b: Jaké expektance o bydlení mají dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu sociálního bydlení ještě před jeho získáním?
	DVO 2a: Jaké konverzní faktory ovlivňují formulování expektancí uživateli programu sociálního bydlení?	DVO 2b: Jaké expektance o bydlení mají dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu sociálního bydlení ještě před jeho získáním?
<i>Současný stav</i>	DVO 3a: Jakých potencialit dosahují uživatelé v programu sociálního bydlení?	DVO 3b: Jakých potencialit dosahují dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu sociálního bydlení?
	DVO 4a: Jaké konverzní faktory ovlivňují dosahování hodnotného života uživatelů programu sociálního bydlení?	DVO 4b: Jaké konverzní faktory ovlivňují dle sociálních pracovníků/ic rozvoj potencialit a dosahování hodnotného života uživatelů?
<i>Ideální stav</i>	DVO 5a: Jaké expektance do budoucna mají uživatelé programu sociálního bydlení?	DVO 5b: Jaké expektance do budoucna mají dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu?

Tabulka 5: Přehled dílčích výzkumných otázek (autorka práce)

5.3.2 Technika sběru dat

Hlavní výzkumná otázka směřuje k poznání sociální reality jednotlivce. Pro sběr dat takovéto povahy byla vybrána technika polostrukturovaného rozhovoru s přihlédnutím na techniku chápacího rozhovoru.

Polostrukturovaný rozhovor je užitečným nástrojem pro získávání kvalitativních dat a porozumění komplexním jevům a zkušenostem účastníků. Výhody této techniky spočívají v její schopnosti kombinovat strukturovanost s flexibilitou a podporovat hlubokou interakci mezi výzkumníkem a účastníky. Díky otevřeným otázkám lze získat bohaté a komplexní informace v souvislostech. Polostrukturovaný rozhovor umožňuje účastníkům detailně popsat kontext svých zkušeností a postojů, což vede k lepšímu porozumění. Během rozhovorů byly aplikovány také zásady chápacího rozhovoru, který je konstruován jako technika k hlubšímu porozumění subjektivních zkušeností, postojů a perspektiv účastníků. Umožňuje účastníkům volně a detailně popsat své pocity, myšlenky a vnímání vztahující se k určitým tématům. Během realizace rozhovorů byla tak dodržována zásada otevřenosti, neutrality, empatie i zpětné vazby s cílem poskytnout co nejvíce bezpečný prostor pro sdílení.

Polostrukturovaný rozhovor nabízí kompromis mezi standardizací odpovědí a zcela neomezeným narativem. Pro účel sběru dat byl tak sestaven scénář rozhovoru s ohledem na nutnou dramaturgii vyprávění jednotlivců. *Scénář rozhovoru* (neboli tazatelské schéma) byl sestaven na základě časové posloupnosti (minulost, přítomnost, budoucnost). První sada otázek směřovala zpětně k životní situaci, kdy uživatelé ještě nebyli součástí programu, ale měli podanou žádost do programu. Následně se otázky věnovaly přítomnosti. Scénář rozhovoru byl zakončen otázkami na budoucnost, tedy představy a přání v určitém časovém horizontu nebo i dále.

Během rozhovorů je také doporučováno také sledovat, do jaké míry jsou informace v rozhovorech saturovány, tedy zda se výzkumník v rámci nového rozhovoru dozvídá nové zajímavé skutečnosti nebo slyší většinu stejných informací. V případě, že slyší stejné informace, je zbytečné realizovat další rozhovory. Svend Brinkmann (2013) doporučuje realizovat spíše menší počet rozhovorů a následně provést důkladnější a bohatší analýzu, jelikož kvalitativní analýza velkého množství rozhovorů (více než 15) je velmi problematická. S ohledem na charakteristiky výzkumného vzorku byla vyhodnocena informační saturovanost.

Rozhovory byly realizovány dvěma nezávislými tazatelkami. Tyto tazatelky byly seznámeny s cílem rozhovoru a systém sběru dat, jakožto i s evidencí dat. Obě výzkumnice si v rámci předvýzkumu tazatelské schéma pilotovaly s ohledem na srozumitelnost a realizaci rozhovoru v praxi. V rámci pilotáže byly ošetřeny dílčí nesrozumitelnosti, dále i určení jádra rozhovoru. V případě kladení dalších doplňujících otázek, byla tazatelkám doporučena trychtýřová alternativa, tedy tázat se od obecného ke specifickému s ohledem na vnitřní prožívání uživatelů (Ferjenčík, 2000). Nahrané zvukové stopy rozhovorů byly zpracovány do textových dokumentů, jejichž analýza byla vyhodnocena jako nejpřehlednější. Následné zpracování dat probíhalo prostřednictvím softwaru MAXQDA určeného pro práci na kvalitativně orientovaných výzkumech.

5.3.3 Výzkumný vzorek

5.3.3.1 Program sociálního bydlení

S ohledem na různorodost přístupů k zavádění sociálního bydlení obecních politik jsem se s ohledem na validitu zjištěných dat zaměřila pouze na jeden způsob realizace sociálního bydlení. Jedná se tak konkrétní proces přidělování nájemního městského bydlení s ohledem na sociální potřebnost klientů – v tou dobou platných Zásadách přidělování bytů byla tato kategorie popsána následovně: „*Dostupné a sociální bydlení, resp. dostupné a sociální byty jsou určeny pro osoby, které se ocitly v bytové nouzi, případně jim bytová nouze akutně hrozí, a tuto situaci nejsou schopny řešit vlastními prostředky ani s pomocí městské části. Byty v této kategorii se pronajímají za cenu 140 Kč/m² /měsíc.*”³³ Tento způsob přidělování bytů, prioritizace žádostí o bydlení a forma poskytování podpory odpovídá v teoretické části zmíněné definici sociálního bydlení. Pro účel této práce jsem tento dílčí lokální systém označila za tzv. sociální program sociálního bydlení.

Sociální program sociálního bydlení má několik charakteristik, které je nezbytné uvést s ohledem na interpretaci zjištěných dat. Uživatelé sociálního programu byly vybráni na základě tzv. bytové nouze. Bytová nouze byla samosprávou definována takto: „*stav, kdy žadatel o byt je občanem EU, nevlastní ani nespolevlastní nemovitost určenou k trvalému bydlení, žadatel nemá žádné nevypořádané finanční závazky vůči x, má trvalý*

³³ S ohledem na etiku výzkumu neuvádím konkrétní informace o pravidlech přidělování bytů.

pobyt na území x, případně dokáže prokázat skutečný pobyt a současně jeho doložený čistý příjem je po odečtení normativních nákladů na bydlení menší nebo roven 3násobku příslušného životního minima.“

Přidělení bytu (resp. zařazení do programu) tedy probíhá na základě prioritizačních kritérií, dle kterých vybírá komise nájemníky do bytů, které jsou pro sociální bydlení určeny. V rámci hodnocení žádosti tak probíhá tzv. bodování, kdy je žádost ohodnocena počtem bodů za různé oblasti sociální potřeby, např. věk, složení domácnosti, zdravotní stav, trvalé nebo faktické bydliště, příjmy domácnosti. Dále se při výběru nájemníků také zohledňuje byt, který je k dispozici s ohledem na počet osob v domácnosti, umístění bytu, bezbariérovost, individuální požadavky klienta. Po vyhodnocení potřeby a vhodnosti bytu pro žadatele probíhá prohlídka, při níž se žadatel definitivně rozhoduje o jeho přijetí či nepřijetí.

Výše zmíněný proces by měl splňovat legislativní požadavky s ohledem na nediskriminaci a transparentnost ve veřejné správě. Jelikož se však jedná o oblast samosprávné působnosti obcí, nad pravidly nebo zásadami přidělování bytů je vykonáván pouze dohled MV ČR, který v poslední instanci může taková pravidla zrušit, nikoliv obec za jejich nedodržování sankčně postihovat.

Charakteristiky účastníků výzkumu tak deklarují uplatňování výše zmíněných zásad při přidělování bytů MČ v praxi.

5.3.3.2 Charakteristika výzkumného vzorku uživatelů programu A

Výzkumný vzorek uživatelů programu byl zvolen metodou záměrného výběru. Záměrný výběr (purposive sampling) se v kvalitativních výzkumech běžně využívá k vytipování osob, které poskytnou velmi konkrétní a odborné informace, a k relativně rychlému zorientování se v problematice (Creswell, 2007). Někdy se záměrný výběr označuje také jako information-oriented sampling (Brinkmann, 2013), kdy jsou lidé osloveni na základě předpokladu, že budou mít relevantní informace vzhledem k výzkumnému záměru. Klíčovou charakteristikou uživatelů bylo přidělení bytu na základě sociální potřeby v programu sociálního bydlení. Další charakteristiky účastníků nebyly stanoveny.

Oslovování pro realizaci rozhovorů probíhalo ve dvou fázích. V první fázi ve spolupráci se místním sociálním odborem, v druhé fázi se sociálními pracovníky zapojenými do sítě zajišťování podpory v bydlení. Sociální pracovníci byli v první řadě

požadání o předání výzvy o probíhajícím šetření mezi na nájemníky a nájemnicemi bytů. Výzva trvala od prosince 2021–března 2022. Rozhovor byl uskutečněn se všemi, kteří se k účasti přihlásili. Motivačním prvkem pro účast na rozhovoru byla finanční odměna 500 Kč v hotovosti. Finance byly poskytnuty za grantové podpory FF UK.³⁴

S ohledem na reflexi vlastní role výzkumníka, byly pro účel sběru dat vybrány dvě tazatelky se zkušeností s vedením rozhovorů. Tazatelky byly seznámeny s cílem výzkumu, se scénáře rozhovoru a měli také prostor pro pilotáž nástroje. Výhodu spatřovaly především ve zvolené technice sběru dat, která jim nabídla základ pro obsah rozhovoru, ale ponechala prostor pro kladení dalších doplňujících otázek. Po telefonické domluvě s nájemníky a nájemnicemi a zjišťování jejich preferencí ohledně termínu a místa konání rozhovoru byly realizovány polostrukturované rozhovory. Při plánování sběru dat bylo nutné pracovat s preferencemi nájemníků a nájemnic, ale také výzkumníc. Setkání probíhala v různých prostředích – na místní sociální odboru, v bytě nájemníka či nájemnice, v kavárně, v práci jedné z tazatelek. Rozhovory trvaly zpravidla jednu hodinu.

Výzkumu se celkem zúčastnilo 18 uživatelů, dvě třetiny byly ženy, jedna třetina byla mužů.

Pořadí	Označení	Věk	Složení domácnosti
1.	Uživatelka Ja	55 a více let	Jednotlivec
2.	Uživatelka Jar	55 a více let	Jednotlivec
3.	Uživatel Me	55 a více let	Jednotlivec
4.	Uživatel Iv	55 let a více	Jednotlivec
5.	Uživatelka Kv	55 let a více	Jednotlivec
6.	Uživatel Ve	20-30 let	Jednotlivec
7.	Uživatel Vá	55 let a více	Jednotlivec
8.	Uživatelka El	40-55 let	Jednotlivec
9.	Uživatel Mil	40-55 let	Jednotlivec
10.	Uživatel Vl	55 let a více	S partnerkou

³⁴ Název projektu „Sociální bydlení jako nástroj zvyšování kvality života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením“ z programu Specifického vysokoškolského výzkumu „Adaptace aktérů a institucí na vývoj současné společnosti“ (SVV-ADAKIN), přidělen v roce 2021.

11.	Uživatelka Si	40-55 let	2 dospělí
12.	Uživatelka Vě	55 let a více	Jednotlivec
13.	Uživatelka Zd	30-40 let	Rodina se 6 dětmi
14.	Uživatelka Zde	55 let a více	2 dospělí (opatrovatelka synovce)
15.	Uživatel Fi	30-40 let	Jednotlivec
16.	Uživatelka Š	55 let a více	Jednotlivec
17.	Uživatelka Jo	55 let a více	Jednotlivec
18.	Uživatelka Sa	20-30 let	Jednotlivec

Tabulka 6: Přehled uživatelů, jejich věkové zařazení a složení domácnosti (autorka práce)

Nejvíce uživatelů bylo ve věku 55 a více let, což odpovídá prioritizaci při výběru nájemníků do sociálních bytů. Z hlediska složení domácnosti se jednalo především o jednotlivce. Uživatelé žili z velké části v bytě sami, ve zkoumané vzorku byla pouze jedna více početná rodina a několik dvoučlenných domácností.

5.3.3.3 Charakteristika výzkumného vzorku sociálních pracovníků

Výzkumný vzorek B představují sociální pracovníci, kteří v programu sociálního bydlení zajišťovali sociální práci v bydlení. Byli to pracovníci různých organizací zajišťující v dané lokalitě mj. terénní sociální služby a dále byly zapojeni v programu pro podporu domácností v bydlení. Jejich oslovování pro podporu domácností probíhalo vždy při v době přidělení bytu. Někteří pracovníci znali uživatele programu z jiného druhu služby, jiní nikoliv. Celkově bylo hovořeno s 15 sociálními pracovníky, z toho bylo 12 žen a 3 muži.

Uživatelé byli oslovováni pro rozhovor podobně jako uživatelé programu. Nejprve dostali základní informace, poté sami projevíli zájem o účast. Sběr dat probíhal opět s pomocí tazatelky. Stejně jako u výzkumného vzorku A proběhlo důkladné seznámení tazatelky se scénářem rozhovoru. Většina rozhovorů proběhla online na základě poptávky ze strany uživatel a uživatelék. Online realizace rozhovoru pro ně byla časovou úsporou, zároveň prevencí v době pandemie. Motivací pracovníků pro zapojení do rozhovorů byla finanční odměna díky grantové podpoře. Rozhovory trvaly také zpravidla jednu hodinu.

*

Pořadí	Označení	Věk	Druh sociální služby
1.	Sociální pracovníce E	40-50 let	Terénní program
2.	Sociální pracovníce He	20-30 let	Terénní program
3.	Sociální pracovníce Ka	20-30 let	Terénní program
4.	Sociální pracovníce Pa	20-30 let	Terénní program
5.	Sociální pracovníce Ja	20-30 let	Terénní program
6.	Sociální pracovníce Iv	40-50 let	Terénní program
7.	Sociální pracovníce Ra	40-50 let	Pobytová sociální služba
8.	Sociální pracovníce Kl	30-40 let	Terénní program
9.	Sociální pracovníce Lí	40-55 let	Terénní program
10.	Sociální pracovníce Ma	30-40 let	Terénní program
11.	Sociální pracovníce Mi	30-40 let	Terénní program
12.	Sociální pracovníce Da	30-40 let	Sociální rehabilitace
13.	Sociální pracovník Mi	30-40 let	Terénní program
14.	Sociální pracovník Pa	30-40 let	Terénní program
15.	Sociální pracovník Jo	30-40 let	Terénní program

Tabulka 7: Přehled sociálních pracovníků, jejich věkové zařazení a druh sociální služby (autorka práce)

Pro lepší přehlednost textu je v celé předkládané analýze využíváno generické maskulinum, ačkoliv většinu z informantů výzkumného vzorku tvoří ženy.

5.3.4 Etika výzkumu

Etika ve výzkumu hraje klíčovou roli v zajištění důvěryhodnosti, zodpovědnosti a respektu k účastníkům výzkumu. Při zpracování výzkumné studie byly dodržovány etické zásady kvalitativního výzkumu, včetně etiky vědecké práce na Filosofické fakultě Karlovy univerzity.³⁵

V rámci oslovování uživatelů prostřednictvím sociálních pracovníků byl kladen důraz na *svobodnou volbu* účasti na výzkumu tím, že získali základní informace

³⁵ Opatření děkana č. 20/2020. Dostupné zde: <https://www.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2020/12/OD-20-2020-etika-vedecke-prace.pdf>

o možnosti zapojení se do výzkumu formou informačního letáku, včetně instrukcí, jak se do výzkumu zapojit. Jejich projev svobodné volby spočíval v telefonickém kontaktování autorky výzkumu, která do telefonu představila znovu cíl výzkumu podrobněji, stejně tak podobu rozhovoru. V rámci telefonického kontaktu proběhla domluva o čase, místě i odměně, která byla účastníkům za rozhovor poskytnuta. Přizpůsobení se v podobě času a místa přispělo k bezpečnému prostředí během rozhovoru. Již v rámci telefonického kontaktu byli uživatelé tázáni o souhlas se zpracováním údajů (jméno, telefonní číslo) za účelem účasti ve výzkumu. Tento formulář následně podepsali také společně *s informovaným souhlasem o průběhu rozhovoru a zpracování dat*. S ohledem na potřebu nahrání rozhovoru byly také tázáni o ústní souhlas, který je zachycen na každé nahrávce. Během přepisu nahrávek byla data *anonymizována*, uživatelé jsou tak označeni písmeny.

5.4 Postup analýzy dat

V této kapitole je popsán postup analýzy dat, který byl použit pro získání hlubšího porozumění fenoménu zkoumaného v rámci této studii. Analýza dat byla prováděna prostřednictvím kombinace kódování založeného na teorii a následně rozvinutého axiálního a selektivního kódování. Kódování je základem pro obsahovou analýzu, která spočívá v identifikaci opakujících se témat a jiných regularit ve výpovědích za účelem systematizace obsahu datového korpusu a zjištění, jaké významy korpus obsahuje (Mertl, 2015).

Na počátku analýzy dat byla témata identifikována na základě existující teorie a literatury tzv. sensibilizující pojmy. Tato témata sloužila jako výchozí body pro zkoumání dat a byla vytvořena na základě předchozího teoretického rámce. Tímto způsobem byla zajištěna konzistence a spojení s teoretickými koncepty, které přispívají k hlubšímu chápání zkoumaného fenoménu. Při prvním čtení bylo využito deskriptivního kódování a řazení do předem stanovených kategorií určených významy sensibilizujících pojmů. V tomto kroku bylo používáno také poznámkování (memos). Deskriptivní kódování probíhalo prostřednictvím tvorby kódů, které postihují témata obsažená v analyzovaných jednotkách, přičemž ze seznamu kódů by mělo být jasně patrné, jaká témata se v korpusu nacházejí a s jakou frekvencí. V dalších čteních probíhala reorganizace dat a kódů, a to s pomocí vzorkového kódování (pattern coding), záměrné kódování (focused coding) a axiálního kódování. Při vzorkovém kódování se výzkumník

soustředí na opakující se témata a jejich konfiguraci, což napomáhá hledání vztahů a jejich vzájemné interpretaci. V tomto kroku je důležité být precizní, aby nedošlo ke ztrátě vazeb mezi kódy. Záměrné kódování se zaměřovalo na identifikaci nejčastěji a nejnázorněji vyskytující se kódů, které reprezentují důležitá témata a kategorie obsažené v korpusu. Axiální kódování probíhalo prostřednictvím dodatečného překódování dat, která mohla být při prvním cyklu zařazena v jiných kategoriích, spojování nebo slučování kódů, tak aby kódy lépe reprezentovaly textové jednotky. Pro axiální kódování byla důležitá saturace, kdy v korpusu již nebyla žádná nová informace, téma, spojitost apod. (Saldaña 2009).

Celý postup analýzy dat byl organizován pomocí softwaru MAXQDA. MAXQDA je komplexní software pro analýzu kvalitativních dat, který umožňuje výzkumníkům efektivně organizovat, analyzovat a interpretovat různé typy kvalitativních dat. Zde se jednalo o práci s textovými soubory ve formátu PDF. Software nabízí řadu podpůrných nástrojů s cílem precizní kvalitativní analýzy dat. Velmi rychle je například vidět kvantitativní aspekt analýzy v podobě frekvence výskytu jednotlivých kódů (témat a kategorií), která mohou naznačit důležitost jednotlivých témat (Mertl, 2015).

6 Zjištění a interpretace dat

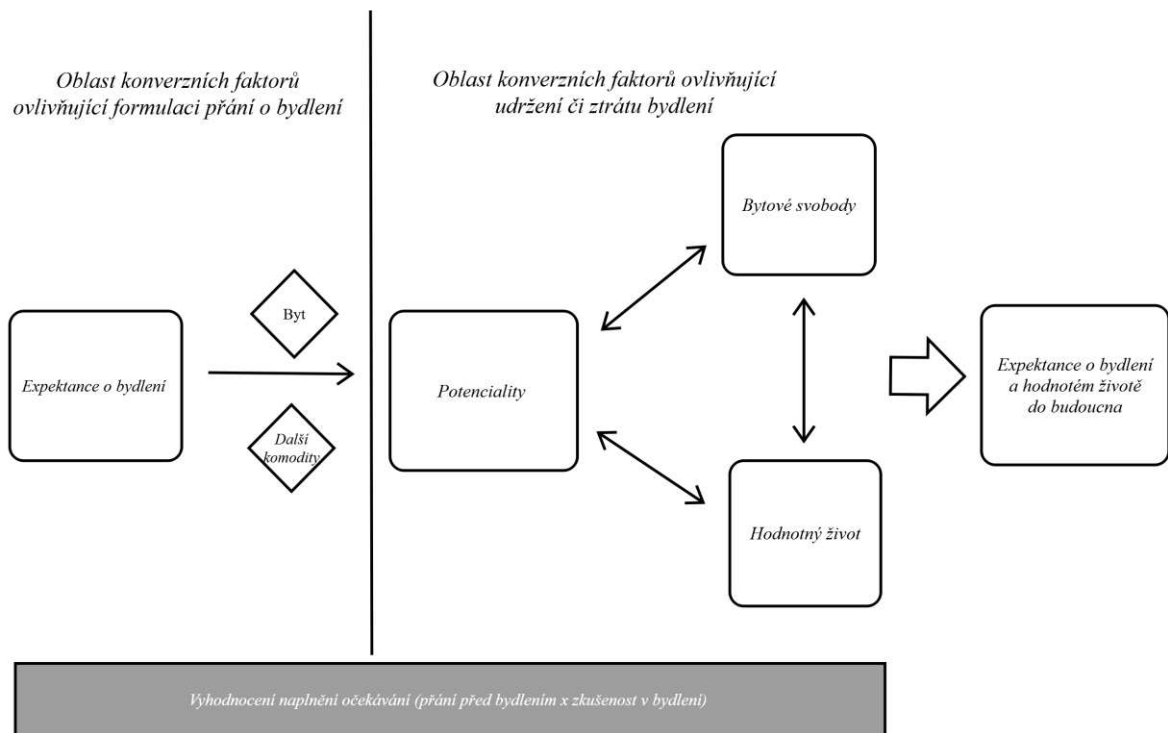
Šestá kapitola se věnuje představení zjištění a interpretaci datového souboru. Pozice badatele předpokládala, že bude určitý rozdíl ve výsledcích skupin uživatelů, výsledky se však během studie začaly komplementárně doplňovat. Na základě toho, tak bylo zvoleno třídění podkapitol tematicky za oba výzkumné vzorky. Podkapitola 6.3 odpovídá na hlavní výzkumnou otázku práce vyhodnocením typologie očekávání ve výzkumném vzorku uživatelů programu. Při interpretaci dat byly použity různé vizuální nástroje, nejčastěji slovní mraky³⁶ a konceptuální mapy.³⁷

Uživatelé mluvili výhradně o svých zkušenostech z programu a sdíleli osobní zážitky z celého procesu získávání bydlení, doby před bydlením a plánů do budoucna. Pracovníci sdíleli své zkušenosti z programu bez ohledu na zařazení jejich uživatelů do výše zkoumaného vzorku. Sdíleli tak zkušenosti o širší skupině uživatelů programu, nikoliv se zaměřením na charakteristiku výzkumného vzorku výše. Výzkumný vzorek sociálních pracovníků zahrnuje pracovníky služeb, kteří nejen, že poskytují podporu v programu, ale zároveň realizují terénní sociální práci, při které se s některými z uživatelů programu seznámili již dříve a poskytli jim podporu v celém procesu podání žádosti až po bydlení.

Níže uvádím diagram, ilustrující konceptuální rámec výzkumné studie založený na komplexní evaluaci očekávání s využitím prvků CA dle vztahů odhalených při analýze dat. Proces hledání odpovědi na hlavní výzkumnou otázkou je zobrazen v dolní části diagramu – *vyhodnocení naplnění očekávání*.

³⁶ *Slovní mrak* je vizuální reprezentace slov nebo termínů, které se vyskytují v sadě dat. Toto zpracování slouží k vizualizaci důležitých témat, která jsou v daném textu nebo kontextu klíčová. Slova jsou zobrazována ve vizuálním uspořádání, kde velikost každého slova je relativní k jeho četnosti v textu.

³⁷ *Konceptuální mapy* jsou užitečné pro rozklíčování složitých konceptů a vztahů. Pomáhají vizualizovat složité spojení mezi myšlenkami a umožňují jejich srozumitelné zobrazení. Tyto mapy slouží k organizaci a strukturování myšlenek. Propojením uzlů v konceptuální mapě jsou zobrazeny vztahy mezi koncepty. Tím je možné ukázat, jak se různé myšlenky vzájemně ovlivňují a jak se jednotlivé prvky spojují do větších celků.

Obrázek 10: Design evaluace koncepcí očekávání v kontextu CA (autorka práce)

Součástí výzkumné studie je tak zjišťování expektancí o budoucím bydlení, potencialit, hodnot „dobrého života“ a expektancí o bydlení do budoucna. Zjištění těchto všech prvků přispívá k možnosti typologizace očekávání u jednotlivých uživatelů. Design výzkumu nabízí možnost ke kritické analýze fungování a snižuje riziko minimalizace kontextu u jednotlivých uživatelů programu.

6.1 Expektance o bydlení (výchozí stav očekávání)

Cílem DVO 1 bylo zjistit, jaká očekávání, představy formulovali o bydlení uživatelé, kteří se v životě potýkali se situací vyloučení z bydlení. Odpovědi byly kvantifikovány dle četnosti výskytu ve výpovědích. Výzkumná zjištění primárně odrážejí dosavadní zkušenosti uživatelů s bydlením a ukazují deficity, s nimiž se setkávali v minulosti. Tato zjištění lze chápat jako interpretaci sociální reality uživatelů programu, kteří se nacházeli v neadekvátní životní situaci dle Batterham (2019). Pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky je poznání představ o budoucím bydlení jeho uživateli ještě před jeho získáním důležité s ohledem na následné vyhodnocení dosahování potencialit v bydlení.

Mít klid na práci
Mít prostor na dožití
Mít střechu nad hlavou
Mít dostupný byt s ohledem na fyzický stav
Cítit se v klidu bez stresu
Mít základní vybavení bytu
Být v bezpečném prostředí
Být v čistém prostředí Mít soukromí

Obrázek 11: Slovní mrak expektancí o bydlení formulovaných uživateli před nastěhováním (autorka práce)

Cítit se v klidu bez stresu

Od bydlení v bytě si uživatelé slibovali hlavně klid a snížení napětí, stresu. V důsledku předchozích zkušeností s bydlením, častého stěhování byla vidina nájemní smlouvy odměnou ještě před získáním bytu. Určitá nejistota je zneklidňovala během celého procesu žádosti podání o byt, jelikož se jednalo o administrativní proces, který neměl jasný a časově ohraničený výsledek. Celý proces získání bytu byl provázen zvýšeným stresem, kdy bylo například potřebné prokazovat každý měsíc zájem o byt. Zvýšený stres žadatelé zmiňují mj. s konkrétními nabídkami bytů. Několik žadatelů muselo z různých důvodů odmítnout první nabízený byt. V praxi se ukázalo, že až pět žadatelů z výzkumného vzorku odmítlo byt, jelikož zcela neodpovídal jejich možnostem (například velká rozloha bytu a s tím spojený vyšší nájem, umístění bytu v lokalitě). Ukázalo se také, že někteří přijali byt s obavou z jeho odmítnutí, což jak bude uvedeno dále v textu zvyšuje riziko udržení si bydlení a budování pocitu domova jako takového. Netransparentnost procesu možnosti odmítnutí nabízeného bytu zvyšuje stres a nejistotu, což v důsledku posiluje touhu a představu o klidném bydlení v budoucnu.

Být v bezpečném prostředí

Výpovědi uživatelů zdůrazňují především aspekt fyzické bezpečnosti. Bezpečný byt je místo, kde se lidé cítí chráněni před vnějšími hrozbami, např. před násilím, odcizením věcí nebo nepříznivým počasím. Fyzická bariéra v podobě zdi, dveří a zámků

a zároveň faktu, že klíče od bytu budou mít pouze ti, kterým je chci dle vlastního rozhodnutí svěřit, zvyšuje pocit bezpečí. Jak ilustruje příklad jedné z uživatelék.

„Nějaký ten byteček, svoje království, kde mě nikdo nebude vyhadzovat, vydírat psychicky, protože věděl, že nemám kam jít, že se nemám o koho opřít“ (Uživatelka E).

Dostupnost bytu s ohledem na potřeby domácností v oblasti fyzického zdraví a velikosti domácnosti

Požadované parametry bytu s ohledem na fyzický stav byly součástí již samotné žádosti o byt. Jeden z uživatelů upřednostnil v nabídce bytů zvýšené přízemí před existencí výtahu, další uživatelka měla konkrétní požadavek na domov s výtahem z důvodu fyzického znevýhodnění. Výtah však v době rozhovoru nefungoval a problém nebyl dlouhodobě řešen. Dalšímu uživateli byl přidělen byt v prvním patře místo přízemního, což považoval za vhodnější. Jeho požadavek směřoval k potřebě cítit se bezpečně.

„Já jsem říkal, že chci přízemí nebo první patro a oni mi dali první patro. To je teda lepší než to přízemí, že vám tam nikdo nevleze a můžete větrat“ (Uživatel Mi).

Uživatelé neměli konkrétní představy o velikostech bytů, každopádně v kontextu jejich příjmových situací, každý m² navíc se odráží na ceně za nájemné. Očekávali tak spíše menší rozlohy bytů. Opačná situace nastala u jediné větší rodiny z výzkumného vzorku. Pro Paní Z byla potřebná větší rozloha bytu s ohledem na přítomnost šesti dětí. Přesto však neočekávala, že na tento fakt bude brán zřetel.

„No já jsem si takový byt ani nepředstavovala, to jsem nečekala něco takového velkého, vždycky jsem si říkala, to nikdy nebudeme mít, tak jsme se dočkali“ (Uživatelka Z).

V rámci představ o bydlení bylo také často zmiňováno přání balkónu z důvodu kouření nebo pěstování květin. Předpokladem je, že uživatelé tak nechtějí žít v zakouřeném prostředí a přejí si zvelebovat své budoucí bydlení, ještě před jeho získáním. Fakt, že při párování domácnosti a bytu byly zohledněny požadavky na parametry bytu uvedené v žádosti je významným faktorem, jež ovlivňuje spokojenost a následně udržení bydlení. V případě, že nedojde k nasycení těchto potřeb a byt neodpovídá fungování jeho nájemce, vzniká řada situací, se kterými je dle slov sociálních pracovníků mnohdy neřešitelné se vyrovnat a zvyšuje se riziko ztráty bydlení.

Potřeba mít střechu nad hlavou

Někteří účastníci pojali odpovědi s důrazem na existenci střechy nad hlavou bez jakýchkoliv dalších detailů. Soustředili se pouze na fakt, že budou mít střechu nad hlavou a nebudou muset zůstat v dosavadním bydlení. Řada z nich už předpokládala určitou náročnost celého procesu stěhování a následného zabydlení.

„Já jsem neočekával nějak nic, jsem chtěl bydlet jenom, teď byla otázka, jestli bude vůbec kuchyň, co je potřeba zařídit, to jsem nevěděl předem, ale ani jsem si nic nepředstavoval. Já jsem ani nedoufal, že by mi ten byt přidělili“ (Uživatel F).

Touha po soukromí a osobním prostoru

Již při prvním kontaktu s potenciálním bytem je pro mnohé důležité mít místo, kde mohou mít svůj osobní prostor, daleko od shonu ubytoven či jiných míst, kde byli dříve nuceni žít. Touha po soukromí a osobním prostoru tak deklaruje frustraci právě z nedostatku těchto komodit, kterému byli uživatelé vystaveni dříve. Byt v tomto směru nabízí jistotu v naplnění právě soukromí a osobního prostoru bez jakýchkoliv omezení oproti např. ubytovněm nebo pobytovým sociálním službám.

„No, když jste na ubytovně, tak jste ráda, že máte soukromí. Je to sice kamrlík, ale říká vám to pane“ (Uživatel Iv).

Klid na práci

Někteří z uživatelů měli již v době před bydlením přivýdělek, zpravidla z domova. Jednalo se o telefonické dotazování nebo ruční práce. Ve svých očekáváních tak formulovali potřebu mít klid na práci, které zvláště na ubytovnách či v pobytových službách nebylo umožněno nebo v omezené míře.

„Klid, že já jsem vlastně celý život žila ve stresu a ten byt mi nabízí ten klid, takže já si dělám svoje, nebo vlastně pracuju s lidmi po telefonu“ (Uživatelka E).

Mít místo k dožití

Jak ukazuje charakteristika výzkumného vzorku, dvě třetiny uživatelů byly již pokročilejšího věku. Uživatelé tak předpokládali, že byt, který nabydou bude také místem ke klidnému stáří a který se jim podaří udržet si do konce života.

„Pocit bezpečí, že bych tam chtěla jakoby dožít, a já vím, že vám to bude znít divně, ale já strašně myslím dopředu, nemůžu za to, ale mám to tak od těch 18., že myslím

třeba i na půl roku dopředu, ne že plánuju dopředu, ale v duchu si přemýšlím, jak bych to chtěla do budoucna nebo tak“ (Uživatelka E).

Mít základní vybavení

Někteří uživatelé formulovali své představy v oblasti základního vybavení bytu, kde zmiňovali především kuchyň a koupelnu. Velkou roli zde hrál opět věk uživatelů, kdy preferovali spíše sprchu než vanu.

*„A měl jsem podmínku, že nechci vanu, že chci sprcháč, ze zdravotních důvodů“
(Uživatel Mi).*

Zajímavým aspektem odpovědí byly mnohdy ne zcela předvídatelné představy/požadavky například v oblasti bezpečnosti, kdy byly formulovány obavy ohledně vafek nebo jak je uvedeno výše preferování vyšších pater od přízemí. Stejně tak v rámci kuchyně postačil sporák, trouba byl považována za nadstandardní vybavení. Uživatelky zmiňovaly, že postačí remoska. Touha po dostupné kuchyni a koupelně potvrzuje frustraci uživatelů ze společných koupelen a kuchyní, které jsou typické pro ubytovny a pobytové sociální služby. Možnost mít se kde umýt zároveň posiluje pocit důstojnosti, který lze u uživatelů považovat za snížený. Možnost mít se umýt také předchází zdravotním komplikacím z důvodu kožních onemocnění ze nečistoty, což si také uživatelé slibovali od budoucího bydlení.

Být v čistém prostředí

V substandardních formách bydlení se uživatelé často setkávali s nízkým hygienickým standardem, mají mnohdy zkušenosti s životem se štěnicemi. Sdílení domácnosti s tímto hmyzem způsobuje dlouhodobě stres a v prostředí ubytovny je tento problém pro jednotlivce v podstatě neřešitelný. Uživatelé se také často setkávali s různými kožními onemocněními. Vidina čistoty bytu bez štěnic a jiného hmyzu byla potřebnou charakteristikou budoucího bydlení.

6.1.1 Konverzní faktory a jejich vliv na formulaci expektancí o bydlení

DVO 2 si klade za cíl tematizovat konverzní faktory, jež ovlivňují formulaci expektancí o budoucím bydlení. Zjištěné významné konverzní faktory přispívají k pochopení identifikovaných expektancí a dokreslují kontext charakteristický pro situaci vyloučení z bydlení. Popsané faktory ovlivňují zabydlení a v důsledku také udržení bydlení

jeho uživateli. Jejich tematizace může sloužit sociálním pracovníkům pro účely nastavování podpory před získáním bytu (i v době získání bytu) a době v bydlení. Mohou posloužit i jako faktory, na které je dobré se zaměřit s ohledem na párování žadatele s bytem, jelikož sociální pracovníci jsou mnohdy účastni také na prohlídkách bytů s žadatelem. Ve chvíli, kdy některé konverzní faktory implikují jasnou potřebu např. dispozici bytu, vybavení bytu, je důležité, aby sociální pracovníci situaci s žadatelem dobře pojmenovali a vysvětlili mu důsledky pro další bydlení v bytě. Tyto důsledky by se mohly transformovat v ohrožující konverzní faktory udržení si bydlení a omezovaly by tak rozvoj potencialit uživatelů v bytě.

Níže uvedené faktory jsou syntézou výpovědí od obou výzkumných vzorků, přičemž se nedá říct, že by některé konverzní faktory byl identifikovány pouze u jedné skupiny.

OSOBNÍ:	věk, pohlaví, fyzický stav, duševní onemocnění, trauma, vnitřní prožívání spojené se získáním bytu
SOCIÁLNÍ:	složení domácnosti, zkušenosti s předchozím bydlením, mýty spojené s bydlením, doba trvání vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem
ENVIRONMENTÁLNÍ:	nejistota ohledně přidělení bytu, nejistota ohledně odmítnutí bytu

Tabulka 7: Konverzní faktory ovlivňující formulaci očekávání o bydlení v bytě (autorka práce)

Analýza dat ukázala, že na formulaci očekávání o budoucím bydlení mají významný vliv kombinace osobních, sociálních i environmentálních konverzních faktorů. Mezi osobní konverzní faktory výzkumného vzorku patří věk, pohlaví, zdravotní stav a vnitřní prožívání spojené se získáním bytu. Dále zcela zásadně ovlivňuje formulaci expektancí konverzní faktor zkušenosti z předchozího bydlení a průběh přidělení bytu. Níže jsou podrobně popsány vztahy mezi jednotlivými konverzními faktory a jejich vlivem na formulaci expektancí o bydlení.

Očekávání účastníků se převážně odlišovala na základě **pohlaví**. Ženy měly o budoucím bydlení představy jasnější. Muži o svých dřívějších představách mluvili stroze s ohledem na technické parametry, jako poschodí, existence výtahu či nikoliv.

„Já jsem si přála mít balkon, a ještě jsem si pak říkala, kdybych tak měla ještě vanu, a ono se mi to splnilo, takže jsem asi byla hodná” (Uživatelka R).

Vliv na formulaci očekávání a svých požadavků na bydlení měly také různé **věkové kategorie**. Jelikož uživateli programu byly převážně lidé z vyšší věkové kategorie, jejich představy odrazovaly potřeby s ohledem **na zdravotní stav** a na nutnost důstojného místa k dožití. Stejně tak **duševní onemocnění** představovalo faktor, který ovlivňoval formulaci očekávání. Uživatelé s duševním onemocněním pociťovali vyšší stres, významně sníženou sebedůvěru, kterou museli společně se sociálními pracovníky překonat, aby vůbec nastala fáze nastěhování.

Významně v procesu formulace expektancí intervenují emoční stavy klientů. Nejčastěji tematizované jsou emoce: **skepse, strach a radost**.³⁸

A. Neexistence expektancí o budoucím bydlení v důsledku skepse

Mnoho klientů má pochybnosti a strach o možnosti získat byt, myslí si, že je to příliš nereálné, mají za sebou velkou řadu pokusů. Tato nervozita tak u některých vede k negativním myšlenkám a nedůvěře v proces získání bytu, který může trvat až měsíce. Tyto pocity a stavy myslí, tak v důsledku implikují, že klienti nejsou otevření formulováním představ o bydlení, interpretují sociální pracovníci.

„Spousta těch lidí nevěří, že k tu dojde. Mají obavy, že vlastně je to tak nereálné, že se něco takového bude dít, že tomu nevěří” (Pracovnice Pa).

B. Klienti touží po jiném životě, než mohli doposud žít v předchozím bydlení (radost)

Sociální pracovníci potvrzují, že uživatelé programu sociálního bydlení si představují své budoucí bydlení jako místo klidu, stálosti a prostoru

Ve výpovědích byly analyzovány pomocí metody kolokace kódů (emoce a očekávání o budoucím bydlením).

pro normální život. Touží po opaku toho, co v doposud některých substandardních formách bydlení zažívali. Prioritou je mít střechu nad hlavou.

„Oni mají očekávání, že když si prošli po těch ubytovnách a různě, tak jejich očekávání je to, udržet si ho – to je pro ně to hlavní“ (Pracovník Jo).

Pracovníci dále uvádějí, že jejich klienti od bydlení očekávají prostor pro změnu v lepší. Zmiňují stabilizaci životní situace, nalezení práce, rozvoj zálib, tvoření domova v podobě zařizování si bydlení dle vlastního vkusu.

„Já si myslím, že oni jsou strašně rádi, že budou mít svůj vlastní byt, kolikrát poprvé v životě, nebo fakt po dlouhé době, že se těší na to soukromí“ (Pracovnice Mi).

C. Neformulují expektance, protože mají velké obavy (strach)

Klienti mohou mít obavy z nového prostředí, formy bydlení, ale postupem času mohou změnu ocenit. Zatímco někteří klienti mohou být nadšení z toho, že mají svůj vlastní prostor, jiní mohou mít strach z toho, že budou sami bez známých kontaktů. Celkově jsou emoce klientů smíšené, ale spíše převažují pozitivní pocity ze získání vlastního prostoru.

„Ale občas se stává, že se bojí té samoty, že odejdou z toho azylového domu a půjdou někam do bytu v úplně jiné části Prahy a nebudou tam mít svoje známé, ale řekla bych, že převažují ty pozitivní emoce, že budou ve svém a těší se na to“ (Pracovnice Mi).

Ve výzkumném vzorku se vyskytovaly také odpovědi, které implikují **strach, skepsi a chybějící sebevědomí** k zvládnutí životní situace. Lidé, kteří prošli zkušeností bezdomovectvím, často narážejí na hluboko zakořeněnou skepsi a snížené sebevědomí. Tato zkušenost, spojená s životními nejistotami, izolací od společnosti a častými pocity ztráty důstojnosti, může vést k vnitřním pochybnostem a sebekritice spojenou s tím, že nejsou ochotni formulovat nějaké představy o lepší budoucnosti, případně pochybují o vlastních schopnostech zvládnout situaci v bydlení.

„No jaký pocit, měla jsem z toho strach, že jo, protože jsem nevěděla, jestli tam půjdu zbytečně, nebo jestli ho dostanu, dělala jsem si naděje no. Bylo to náročné“ (Uživatelka Kv).

Vliv zkušeností z přechozího bydlení na formulaci expektancí

Formulace expektancí je ovlivněna mírou prožitků a zkušeností a traumaty jednotlivců s životem v substandardním bydlení. Délka a forma vyloučení z bydlení je premisou pro přijetí role života v substandardu. Společným rysem všech účastníků byla zkušenost s mnoha stěhováním a zkušenost s ubytovny. Na základě zkušeností z přechozího bydlení lze charakterizovat výzkumný vzorek především jako soubor uživatelů, kteří si prošli různými formami standardního i substandardního bydlení dle typologie ETHOS. Dochází tak ke kumulaci zkušeností od ubytování v komerčních ubytovnách, azylových domech, ubytovnách s vyšším standardem (ubytovny pro pracovníky), spaní ve stanu, v rekreačních objektech, na ulici.

U kamarádky Ubytovna
Byt od syna
U partnera U syna
Nájemní bydlení
Chata
Ústavní péče U rodičů
Tréninkové bydlení
Pobytové sociální služby

Obrázek 12: Slovní mrak – Předchozí bydlení (autorka práce)

Uživatelé programu mají zkušenosti nejčastěji s pobytovými sociálními službami, nájemním bydlením a pobytem na ubytovně. Pobytové sociální služby jsou ze zákona poskytovány pouze jeden rok, což zapříčilo následné stěhování domácnosti jinam. Z hlediska nájemního bydlení byl uváděn nejčastěji důvod nemožnost platit vysoký nájem, který byl navýšen vlastníkem. V rámci ubytoven uživatelé komentují zkušenosti primárně negativní s ohledem na nemožnost mít soukromí, sdílení společné koupelny, výskytu špíny a nepořádku (zmíněny jsou i štěnice a švábi). Dva uživatelé však vyhodnotili na ubytovnách i pozitivní aspekty související s kvalitou bydlení, některé ubytovny zvláště ty pro pracující mají údajně vyšší standard. Je tam čisto a zajištěn pravidelný úklid. Jedna z uživatelek hodnotila pozitivně zkušenost s bydlením na ubytovně v souvislosti s možností být stále v kolektivu a v centru dění.

Lidé, kteří si zažili zkušenosti s pobytem na ulici (dle typologie ETHOS – lidé bez bytu) si nesli velmi bolestné/traumatizující životní příběhy (nemoc v rodině, rodiče

bezdomovci, zkušenost s pobytem na ulici, násilí aj.) formulovali své představy o možném bytě prostě nebo prostřednictvím negativního vymezení, co nechtějí. Z jejich odpovědí lze interpretovat, že získat standardní bydlení pro ně znamenalo významný životní milník, ve který ani nedoufali a spíše se tedy při formulaci představ uchylují k základním funkcím bydlení – bezpečí, soukromí, klid.

Druhá, větší část uživatelů programu popisovala zkušenosti se situací bez bytu, nejistým anebo nevyhovujícím bydlením (viz typologie ETHOS). Objevovaly se zkušenosti s bydlením v zahradních domcích, u rodiny a přátel, s bývalými partnery, v azylových domech, na ubytovnách, v nájemním bydlení. Tito lidé v odpovědích reflektovali své představy o budoucím bydlení detailněji. Jejich zkušenosti s mnoha formami bydlení přispěly k variantnosti odpovědí. Dokázali mnohdy pojmenovat své požadavky spojené s vybavením bytu – chci sprchu, chci patro, ne přízemí, chci balkon.

Za významný konverzní faktor ovlivňující formulaci expektancí u klientů považují **existenci a dobu trvání vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem**. Právě existence vztahu mezi sociálním pracovníkem ještě před nastěhováním přispívá k reálnému formulování očekávání o bydlení uživateli. Sociální pracovníci ještě před nastěhováním intervenují, tak aby uživatelé věděli, jaké nároky přináší stěhování a bydlení v městském bytě. Snaží se tak domácnosti připravit na proces stěhování, který považují za náročný úkol, zvláště pro uživatele, kteří doposud nikdy ve standardním bydlení nebydleli. Těmito apely tak mohou ovlivňovat formulace expektancí klientů, se kterými mimo jiné pracuje i tato výzkumná studie.

Při práci s očekáváním o budoucím bydlení se u uživatelů sociální pracovníci setkávají s častými **mýty o bydlení v bytě**. Jedním z mýtů je, že uživatelé očekávají, že vše bude fungovat bez problému. Neberou v potaz žádná rizika, která by mohla ohrozit stabilitu bydlení, příkladem může být nepravidelná úhrada dávek, ze kterých bydlení z velké části domácnosti hradí. Dále uživatelé často podléhají mýtu, že získáním bytu se vyřeší všechny jejich další problémy a nebudou vznikat nové. Tato iluze však bývá rozplynuta poté, co uživatelé zjišťují náročnost procesu stěhování a zabydlování, včetně veškerých byrokratických kroků. Díky navázanému vztahu před získáním bytu, tak dokáží sociální pracovníci intervenovat a upozorňovat na náročnost procesu. Vnímají tak podporu sociální práce před získáním bytu za stabilizující faktor, který dokáže zmírnit náročnost procesu stěhování a zabydlení a nabídnout tak uživatelům potřebnou podporu

i v oblasti zajištění konkrétních činností, jako je např. stěhování, získávání nového nábytku, komunikace s bytovým odborem.

Dále sociální pracovníci zmiňují, že významným faktorem formulace expektancí je také **nejasnost ohledně možnosti výběru bytu**, kterou ani oni sami neumí metodicky uchopit. Sami mají radost, že klient dostal nabídku na byt, ale těžko se jim pracuje se situací, kdy byt není zcela v souladu s potřebami jejich klienta (například je příliš velký, tudíž i drahý, není v dobrém stavu). Vnímají rizika přijetí i nepřijetí bytu, která se těžko v takto existenčních životních situacích s klienty komunikuje. V tomto směru považují oceňují sociální pracovníci přístup pronajímatele, respektive bytového odboru, jehož **vstřícnost** může situaci významně prospět, ale zároveň mají i špatné zkušenosti s ohledem na specifické bytové potřeby domácností a nekomunikací ze strany bytového odboru.

6.2 Získané bytové svobody a potenciality uživatelů programu

Odpověď na DVO 2: *Jakých potencialit dosahují účastníci programu sociálního bydlení?* spočívala v identifikaci významných potencialit ve výpovědích obou výzkumných vzorků. Jejich konkretizace přispívá k formulaci významových dimenzí bytových svobod, jejichž dosahování je indikátorem kvality života. Stejně tak potenciality směřují k pochopení významu hodnotného života uživatelů sociálního bydlení.

V průběhu axiálního kódování se začaly vynořovat některé identické kategorie s konceptem bytových svobod z roku 2019. Jedna z kategorií byla tematizována odlišně od původní koncepce v důsledku jiného lokálního prostředí a systému, ve kterém je realizován. Jedná se o kategorii bytové svobody rozhodování o účasti, která v tomto vzorku nebyla potvrzena. Naopak byla identifikována jiná bytová svoboda s názvem vlastní individualizace.

Tematizované bytové svobody získané v programu:

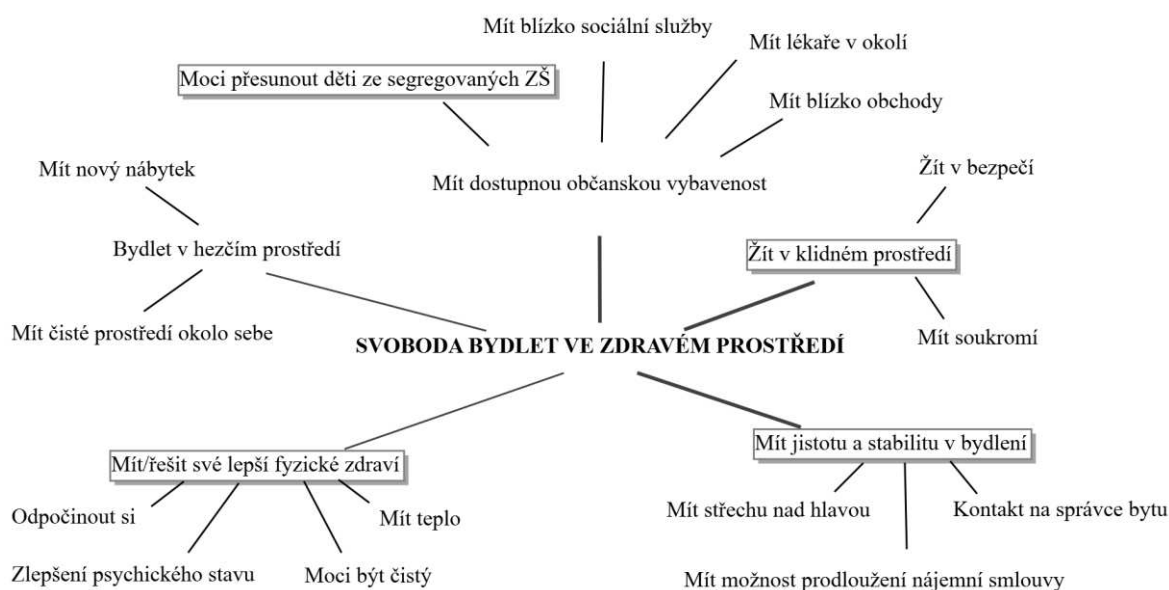
1. Svoboda bydlet ve zdravém prostředí
2. Svoboda volby priorit v oblasti životních nákladů
3. Svoboda individualizace v bydlení
4. Svoboda udržovat sociální vztahy
5. Svoboda osobní individualizace

Tabulka 8: Tematizované bytové svobody (autorka práce)

Výše uvedená tabulka zobrazuje kategorie bytových svobod. Jednotlivé kategorie jsou dále v analýze děleny na dílčí potenciality. Potenciality jsou interpretovány dle významových dimenzí, tak jak je vnímají uživatelé. Konceptové mapy tak zobrazují vždy uprostřed velkými písmeny kategorii bytové svobody, která je dále dělena na jednotlivé potenciality. Pokud byla analyzována významně (více než polovina uživatelů o této potencialitě mluvila), je vztah zvýrazněn tučně. Dále jsou v konceptuálních mapách orámovány potenciality, které byly formulovány sociálními pracovníky, k nimž uživatelé programu dodali obsah a sociální pracovníci kategorizaci.

6.2.1 Svoboda bydlet ve zdravém prostředí

Uživatelé programu hovoří o dvou rozměrech této svobody, a to z pohledu fyzické existence bytu a jeho umístění a z pohledu charakteristik bydlení, které přináší.

Obrázek 13: Konceptuální mapa – Svoboda bydlet ve zdravém prostředí (autorka práce)

Potencialita mít jistotu v bydlení vede k vytvoření stability v bydlení. Nejvíce je chybějící jistota v bydlení zmiňována v souvislosti deficitem z přechozích bydlení. Charakteristikou uživatelů jsou jejich četné zkušenosti se stěhováním mezi různými substandardními formami bydlení. Zmiňují přesuny mezi městy, obcemi, délkou pobytů v různých prostředích. Mít standardní byt včetně nájemní smlouvy na dva roky poskytuje uživatelům pocit jistoty, což se odráží mj. na jejich duševním zdraví a pohodě.

„Zlepšila se mi psychika, brala jsem ranní prášky, ale už je neberu, jenom noční, takže psychika se mi zlepšila, občas ty smutky tady jsou, to je pravda, ale už jsem si zvykla a spaní se zlepšilo a ty starosti ubyly, takže hodně to znamená“ (Uživatelka Ver).

Zvláště pro lidi se zkušeností s ústavní výchovou a sociálními službami je stabilita zcela zásadní, zmiňují ji v kontextu životní vykořeněnosti.

„Došlo jakoby k situaci té jistoty, to je pro nás děti z dětských domovů to nejdůležitější, ten pocit bezpečí a došlo i k té změně té stability, protože já jsem byla celý život nestabilní, neměla jsem žádné zázemí, stabilitu a já si pamatuju, jak jsem kdysi kreslila u psycholožky nějaký strom, tak mi řekla, vy jste vykořeněná, vy nemáte místo v životě a teď to místo v životě mám“ (Uživatelka El).

Jistotu spatřují uživatelé programu také v tom, že mají byty pronajaté od veřejného subjektu, nikoliv od soukromníka. Mnoho z uživatelů se potkalo v minulosti z nutností opustit nájemní bydlení z důvodu významně navýšeného nájemného, což u městských bytů nepředpokládají. Je třeba upozornit, že většina obyvatel byla také z věkové kategorie nad 55 let, mnohdy již v seniorském věku a se zdravotními znevýhodněními, byt tak spojují také se symbolikou jistého místa na dožití.

Potencialita žít v klidném prostředí je charakterizována klidem trojího typu. *Vnitřní klid*, který přineslo bydlení jeho uživatelům spočívá v celkové spokojenosti a omezením stresu, kterému byly vystaveni dříve nebo při podávání žádosti o bydlení.

„Já jsem tak šťastná, že je tu ticho, nikdo na mě neřve, já si to úplně vychutnávám to ticho, teď minulý týden mi nešel proud, než mi dali hodiny, tak jsem si koupila takovou lampičku na baterie, ale mně to bylo jedno, já byla šťastná, i kdyby tu byla tma a ticho. Hodně ta psychika, já jsem pořád brečela, jak jsem byla vynervovaná, právě na tom úřadu, jak jsem šla tu žádost, tak já, v životě před nikým nebrečím, já jsem střelec a ti jsou takoví, takže nebrečím, ale tam, mně se spustily slzy a já to nemohla zastavit, ona se mě na něco ptala a já už měla nervy tak na pokraji, já jsem byla na dně. No a pak jsem přišla sem, ticho, čisto, krása“ (Uživatelka Š).

Další rozměr klidu spatřují uživatelé programu v možnosti užívat si soukromí, které v bytě mají. Soukromí hraje klíčovou roli v psychologickém blahu jednotlivců. Možnost

místo pro sebe, kde můžete být sami sebou, přemýšlet, zpracovávat emoce a relaxovat, je nezbytná pro udržení psychické rovnováhy. Jak upozorňuje i sociální pracovnice, uživatelé programu díky možnosti bydlet v klidném prostředí mohou úplně jinak prožívat volný čas s rodinou včetně například svátků a tradic.

„Ted' jak byly Vánoce, tak jsem z toho měla fakt radost, že i skrz toho Ježíška sehnali nějaké dárky a bylo to prostě fakt fajn, že to mají doma a můžou tam strávit ty Vánoce fakt v klidu a takže tohle mi přijde obrovsky důležité a myslím si, že právě kdybychom se zaměřili na to, abychom tam měli ty klienty co máme a když tam bude kvalitní ta sociální práce, tak to přinese na sto procent dobré výsledky, že ty lidi budou schopni bydlet sami, nebudou právě závislí na těch službách a bude to lepší úplně pro všechny pro společnost“ (Pracovnice Ka).

Poslední význam klidu spočívá v reálném tichu v bytě. Kolektivní bydlení přinášelo řadu nepodmanitelných zvuků, které uživatelé omezovaly. Zvláště byl vyzdvižen hluk a netolerance na ubytovnách, které zapříčily např. nemožnost odpočinku do práce.

„Prostředí, že je tady klid. Nikdo tady nebouchá jako na ubytovně a je tady hlavně klid“ (Uživatel VI).

Potencialita mít lepší fyzické zdraví pojednává o možnosti života žít ve zdravém prostředí a jeho dopadů na fyzické a duševní zdraví. Uživatelé popisují, jak čistý životní prostor a přístup k vybavení bytu, jako je vlastní koupelna, zlepšily kvalitu jejich fungování. Stejně tak oceňují možnost bydlet v teple, které je zvláště v zimě zdravotně velmi ohrožující.

„Já jsem si myslela, že bude starší, protože on je starší, myslela jsem, že budu muset koupit barvu a vymalovat, ale já jsem přišla a byla jsem v šoku. Nádherný prostě. Já vešla dovnitř a stála jsem tady a pán, který mi to ukazoval, tak stál tady a tady byly ještě igelity, protože oni dělali okna ještě, ani jsem nevěděla kam to vede, no a on mi říkal, tady máte kuchyň, no nádherný, hroznou radost jsem měla, že mám koupelnu a že se můžu umýt“ (Uživatelka Š).

Někteří oceňují vlastní prostor z důvodu možnosti mít u sebe cvičební pomůcky (činky, rotoped), někteří naopak blízkost parku, která přináší možnost se častěji procházet.

Uživatelé trpící duševním onemocněním zvláště oceňují mít svůj byt jako nástroj k lepšímu zdravotnímu stavu. Uživatelé popisují výzvu přizpůsobení se nové životní

situaci, ale nakonec (v řadě případů se vyskytují i počáteční skepse v novém bydlení kódované jako situace - "zvyknout si") v ní nalézají uspokojení prostřednictvím relaxace a možnosti mít soukromí. Někteří zmiňují také negativní dopady předchozích forem bydlení na jejich zdraví, např. nemožnost si zdravě vařit, nemožnost cvičit doma, chybějící soukromí.

Určitý rozměr svobody spatřují uživatelé také v **potencialitě života žít v hezčím prostředí** oproti minulosti. Někteří byli překvapeni z toho, že byt dostali zrenovovaný – nová výmalba, rekonstrukce. Většina z uživatelů byla spokojená s kvalitou bydlení a prostředím, ve kterém byl byt umístěn. Bohužel však k této potencialitě se vztahuje i několik konverzních faktorů, které její naplnění významně ovlivňují a které se ve vzorku také objevily.³⁹

Tato potencialita byla zvláště významná pro uživatelku Zd, která jako jediná z celého vzorku pečovala o rodinu s šesti dětmi a dalším na cestě. Rodina, která čelila na trhu s bydlením z důvodu své velikosti nevýhodám, hodnotila získanou potencialitu primárně s ohledem na prostornost bytu a možnost nabídnout tak dětem alespoň nějaký osobní prostor.

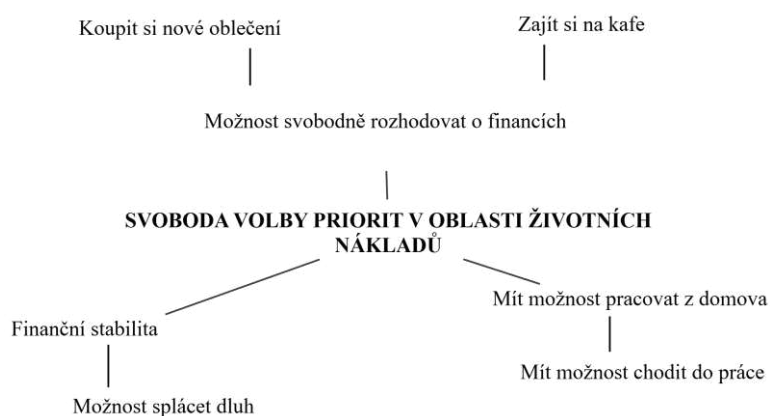
Svobodu žít ve zdravém životním prostředí ovlivňuje také **dostupnost občanské vybavenosti**, která byla hodnocena až na jednu výjimku, velmi kladně. Jelikož se jedná o městský systém sociálního bydlení, dostupnost téměř všech služeb a dopravních spojů je s porovnáním jiných měst nadstandardní. Dostupnost různých obchodů, dopravních spojů, lékařů, školy, pošty, jídelny je významným benefitem, který systém nabízí. Celkově uživatelé vyjádřili spokojenost s pohodlím, že mají vše potřebné na dosah. Výjimku tvoří specializovaní lékaři, za kterými z vlastního rozhodnutí dojíždí, i tak ale z důvodu právě existenci MHD cestování prozatím nikdo z uživatelů nehodnotil jako zásadní komplikaci. V několika případech byly vyjádřeny obavy s ohledem na budoucnost a možné zhoršení zdravotního stavu. Dostupnost dopravních spojů je zmiňována také v souvislosti možného udržování sociálních kontaktů, k nimž přispívá. Není tak pro nikoho problémem cestovat za příbuznými, přáteli známými ani do práce, což má dále vliv na svobodu v udržování

³⁹ Některé uživatelky nejsou nebo nebyly spokojené se stavem bytu a bylo nutné v tomto směru vynaložit vysoké úsilí k nalezení určité míry spokojenosti v bydlení. Mezi tyto konverzní faktory patří – výskyt štěnic v bytě, nevhodná dispozice bytu, nevhodný způsob ohřevu vody, chybějící základní vybavení jako např. kuchyňská linka, žádný nábytek, nevstřícnost úřadu k opravám, nutnost financování základních oprav před nastěhováním.

sociálních kontaktů. Sociální pracovníci navíc zmiňují potencialitu moci přehlásit děti ze segregovaných ZŠ do jiných, jelikož se mnohdy uživatelé přestěhují z místa, kde je větší koncentrace sociálního vyloučení.

6.2.2 Svoboda volby priorit v oblasti životních nákladů

Nájemní smlouva v programu sociálního bydlení stanovuje pro tuto kategorii bytů nižší výši nájemného, než je na soukromém trhu s bydlením. Program tak rozvíjí možnost nájemníkům hradit nižší částku za nájemném, což ovlivňuje jejich hospodaření s financemi.

Obrázek 14: Konceptuální mapa – Svoboda volby priorit v oblasti životních nákladů (autorka práce)

První z potencialit, kterou nabylo několik z uživatelů je **finanční stabilita** díky nižšímu nájemnému. O stabilitě hovoří uživatelé, kteří chodí do práce nebo uživatelé, kteří dostali řádně vyplaceny dávky, které jim náleží. Jejich životní situace také přispívá k **možnosti platit své dluhy** z minulosti. Naopak finanční stability nedosahují ti, kteří zažili zpoždění příspěvku na bydlení v řádu až několika měsíců nebo museli investovat vyšší částky při vybavení bytu. Tyto finanční deficity jsou dále v textu uvedeny jako konverzní faktory, které ohrožují udržení bydlení.

Jak je uvedeno výše, pro některé je zcela zásadní **moci pracovat**, tak aby měli z čeho hradit nájemné a další základní životní potřeby. Právě existence bytu, ze kterého chodí do práce se jeví jako premisou úspěšného fungování v zaměstnání (odpočinek, hygiena). Některé uživatelky si dokonce přivydělávají z domova, tudíž pro ně práce v substandardní formě bydlení (azyl, ubytovna) nebyla příliš komfortní.

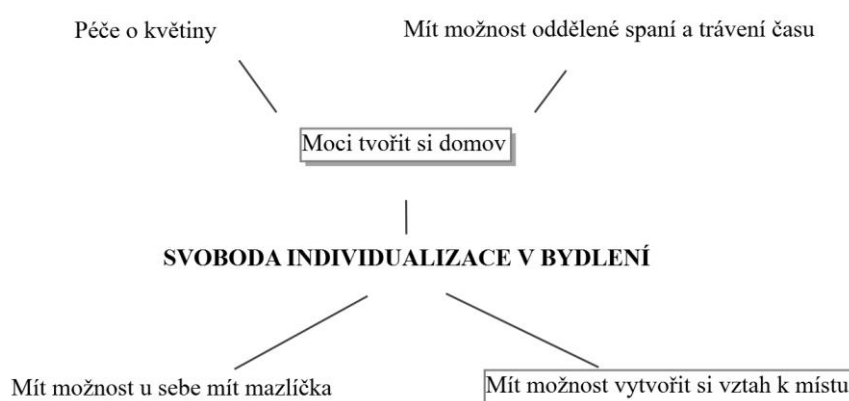
Svoboda volby priorit v oblasti životních nákladů se také projevu nabytou potencialitou **rozhodování o financích i do budoucna**. V situaci, kdy dojde ke stabilizaci uživatelé hovoří o možném výběru trávení způsobu volného času, koupí dražších věcí (např. kvalitní oblečení, obuv). Celkově lze říci, že snížené nájemné posiluje vědomí jistoty, že si mohou uživatelé dovolit své životní náklady.

„No jasně že jo, můžu si dovolit zajít na kafe, aniž by mě to nějak prohnulo, už nejsem takový sociál, můžu si koupit takhle sportovní bundu, jednou týdně na pivo“ (Uživatel F).

V oblasti této bytové svobody byly výpovědi sociálních pracovníků založené na konstatování existence řady konverzních faktorů, které nepřispívají k možnosti disponovat svobodou volby priorit v oblasti životních nákladů. Především s ohledem na nepravidelnou výplatu dávek na bydlení, která domácnostem značně omezuje nabytí potenciality finanční stability, popřípadě získání svobody rozhodovat o financích. Svoboda volby priorit v oblasti životních nákladů tak nebyla potvrzena dle výpovědi sociálních pracovníků. Tento nesoulad může nasvědčovat tomu, že význam finanční stability je mezi výzkumnými vzorky vnímán odlišně. Uživatelé však pozitivně vnímají i tento posun, který přispívá k možnosti žít důstojnější život.

6.2.3 Svoboda individualizace v bydlení

Svoboda individualizace v bydlení zobrazuje míru přijetí bytu jako domova.

Obrázek 15: Konceptová mapa – Svoboda individualizace v bydlení (autorka práce)

Potencialita **mít možnost vytvořit si vztah k místu** je predikována nabytou jistotou v bydlení. Expresivně zabarvená vyjádření projevovaly především ženy. Tento vztah k místu se poté projevovoval nadměrnou spokojeností s bytem, i jeho umístěním.

Sociální pracovníci hovoří o tom, že uživatelé programu získávají vztah k bytu a po určité době si **začínají tvořit domov**. Tato fáze se hovorově nazývá zabydlování.

„Oni dostanou z nábytkové banky toho spoustu, nebo co tam zrovna je, nějaké základní věci, jako stůl, židle, skříň, ale oni hrozně potřebují tam mít třeba gauč, nebo něco takového, nebo koberec, který není v nábytkové bance, tak ve chvíli, kdy tam pořídí něco, co chtějí a nejen něco, co potřebují, tak myslím, že v té fázi začne vyloženě nějaké to zabydlování, což může být třeba po třech měsících, ale asi je to taky u každého jinak” (Pracovnice Ja).

Ženy dominují v detailech spojených s dekorováním a zařizováním bydlení, kdy byt považují za prostor pro sebevyjádření se. Rozvíjí svou kreativitu ve výmalbě a výběru dekorací. I mužští uživatelé hovoří o zvelebování bytu dalšími funkčními doplňky, jako je např. křeslo, lustr, věšák. V oblasti zařizování bytu je zmiňován také aspekt možnosti pečovat o květiny, které nebudou muset být stěhovány. Uživatelé také oceňují možnost většího prostoru (např. oproti ubytovně), kdy mohou mít oddělenou odpočinkovou část bytu. Při výběru vybavení vyhodnocují také původ věcí, které si umísťují do bytu. Pro mnohé může být péče o vlastní domácnost terapeutická, poskytující smysl, účel a hmatatelný výsledek jejich úsilí.

Významnou potencialitou, které nabyli někteří uživatelé je **možnost mít i sebe domácího mazlíčka**. Zpravidla šlo o domácí kočky. Možnost mít u sebe domácího mazlíčka se jeví jako vysoce významná z hlediska rizika osamělosti. Přejít z kolektivní do individuální formy bydlení pro ně přináší nabytí mnoha příležitostí, ale zároveň ztráta nepřetržitého sociálního kontaktu se stává ohrožením.

Do hodnocení nabytí potencialit v oblasti individualizace v bydlení vstupuje významně konverzní faktor financí, kdy někteří uživatelé by i rádi více investovali do zařízení bytu, ale v současné chvíli se přiklání spíše k využití služeb nábytkové banky. Sociální pracovníci se také mnohdy stávají těmi, se kterými mají uživatelé potřebu sdílet veškeré informace ohledně vybavování bytu, mnohdy jsou jim tak nápomocní formou doprovodu při výběru.

6.2.4 Svoboda udržovat sociální vztahy

Svoboda udržování sociálních vztahů ve stabilním bydlení opět přináší několik významových rovin. Některé sociální vztahy byly již vytvořeny a uživatelé programu tak získali nový prostor k jejich rozvoji a posilování, některé naopak chtěli ukončit.

Obrázek 16: Konceptuální mapa – Svoboda udržování sociálních vztahů (autorka práce)

Jednou z výrazných potencialit, kterou interpretují sociální pracovníci je skutečnost, že se děti častěji **vracejí zpět do rodin z náhradní rodinné péče**. Upozorňují na fakt, že přestože by bytové podmínky neměly být příčinnou odebrání dítěte z rodiny, často se děti vrací až poté, co rodiče bydlí ve standardním bydlení.

Neméně důležité je i **udržování a zlepšování vztahů v rodinách**. Kvalitní bydlení napomáhá kvalitním vztahům se širší rodinou. Přesto je třeba tento aspekt dle sociálních pracovníků pečlivě monitorovat, aby se předešlo přílišné návštěvnosti v bytech. Zlepšení situace v rodině, lze demonstrovat na zkušenosti pracovnice s rodinou, ve které dítě často utíkalo z domova. Po získání stabilního bydlení, došlo k zajištění pravidelné školní docházky dítěte, situace se zásadně zlepšila a dítě se stalo emočně a fyzicky spokojenější.

„Měla jsem paní, nebo vlastně mám pořád, která má chlapce, který utíkal a nechtěl být doma, prostě vymýšlel. No ale v momentě, kdy se vlastně přestěhovali, začal chodit do školy, tak jak kdyby on vlastně potřeboval ten režim a to, že i vlastně i někam patří a bydlí někde v pořádku, má to zázemí, má ten režim, systém, tak se prostě začaly dít divy a on prostě teďkon jde vidět, že je spokojený, tak to je takový jako příklad dobrý. Já myslím, že ten chlap se takhle i vyvinul dobrým směrem” (Pracovnice Ma).

Jednou z významných potencialit je možnost **mít prostor pro pohoštění rodiny a přátel**. Právě fyzická existence bytu včetně jeho základního vybavení napomáhá k možnosti udržovat sociální vazby. Některé starší uživatelky mluvily často o pohoštění svých dětí a vnoučat. O vytvoření prostoru, kam mohou své členy rodiny svévolně pozvat a za který se nemusí stydět. Někteří z uživatelů zmiňují, že právě představení nového bydlení bylo důvodem návštěvy rodiny, se kterou delší čas neudržovali kontakt. Jiní zmiňují, že právě trávení společného času s rodinou jim přináší radost. Stejně tak možnost sdílet prostor s návštěvou byla oceňována v souvislosti s přáteli.

Další dimenzí svobody udržování vztahů je **možnost zvolit si návštěvu**. Zvláště lidé, kteří s někým sdíleli pokoj na ubytovně či v na azylovém domě považují mít možnost volby za významnou. Volba spočívá v možnosti uzamknout se dle vlastního rozhodnutí zámekem a nemít povinnost být ve sdíleném prostoru. To pak také navazuje na **potencialitu mít možnost okolo sebe hodné lidi**, kterou zdůrazňují ze svých zkušeností lidé, kteří se setkali s nepříjemným, nebezpečným a nedobrovolným chováním lidí okolo sebe. Uživatelka tak hodnotila ostatní nájemníky, se kterými doposud přišla do kontaktu, stejně jako další, kteří jsou spokojeni s umístěním bytu v bytovém domě. **Možnost s nimi vycházet** se také jaké jeví jako významná, jelikož ne vždy se například na ubytovně daří s každým vyjít.

„Já jsem spokojený, já jsem absolutně spokojený, všechno samozřejmě záleží na nájemcích, jak se přizpůsobí, já mám klid, jo, zavřete dveře a neslyšíte, že jde někdo, snažím se nikoho nerušit, protože jsem nový v tom bytě, domě, takže každého pozdravím čtyřikrát než jednou zapomenout“ (Uživatel M).

Poslední potencialita souvisí s minulými sociálními kontakty a určitého zklidnění v stabilizaci v bydlení. Po určité době uživatelé zmiňují **smíření se s minulostí** v důsledku omezení stresu. Tato situace poté pramení k možné potřebě smíření se s lidmi, se kterými v minulosti vznikl nějaký problém. Někteří chtějí aktivně do řešení vstoupit a nalézt k cestu k řešení, někteří naopak situaci vyhodnocují jako uzavřenou a smířují se s životem bez těchto lidí. Tento psychický projev může mít řadu individuálních významů, jeho přítomnost však signalizuje hledání rovnováhy s okolím.

Uživatelé celkově zdůrazňují důležitost přívětivého a pohodlného domova pro udržování sociálních vazeb.

6.2.5 Svoboda vlastní individualizace

Vlastní individualizace znamená mít možnost vyjádřit a projevit svou jedinečnou identitu, preference a hodnoty v různých aspektech života. Je to proces, který umožňuje jednotlivcům rozvíjet své vlastní cesty, rozhodovat o svých volbách a žít životy, které jsou v souladu s jejich osobními přesvědčeními a aspiracemi.

Obrázek 17: Konceptuální mapa – Svoboda vlastní individualizace (autorka práce)

Sociální pracovníci vypovídají o růstu individualizace a nezávislosti. Uživatelé programu získávají sebedůvěru a schopnost převzít kontrolu nad svým životem, což vede rozvoji v oblasti vzdělávání a celkové pohodě. Tento proces však může být náročný a vyžaduje podporu sociální práce.

„Já myslím, že ty změny se dají popsat nějakým jako sebevědomím toho člověka, že když srovnám nějaký lidi, který jsou tu už 2-3 roky, tak to byli takový jako lidi, v nejistý době, s nejistým sebevědomím vůči sobě a teď většinou po těch 3 letech je to někdo, kdo je sebevědoměj, taky se někdy zeptá, „co“, ale většinou už si ty věci umí celkem zařídit sám. Nejdřív chce řešit, neví třeba, zkouší to, nepovede se to, nebo něco podobný a takový to sebevědomí a klid, že mám kam se vrátit a zároveň že mám to, že sem to nějak zvládnul nebo zvládám. A je tam mnoho emocí okolo toho, všeho ale sebevědomí je tam docela vidět už“ (Pracovnice E).

Pracovníci zdůrazňují potencialitu osamostatnění umožnění jednotlivcům převzít kontrolu nad svými životy. Poskytování bydlení jedincům vede ke zvýšení sebevědomí a pocitu důstojnosti. Uživatelé také začínají řešit své zanedbané úkoly, jako je placení

dluhů a řešení minulých vztahů. Mít domov uživatelům umožňuje věnovat se také svým zájmům, jako je vaření, šití. Zvláště jednotlivci rozvíjí touhy po péči o jiné, například o zvířata, která jim byla dlouhodobě znemožněna pobytem v sociálních službách.

Potencialita **mít místo v životě** je téměř totožná s potencialitou mít jistotu v bydlení, ale v tomto významu více tenduje k rozvoji vlastního fungování. Byt tak tedy abstraktně ukotvuje jedince z hlediska jejich životního příběhu. Řada uživatelů zdůrazňuje, že je pro ně stabilní bydlení životním milníkem a představuje pro ně místo, kde chtějí dlouhodobě žít. S ohledem na minulost zdůrazňují možnost začít znovu, bez konkrétních lidí, věcí a situací. Právě proto je další uvedenou potencialitou **možnost odpoutat se od starých věcí**. Příkladem může být problémový partner, přátelé, kteří často popíjejí, prostředí, ve kterém bydleli.

Zároveň tyto potenciality mohou být ovlivněny nárůstem odpovědnosti, ze kterého mají někteří uživatelé obavy až strach (zvláště ti, kteří trpí úzkostmi). Standardní nájemní smlouvu vnímali jako nedosažitelnou, takže její získání pro ně představuje zásadní motivaci pro své následné životní kroky. Udržení si bydlení je pro ně závazek, který musí pravidelně plnit, tak aby o byt nepřišli. Odpovědnost se ukázala také ke vztahu se sociálním pracovníkem. To však bylo zaznamenáno pouze v případech, kdy byl vztah navázán dlouhodobě (nájemník pocházel z dětského domova nebo měl zkušenost s pobytem na ulici). Důvěrný a dlouhodobý vztah naopak projevuje jako motivační faktor k tomu dokázat sociálnímu pracovníkovi svůj posun a vděčnost za provázení složitou cestou spojenou s nejistým bydlením.

Svoboda individualizace se projevuje také v **možnosti trávit volný čas dle svého**. Tato potencialita je zdůrazňována především s ohledem na režimové nastavení sociálních služeb, typické pro azylové domy. Například nutnost přijít do určité hodiny do zařízení, hlásit případná zpoždění.

Jednou z potencialit je **možnost existence podpory sociálního pracovníka**. Většina z uživatelů mluvila o pomoci při stěhování a zabydlování se v novém bytě. Následně už je však na jejich rozhodnutí, zda budou dlouhodobě s nabídkou podpory pracovat či nikoliv. Někteří uživatelé dlouhodobě jeví zájem o sociální práci, někteří kontakty využívají v případě potřeby. Zvláště oceňují uživatelé pomoc a podporu sociálních pracovníků ve fázi stěhování a doby po nastěhování (pomoc s přihlášením energií a administrace dávek).

Ve vzorku se objevovaly různé postoje vůči **možnosti volby bytu**. První skupina možnost volby nevyužila a s nabídkou prvního bytu byla spokojena. Druhá skupina tuto volbu také nevyužila z důvodu obavy ze ztráty možnosti získat obecní byt, takže přestože byt neodpovídal zcela jejich požadavkům, přijali jej. Třetí skupina možnost volby využila a hodnotí ji pozitivně. Uživatelé upozorňují na nejistotu ohledně využití volby a vzniklé obavy z důsledku odmítnutí.

6.2.6 Hodnotný život (hodnoty „dobrého života“ v bydlení)

Dle diagramu uvedeného v začátku této kapitoly, jsou hodnoty „dobrého života“ dalším indikátorem kvality života. Zatímco potenciality implikují rozsah svobody, které je v bydlení dosaženo v souvislosti s reflexí konverzních faktorů, hodnoty jsou shluk vektorů k dosažení úspěchu, tedy vytvoření domova a udržení si bydlení (viz Kap. 2.2.4). Hodnoty „dobrého života“ vycházejí z mnohdy podobných výroků jako potenciality, avšak jejich rozdíl je v CA definován v souvislosti s dosaženým úspěchem – tedy vytvořením si domova a jeho udržením. Hodnoty „dobrého života“, tak bylo možné analyzovat pouze u těch uživatelů programu, kteří se nacházejí v situaci spokojenosti, jejich očekávání je tak harmonické nebo stereotypní. Pohledy na hodnoty „dobrého života“ jsou prezentovány odděleně s ohledem na objektivitu zjištění.

Hodnotný život spatřují uživatelé sociálního bydlení v **oblastech finanční odpovědnosti, odpovědnosti vůči ostatním, vlastní seberealizace, zdraví, rodinné soudržnosti a samostatnosti**. Uživatelé programu je vztahují k tzv. dobrému životu, který chtějí žít v získaném bytě.

Samostatnost Zdraví
Seberealizace
Finanční odpovědnost
Odpovědnost vůči ostatním
Rodinná soudržnost

Obrázek 18: Slovní mrak – Hodnoty „dobrého života“ dle uživatelů programu (autorka práce)

Finanční odpovědnost je u klientů spojena s platební morálkou úhrady za nájemné a spojené služby. Pravidelná platba za nájemné jim zajistí udržení bytu, které je pro ně nově nabytou komoditou a nechtějí o něj přijít. Aby však mohli řádně platit, dostává se tak do popředí otázka zdrojů. Pro část uživatelů znamená hodnotný život takový život, ve kterém mohou chodit do práce, tak aby mohli plnit své závazky. Druhá část tuto hodnotu také vnímá jako zcela zásadní, bohužel jsou však závislí na příjmech ze sociálních dávek (invalidní, starobní důchod, příspěvek na bydlení). Jak je uvedeno výše, přestože si uvědomují povinnost svých závazků, zpoždění dávek u nich představuje riziko, které nejsou schopni vlastními silami překonat.

„Chodit pravidelně do práce, platit ty dluhy co mám a zaplatit plyn, elektřina a nájem, dohromady 7100,-, platit a udržet to bydlení, asi tak to řeknu“ (Uživatelka Ve).

Dále uživatelé vnímají jako indikátor dobrého života hodnotu **odpovědnosti vůči ostatním**. Ať už jedná o rodinu, doprovázející sociální pracovníky, sousedy, pronajímatele. Uživatelé programu mají touhu být vnímáni pozitivně a tvořit si dobré vztahy s ostatními, případně nenarušovat okolí. To zahrnuje řadu chování a postojů, kam patří spolehlivost, otevřenost, upřímnost, pro některé vřelý vztah k okolí, pro jiné neviditelnost, tak aby nikoho neobtěžovali. Touží po přijetí ze strany společnosti s ohledem na změnu jejich životní situace a sdílení svého životního úspěchu. Dobrý život je tak často přirovnáván k tzv. dobré vizitce.

„Já budu žít tak, aby byli lidi se mnou spokojení a abych měla dobrou vizitku“ (Uživatelka Ja).

Hodnotný život pro uživatele programu spočívá také ve **vlastní seberealizaci**. Vnímají, že nyní mají prostor pro činnosti, které zlepšují jejich kvalitu života. Cesty k seberealizaci jsou velmi individuální a odlišují se také dobou strávenou v bytě. Ti, kteří jsou v bytě delší čas, tak mluví o svých zkušenostech a posunech. Například nové vybavení, které dopomohlo uživateli si vytvořit domov, který chce předávat dál a jeho zvelebování je pro ni seberealizací. Ve výpovědi níže se uživatelka vyjadřuje ke kontinuitě a odkazu v podobě bytu.

„Já nevím, já ten byt nechci opustit, ale co bych chtěla, aby ten člověk, co tady půjde po mě, aby mu tady nechali ten nábytek, všechno, jak to je a kdyžtak ať si to udělá pak jak chce, ale protože tady je to takové pozitivní, ve všem prostě,

to je všechno s láskou dělané, protože mám novou postel, tu jsem si taky koupila, tak bych chtěla, aby to tady měl a ten nábytek, ten tady bude dalších 200 let, to je masiv, takže takhle, já jsem šťastná, že ho mám” (Uživatelka Š).

Další uživatelé hovoří o zavedení pravidelných procházek jako součást dne, na kterou dříve nebyl prostor a vnímání aspektu přírody na jejich duševní zdraví. Jiní mluví o sdílení vlastní víry, kterou se snaží oslovit širší okolí i v rámci bytového domu. Někteří uživatelé svou seberealizaci teprve plánují s ohledem na dobu strávenou v bydlení, oblast seberealizace a osobního rozvoje dále navazuje v podkapitole 6.4 s ohledem na formulaci expektancí do budoucna.

Zdraví je uživateli vnímáno jako základní kámen k možnosti žít kvalitní život. Uživatelé hovoří o pravidelných návštěvách lékařů, o dostupnosti lékařské péče v bydlišti o zkvalitnění jejich života v oblasti zdraví – lepší strava, lepší prostředí okolo, bezpečí. Primárně hovoří o hodnotě zdraví s ohledem na stres. Žít zdravě a bez stresu. Jsou vděční, za to, že v důsledku stabilního domova si mohou polepšit zdravotně.

Pro uživatele je velice důležitý posun v rodinných vztazích, je tak posíleno vnímání hodnoty **rodinné soudržnosti**. Jak bylo uvedeno výše, možnost mít kde pohostit rodinu je jednou z nejvýznamnějších identifikovatelných potencialit. Hodnota rodiny v bydlení nabývá s ohledem na možnost sdílení prostoru a zažívání nových pozitivních zážitků, zvláště u žen, které zastávají role babiček.

„Určitě, oni byli tady taky, malinká tady řádila, jezdí sem, je to radost, to víte, že je to jiný život než tam u toho hajzla, tam bych vůbec nemohla, tady jo, oni přijdou, člověk se pobaví, potěší miminkem, zasměje, už mu je rok, d’ábel malý“ (Uživatelka Š).

Možnost naplňovat tuto hodnotu se posouvá také v příležitosti mít rodinu dohromady. Jedna z uživatelek uvádí, že si bude moci zažádat o vrácení dítěte do vlastní péče, další uživatelka, doufá, že přesvědčí svého syna, aby se k ní přestěhoval ze zahraničí. Další uživatelé také sdělují, že v důsledku vyřešení jejich bytové situace se narovnaly vztahy s rodinou a je tak prostor pro posilování rodinných vazeb, jelikož nesdílejí bydlení a mohou se navštěvovat navzájem.

Hodnotu dobrého života spatřují uživatelé v budování **samostatnosti**, nejčastěji s ohledem na možnost plánovat. Plánování je dle jejich výpovědí v situaci bez bydlení naprosto nemožné, takže nový život nabízí otevření příležitosti naučit se samostatně plánovat a potažmo hospodařit.

„No právě člověk, jak tohle zažije, tak už neplánuje, možná ty plány přijdou, ale já jsem se naučil už neplánovat. Plánujou lidi, kteří mají bydlení, práci a život, to je automaticky, ti mají rozpočty doma a dovolené a tak, jo, ale lidi, kteří bydleli na ulici tak neplánujou, tam není ani co, takže buď se budu muset naučit plánovat anebo už to nějak doklepu no“ (Uživatel Iv).

Pohledy na hodnoty „dobrého života“ v bydlení se liší očima sociálních pracovníků o hodnotu tvorby domova, kterou považují za významnou s ohledem na nalezení stability v bydlení a získání vztahu k bytu. Odpovědnost vůči ostatním sociální pracovníci označují spíše jako touhu po společenském uznání. Sociální pracovníci doplňují také hodnotu o sebedůvěru, kterou uživatelé spatřují jako výsledek jejich samostatnosti a seberealizace. Dle sociálních pracovníků je pro uživatele program důležitou životní hodnotou společenské uznání. Pro uživatele programu sociálního bydlení je důležité být vnímáni širší společností jako rovnocenní občané. Uživatelé se tak často snaží docílit společenského uznání prostřednictvím nalezení práce.

„Je to pro ně potupné, je to skoro full-time job, shánět si někde dávky a mnohem radši by byli někde v práci, aby si mohli koupit, co chtějí, nemusí chodit jen do obchodu, kde berou stravenky z pracáku a tak“ (Pracovnice He).

Uživatelé programu se snaží společenského uznání docílit také prostřednictvím informování pracovníků o svých dílčích úspěších (o například povedeném nákupu, upečeném koláči atd).

„Takže třeba mi posílá fotky, jak utekla koláč, posílá mi fotky, jak pekla cukroví, posílá mi fotky, jak vlastně se učí něco vařit“ (Pracovnice Ra).

Sociální pracovníci také zmiňují, že mnohdy uživatelé nevědí, jak jsou nastaveny normy „běžného fungování“ a ptají se, na tyto hranice, které pro ně dříve nebyly relevantní.

„Ptaj se taky hodně na normy. Tzn. co je normální, když mam byt, co je normální, když dělám. Je to pro ně vlastně jako nepředstavitelná představa, musí si vytvářet nějakou představu co je normální, že budu ve svém bytě dělat“ (Pracovnice Ev).

S tím také souvisí důležitost sebedůvěry. Sociální pracovníci hovoří o tom, že významným indikátorem dobrého života je pro uživatele nabytá sebedůvěra. Pracovníci ilustrují situace, kdy uživatelé nerozumí tomu, že pracovníci nechtějí vlastnit jejich klíče od bytu, že chtějí být jimi doprovázeni ke dveřím. Důležitou roli tak hraje i sebedůvěra. Sociální pracovníci zdůrazňují, že věřit v sebe a vlastní schopnosti může vytvořit pevný základ pro zlepšení životních podmínek.

„Málokdo jakoby je tak sebevědomej, aby prostě měl pocit, že to zvládne hravě. A ve chvíli, kdy potom nám třeba projdou říct zpětně po nějaký době, že se jim to vede, tak je na nich hrozně vidět, že ta několika měsíční zkušenost s tím, že dokážou vydělat, zaplatit za to bydlení, že má pro ně ohromnej význam na tom jako pocitu sebevědomí“ (Pracovnice Ra).

Sociální pracovníci zmiňují, že pro uživatele programu je důležitá také finanční odpovědnost. Nevnímají ji pouze jako otázku hospodaření s penězi, ale také symboliku nezávislosti a schopnosti pečovat o sebe.

„Myslím si, že je to pro ně hodně důležité, ale aby fungovaly ty dávky, aby se nestresovali, že nepřišly ty peníze, to mi přijde, že se ukazuje u všech, že všichni mají chuť to fakt platit, aby bylo všechno v pohodě, za to jsem fakt ráda, že mi nepřipadá, že jak jsou problémy různé u všech, tak tady je to společné u nich, že všichni si přejí, aby to bylo zaplacené a bylo to v pohodě, takže se o to snaží, jak můžou, když náhodou je nějaký problém“ (Pracovnice Ka).

Tvorba domova je sociálními pracovníky interpretací toho, že uživatelům velmi záleží na zázemí, které si v bytě vytvoří. Je to proces vytváření místa, kde se mohou cítit sounáležitě a bezpečně. Právě možnost vytvořit si domov podle svého je dle sociálních pracovníků významnou bytovou svobodou, která ovlivňuje kvalitu života.

„Nejdůležitější si vybudovat ten domov, člověk má pocit, že mají brát to, co je, aby měli nějaký základní nábytek a mohli řešit další věci, ale myslím si, že by měli mít možnost vybrat si, jaký tam budou mít nábytek, aby se tam cítili příjemně a tak, protože je to velká změna, u lidí, kteří nikdy nebydleli fakt jako v bytě, bydleli jenom

po hnusných ubytovnách a azyláciách, tak je to fakt veľká zmena a fakt myslím, že je to hodne dôležité“ (Pracovnice He).

6.3 Konverzní faktory doprovázející bydlení v bytech

Stejně jako u DVO 2 je s ohledem na hlavní výzkumnou otázku nezbytné konkretizovat také konverzní faktory ovlivňující rozvoj potencialit a hodnotného života. Během analýzy se ukázalo dělení faktorů na osobní, enviromentální a sociální dle teorie (Robeyns, 2017) za velmi těžko uchopitelné v kontextu života jednotlivce v bydlení, nově navržené rozdělení je spjato s identifikovanými potencialitami a jejich rozvoji či degradaci. Výzkum tak nabízí rozdělení na stabilizující a ohrožující konverzní faktory a jejich vliv kvalitu života v bytě se zaměřením na udržení či ohrožení ztrátou bydlení.

Stabilizující konverzní faktory	Ohrožující konverzní faktory
Aktivizace zdrojů v rodině a přátel	Nejistota ohledně volby bytu
Podpora sociální práce	Absence vybavení bytu
Osobní zodpovědný přístup k bydlení	Nepravidelná výplata dávek na bydlení a s tím související finanční nejistota
Finanční rezerva	Nevyhovující stav bytu a ambivalentní zkušenosti s komunikací s bytovým odborem
Být zaměstnatelný	Osamělost a dezorientace
	Nabytá zodpovědnost, strach
	Byrokratická zátěž spojená s dávkami
	Hledání životního programu
	Minulost a předchozí bydlení

Tabulka 9: Přehled konverzních faktorů doprovázející bydlení v bytech (autorka práce)

6.3.1 Stabilizující konverzní faktory

Existence stabilizujících faktorů má vliv na udržení si bydlení uživateli. V případě ohrožení ztrátou, kdy začne převažovat opačná skupina konverzních faktorů (např. nedostatek financí) mohou stabilizující faktory pomoci situaci předejít (např. pomoc od rodiny). Jejich existence zároveň přispívá k možnému naplnění konkrétních bytových svobod.

Aktivizace zdrojů v rodině a blízkých přátel

Z hlediska **aktivizace zdrojů v rodině** výpovědi deklarují, že právě stěhování bylo situací, kdy přišla významná pomoc od dětí nájemníků a nájemnic, kteří jim finančně vypomohli s koupí nábytku případně zajištěním drobných oprav bytů.

„Jo, dostávám, blbě ale dostávám, já si vždycky něco seženu a pak to vrátím, nebo děti, hlavně ten starší, co prodal byt, on je taky sám, teď má nějakou slečnu, a on má dost peněz, koupil i pračku, světla mi koupí, a Pája taky, dělá kovařinu a teď to miminko vysněné, tak nechci po něm nic, vím, že toho má taky dost“ (Uživatelka Š).

Jelikož se jednalo o vyšší věkovou kategorii uživatelů, mluvili často o pomoci se zařizováním s bydlením případně o finanční výpomoci s nájemným v době výpadku dávek.

Děti uživatelů jsou často zmiňovány i v jejich životních příbězích jako ti, kteří jim v minulosti nějakým způsobem pomohly. Jak je uvedeno výše, díky získanému bydlení, tak uživatelé oslovili zpravidla své blízké a informovali je o své nové životní situaci. Situace stěhování a bydlení ve standardním bytě může být významným faktorem pro posílení rodinných vazeb a zlepšení vazeb do budoucna při destabilizaci situace v bydlení.

Někteří uživatelé zmiňují také pomoc od blízkých přátel. Pomoc potřebovali se stěhováním i zařizováním bytu, případně s hrazením nájemného či jiných nepředvídatelných výdajů. Možnost mít se na koho obrátit, uživatelé vyhodnocují jako jeden z nejvýznamnějších faktorů.

„Mám tady známé, kteří mi pomohli tím, že já jsem měl zaplatit dva tisíce za elektriku, tak mi kamarád to zaplatil ze svého účtu a já jsem mu to potom dal, takhle mi pomáhají lidi, takže se to dá, jako samozřejmě celý nájem by mi nezaplatili, ale když mi chybí nějaká ta tisícovka, tak to mi pomůžou, to je výhoda, protože člověk, který nemá tu možnost, tak je v pytlí“ (Uživatel Iv).

Podpora sociální práce

Žít hodnotný život ovlivňuje také pravidelný nebo nárazový kontakt se sociálními pracovníky. Jejich přítomnost v životě uživatelů hraje podpůrnou a pomocnou roli a přispěla nejen k získání, ale také vytvoření domova v novém prostředí. Ukazuje se,

že při procesu stěhování a přizpůsobování se na nové prostředí je pro uživatele programu stěžejní sdílení starostí, a hlavně pomoc s administrativními úkony. V době řešení stěhování bývá kontakt mezi uživatelem programu a sociálním pracovníkem nejintenzivnější. Sociální pracovníci při stěhování a zabydlování hrají významnou roli, jelikož jsou mnohdy těmi, kteří pomáhají se zajišťováním nábytku a příslušenství, pomáhají se samotným stěhováním a zajišťují podporu při potřebě kontaktovat obec s problémy v bydlení, pomáhají s doprovody na úřady, pomáhají s převody energií, pomáhají se sepisováním žádostí o dávky mimořádné okamžité pomoci. Každý uživatel oceňuje na pomoci od sociálního pracovníka jiný aspekt – pomoc se zařizováním nábytku a byrokratické úkony jsou však zmiňovány nejčastěji. Existence možnosti mít oporu při řešení věcí jako důležitý faktor stability v bydlení ilustruje výpověď uživatelky Ve: *„Asi ten plyn a elektrika. A bojler, protože když mi tady dávali poprvé nějaký špatný, takže skoro pět měsíců v ohřáté vodě, takže to asi, ale s tou sociální pracovníci jsme to zvládly.“*

Uživatelé zmiňují, že sociální pracovníci mají také již navázané kontakty, tudíž pro ně zajištění stěhování nábytku nebo zprostředkování pomoci nábytkové banky není problémem a sami své služby nabízejí. Zdrojem pro řešení nedostatku vybavení sociálních bytů je pro sociální pracovníky nábytková banka. O využití nábytkové banky hovoří pouze ti, kteří již před nastěhováním byli v kontaktu se sociálními pracovníky. Dokonce někteří hovoří o tom, že využili nadstandardních vztahů svých sociálních pracovníků s pracovníky nábytkové banky,⁴⁰ a tak nemuseli dlouho na návštěvu banky čekat.

„A co teď? Kde budu spát, a tak, potom jsem mluvil zase se sociální, z bytového, říkám, co mám dělat, já peníze nemám, tak to budu kupovat po kousku, abych měl základní věci, tak někam zavolala, nevím kam, dali jsme si schůzku a jeli jsme do nábytkové banky. Tak jsem si vybral všechno“ (Uživatel VI).

⁴⁰ Tento zdroj podpory domácnostem je však také omezen určitými pravidly, kdy nelze banku navštěvovat více krát za určitý čas, kdy jsou některé věci umístěné v bance v rezervaci a návštěvníci je vidí a hodnotí pozitivněji než nábytek nabízený jim. Tato tendenci tvrzení nelze při interpretaci dat brát v potaz. V rozhovorech také zaznělo, že někteří nábytkovou banku nechtějí využít v důsledku obav, že by si domů mohli zanést štěnice.

Někteří uživatelé hovoří o dlouhodobém kontaktu se svým sociálním pracovníkem v bydlení, kdy za nimi pracovník pravidelně dochází domů. Je zmiňována také nárazová podpora, kterou uživatelé využívají po náročném období stěhování.

Stabilizující konverzní faktor v podobě podpory sociální práce potvrzují i sociální pracovníci samotní. Nabízejí individuální podporu po dobu trvání programu.

„Myslím si upřímně, že pro všechny jsem vlastně, nebo ne já, ale ta osoba sociální pracovnice důležitá hodně. Samozřejmě kdybych já nedělala tady tu práci, tak nemám přehled o těch dávkách, vyplňování, kam s tím zajít a tak podobně, a je jedno jestli jste bezdomovkyně, prodavačka nebo cokoliv, je to složité. Pro ně je důležitá ta jistota, že mají komu zavolat, protože se furt něco děje, že můžou zavolat kdykoliv, někdy stačí i jen po telefonu se nějak domluvit, ale jinak se scházíme a řešíme, takže různé ty krizové situace, bohužel je někdy vidět, že se chovají jinak, když jsem tam já, než když jsou tam sami, takže za tohle jsou určitě taky rádi, za tu oporu, protože samozřejmě ty jejich intelektuální schopnosti nejsou tak vysoké a nechávají se třeba převálcovat těmi úředníky, neříkám, že všichni, někteří jsou báječní, někteří ne, je to prostě o lidech“ (Pracovnice Ka).

Sociální pracovníci, vycházejí v praxi pouze z interních standardů kvality sociálních služeb domovských organizací. Předpokládalo se, že podpora v bydlení bude provázet uživatele procesem získáním bytu, zabydlením a následně časově omezené sociální práce dle požadavků uživatele programu. Poskytování sociální práce v bydlení bylo v programu časově ohraničeno na max. 1 rok dle zadání poskytovatele programu. Metodický pokyn ke standardu podpory v bydlení nebyl dotčeným sociálním pracovníkům podpory v bydlení (zima 2020/2021) poskytnut, byl v přípravě. Cílem spolupráce bylo dosáhnout osamostatnění uživatele v oblasti bydlení, tak aby byl schopen dlouhodobého sociálního fungování v bytě bez podpory.

Sociální pracovníci programu nabízejí zpravidla podporu v následujících činnostech. **Technické aspekty bydlení** se řeší zpravidla při nastěhování a zahrnují připojení inženýrských sítí jako elektřina a plyn, pokud je byt odpojen, přepisy energií atd. Je nutné získat příslušná povolení a měřidla, přičemž je třeba pečlivě řešit náklady spojené s připojením těchto sítí. Součástí sociální práce je také pomoc s **administrativními úkony**, které obnášejí vyplňování formulářů žádostí, shromažďování potřebné dokumentace k dávkám a koordinaci s Úřadem práce, včetně telefonátů a doprovodu uživatelů

na schůzky. Dalším krokem je **příprava na fázi nastěhování**, což zahrnuje zajištění nábytku a dalšího vybavení a změnu trvalého bydliště. Podpůrné služby poskytují také **emocionální podporu** a odkazují na specializované služby, jako jsou psychologové a dluhová poradci. Nakonec sociální pracovníci vypovídají, že je důležité se zaměřit na zmocnění a nezávislost uživatelů podporou jejich **soběstačnosti** a posuzováním jejich individuálních schopností a potřeb, což je základním kamenem pro úspěšné začlenění do společnosti.

Sociální pracovníci mluví s ohledem na rozsah činností, se kterými uživatelům pomáhají nebo je v nich podporují také o **nastavování hranic**. V praxi se setkávají s tím, že uživatelé programu nereflektují možnosti a kapacity sociálních pracovníků. U některých uživatelů to hodnotí sociální pracovníci za „neznalost“, u jiných za kalkul a pokus o přenesení odpovědnosti.

„A vlastně i někdy se stává, když nemám na ten nájem, tak mi ty peníze sežeňte jako z nějaký nadace nebo já nevím, kde se to shání, že jo. Tak prostě jako řešte to za mě. My se teda snažíme vracet je zpátky, protože je to jejich život, aby oni si to řešili. My jim třeba můžeme pomoci, když je něco jako jednorázové, ale ne že pořád budeme někde shánět peníze pro ně. My jim najdeme cesty, kde se ty peníze dají sehnat“ (Sociální pracovnice Iv).

Díky dodržování etiky a principů sociální práce, umějí s těmito situacemi pracovníci zacházet. Pokud domácnost nemá zájem o podporu sociální práce, je dle sociálních pracovníků domácnost více ohrožena ztrátou bydlení než ta, která dlouhodobě podpory využívá.

Osobní zodpovědný přístup k bydlení

Zkušenosti z předchozího bydlení hrají významnou roli v tom, jak uživatelé své nové bydlení vnímají. Mnozí si zažili diskriminaci na trhu s bydlením, nehygienické podmínky bydlení, pobyt venku v nepříznivém počasí, dětský domov, traumata. Výzkumný vzorek uživatelů byl charakteristický určitou mírou vděčnosti za to, že dostali šanci získat standardní bydlení a podle toho se tak odvíjel i přístup k životu v novém bytě.

Většina z nich si byla vědoma cennosti toho, co dostali, a to nejen v hmotném smyslu. Jak již zaznělo, mnohdy nevěřili, že se tak stane. Vědomí, že společnost věří

v jejich schopnost začít znovu a poskytuje jim prostředky k tomu, často vyvolávalo silné pocity vděčnosti a nutnost zvládat i složitější situace, se kterými se dosud nesetkali. Vyšší míru odpovědnosti pociťovali uživatelé také vůči sociálním pracovníkům podpory v bydlení, kteří je proces získání bytu a následným zabydlením provázeli.

„Člověk, když dostane ten byt, tak má obrovskou zodpovědnost, aby o ten byt nepřišel, protože ví, jaké to je. Kdybych to nezažil ten stan, tak možná, ale když to zažije, tak obrovská zodpovědnost. Nejenom vůči sobě, ale i vůči lidem, kteří mi pomáhali. Já bych se nemohl Mirovi podívat do očí, kdybych přišel o byt kvůli tomu, že jsem neplatil nájem, no. Člověk se musí naučit“ (Uživatel I).

Finanční rezerva

Velký vliv na zvládnutí náročné situace stěhování má také finanční situace domácnosti. Někteří hovoří, o tom, že bylo nezbytné investovat do získaného bydlení nemalý obnos peněz, aby byl obyvatelný. Právě finanční rezerva přispěla k řešení špatného stavu bytu při jeho získání a možnost z něho utvořit domov. Jedna z uživatelek uvádí, že po krátké době v bytě musela opakovaně řešit deratizaci bytu od štěnic, což ji zasáhlo nejen finančně, ale také psychicky. Možnost vytvoření vztahu k bytu se tak prodloužila o několik měsíců. Díky finanční rezervě si tak uživatelka zvládla udržet si byt.

Finanční rezerva pomáhá také k vytváření pocitu domova. Uživatelka peníze získala zpětně za uznanou dobu invalidity.

„Já jsem se zabydlela tak, že z těch peněz jsem si kompletně vybavila bílé elektro, postel, nábytek, všechno úplně, mám tam všechno komplet nové, takže jsem si to zařídila, místo toho, abych je utratila, tak jsem je zainvestovala, to těžké období, co bylo zpětně uznané, tak jsem použila na svoji budoucnost“ (Uživatelka E1).

Být zaměstnatelný

Významným faktorem, který udržuje bydlení je pracovat. Tento faktor byl tematizován hlavně v důsledku finanční stability a náplně života. Uživatelé, kteří pracují z domova oceňují, že mají na to klid, uživatelé, kteří chodí do práce mimo domov jsou vděční, že mohou z bytu odejít odpočatí s chutí do práce.

„Když já to nechci zakřiknout, jako celkem dobře no, když máte práci, když vím, že zaplatím nájem a že mi zbydou peníze, já nehýřím, nemusím mít svíčkovou, ale normálně peníze na život, abych si nepřipadala jako žebračka, chudás

a já nevím, co všechno, tak jako když mám tady to zaměstnání, tak jsem celkem spokojená, já to nechci moc chválit, nejsem moc pobožná, ale říkám, neříkej pánu bohu své plány, protože pak najednou prásk, to už jsem se naučila, takže to nemůžu úplně pochválit” (Uživatelka Ja).

Někteří uživatelé bohužel tematizují také fakt, že práci nemohou sehnat z důvodu zdravotního znevýhodnění. Tento faktor tak nabývá na svém významu v případě výpadku dávek.

6.3.2 Ohrožující konverzní faktory

Během procesu získání bytu a bydlení v bytě bylo odhaleno několik konverzních faktorů, které mají negativní vliv na udržení bytu domácnosti. Jejich vliv se může během bydlení v bytě proměňovat, zeslabovat, nebo zesilovat. Tento přehled tak nabízí popis faktorů a jejich dopady na destabilizaci jednotlivce či domácnosti. Ohrožující konverzní faktory jsou takové faktory, v jejichž důsledku může dojít až ke krajní situaci, kdy domácnost ztratí bydlení, případně ohrožují její stabilizaci v bydlení. Zjištěné faktory vycházejí z analýzy dat obou výzkumných vzorků.

Nejistota ohledně volby bytu

Velkým hendikepem systému se jeví to, že žadatelé si nejsou jisti, zda výběr z několika bytů je možný a co se stane v případě, že odmítnou první nabízený byt. Někteří účastníci využili volbu bytu i přes nejistotu, kterou jim situace způsobila. Do několika měsíců jim byl následně nabídnut byt druhý, do kterého se zabydleli.

„Tak já jsem měla různé představy, o tom, že budu mít balkon, že budu mít vanu, to jakoby ale spíš bylo takové přání, a ještě jakoby jak jsem netušila, že to bude tak drahé, nebo že mi vyberou, vybrali mi podle mých přání s balkonem a vanou, ale bylo to hodně drahé, kdyby to mělo těch 30m, ale mělo to těch 60m, tak já bych platila ještě jednou tolik, a já jsem měla představu, spíš jsem měla z toho úzkosti, měla jsem strach, že mi ho třeba nepřidělí, když jsem odmítla ten první byt, a jaké jsem měla z toho pocity, no, úzkostní, já jsem třeba nespala i týden v kuse, protože já mám tu bipolární poruchu, tak mi paní doktorka hodně pomáhala, hodně vystresovaná, spíš mi pořád běžely myšlenky, jak si to tam vybavím, jestli se mi to tam vleze, jestli budu zvládat nájem, internet, všechno, ale já jsem to zvládla všechno, jsem si to zařídila” (Uživatelka Ve).

Někteří, co si požádali o jiný byt, nakonec vždy zhodnotili druhou volbu pozitivně, i když ne vždy s celkovou spokojeností. Někteří zvažují výměnu i době realizace rozhovoru, jelikož v důsledku neočekávaných situací jsou nespokojeni (špatné vztahy v domě, výskyt štěnic).

Do budoucna se dle sociálních pracovníků zvyšuje riziko, že v případě, že byt neodpovídá potřebám domácnosti, nebude v silách ani touhou domácnosti si bydlení udržet. Sociální pracovníci by tak ocenili, aby systém byl flexibilnější a garantoval, že v případě odmítnutí první nabídky přijde (ideálně i do nějaké doby) nabídka jiná. Například v případě toho, že klientům je nabídnut příliš velký byt, zvyšuje se tak finanční zátěž domácnosti, která není z dlouhodobého hlediska udržitelná. To, že klient odmítne byt a není vystaven tlaku, že další nabídku dostane např. až za 6 měsíců, by usnadnila sociální práci v bydlení a snižovala následné riziko ztráty bydlení. Sami sociální pracovníci vnímají konverzní faktory nejistoty z odmítnutí bytu jako významný.

Faktorem ohrožujícím rozvoj potencialit v bydlení je také **stav bytu**. Sociální pracovníci se v praxi setkali se situacemi, kdy v bytě chyběla několik měsíců teplá voda nebo kdy byly zcela odpojena elektrina. Náklady s nápravou těchto situací však nesli uživatelé bytu, což je pro ně značně ohrožující z hlediska financí.

„Jako mě vůbec nenapadlo, že by se něco takového mohlo stát, že by vlastně ten byt nebyl připravený k bydlení, ale vlastně není. Takže tyhle věci tam nejsou základní, které podle mě tam patří, a bez kterých to nejde. Že tam není pračka, lednička, to je jasný, tak to tam nemůže být že, když ještě to není obydlené, ale že tam není zapojena elektrina, nebo nedejbože, že je zapojena elektrina, ale není tam ten elektroměr“ (Sociální pracovnice Ma).

Poslední zmiňovaný konverzní faktor rozvoje potencialit v bydlení je sousedství. Sociální pracovníci uvádějí několik situací, kdy právě konflikty v sousedském soužití způsobují destabilizaci fungování uživatelů v bytech. Jedná se o případy, kdy uživatelé způsobují nepříjemné situace ostatním obyvatelům, ale také i o situace, kdy klient má potíže s fungováním jiných bytů v domě a následné řešení jej potom zatěžuje. Například potřebuje mít klid z důvodu řešení zdravotních potíží a není to možné, jelikož jiné domácnosti nedodrží domovní řad.

Absence vybavení bytu

V rozhovorech velmi silně rezonovalo téma vybavení bytů, ať už v souvislosti s nastěhováním, popisem současné situace, ale i přání do budoucna. To se stalo velmi často popisovanou zkušeností a silným momentem vyprávění o stěhování a následném náročném zabydlování. V několika případech byla zmíněna i absence kuchyňské linky. V praxi to pro uživatele programu znamenalo okamžitou aktivizaci zdrojů podpory. Uživatelé sdělují, že zafungovaly funkční rodinné vztahy, přátelé, známí, doprovázející sociální pracovníce či pracovníci.

„Tak naštěstí známí, když se dozvěděli, že jsem dostal nový byt, tak mi každý přinesl něco, takže tam mám postel, televizi, z toho Progressiva mi zařídili pračku, ledničku, takže ty základní věci tam mám, já nevím přístroje, to mi lidi donesli, mám to tam“ (Uživatel VI).

Nepravidelná výplata dávek na bydlení a s tím související finanční nejistota

Jak je uvedeno výše, všichni uživatelé jsou nějakým způsobem odkázáni na podporu z dávkového systému, ať už se jednalo o důchod či dávky státní sociální podpory nebo sociální pomoci. Řada z uživatelů programu pojmenovala konkrétní zkušenost s nepravidelnou úhradou dávek, která ohrozila jejich současné bydlení.

Všichni uživatelé uvádějí, že plnění finančních závazků od pronajímatele je pro ně prioritní, jinak o bydlení přijdou. Řada z nich vyjadřuje až extrémně zásadové chování vůči pravidelným platbám za bydlení a přeje si, aby zvládali platit nájemné bez problému. Bohužel několik uživatelů zmiňuje několika měsíční zpoždění dávek na bydlení, které pro ně ani pro jejich sociální pracovníky nemá jasné vysvětlení.

„Volali jsme tam obden, kdy už to přijde, tak to poslali s velkým zpožděním, a ještě neposlali všechno, takže já jsem si musel od známých popůjčovat, takže jsme to dali nějak dohromady, ale málem jsem přišel o byt, a to jsem neměl zrovna práci, to co jsem měl, třeba jako úklid, tak to bylo fakt jenom na cigarety a na jídlo, z toho byt nemůžu zaplatit, teď už na to koukám úplně jinak no“ (Uživatel IV).

Nejistota s ohledem na výplatu dávek se prolínala mnoha výpověďmi uživatelů. Řada z nich tak stále i v bydlení prožívala zvýšený stres, jelikož byla jejich závislost na systému úplná. Každý z uživatelů se k situaci stavěl různě, jedni dlouhodobě řešili záležitost se svými sociálními pracovníky, jiní spoléhali na zdroje v rodině a u blízkých

přátel. Uživatelé potvrzují, že právě nepravidelnost výplat a s tím spojená nejistota je ohrožuje jejich možnost žít hodnotný život a významně zvyšuje riziko ztráty bydlení.

Jistota bydlení byla ohrožena u několika uživatelů nemožností placení nájmu v důsledku zpoždění dávek na bydlení, konkrétně příspěvku na bydlení. Všichni situaci zvládli v důsledku podpory rodiny, přátel a sociálních pracovníků. Tato příjmová závislost na sociálních transferech je u výzkumného vzorku dána uznáním invalidity v důsledku zdravotního znevýhodnění a nemožností plnohodnotně pracovat.

Nevlídné prostředí v bytovém domě (špatné sousedství)

Možnost udržet si stabilně bydlení také ovlivňuje sousedské soužití. Několik uživatelů vypovídá o zvýšené opatrnosti vůči sousedům, tak aby na sebe neupozorňovali, řádně zdravili a v nevyskytl se v domě žádný problém. Sousedství lze tedy považovat za ohrožující faktor v tom směru, že v případě, že z nějakého důvodu domácnost nezapadne do chodu domu, mohou vzniknout sousedské stížnosti. Ve výzkumném vzorku se vyskytují primárně jednočlenné domácnosti, které nejsou svým složením nikterak neobvyklé. Vzorek však obsahuje také jedna velká rodina, která se právě s problémy v sousedství potýká.

„No já nevím jako, protože já mám tady konflikt s jednou paní z baráku, co bydlí tady pod námi, ve 4. patře a furt se jí nelíbí něco, jako já mám 6 dětí, že jo. Malá taky dupe nebo pláží se, není to jedno dítě, mají věčně schované všude hračky, protože paní to vadí, že mají hračky, že jí to jde slyšet až dolů, že jí to dupe a je to takové, že dělají moc velký hluk“ (Uživatelka Zd).

Některé domovy jsou oázami klidu a harmonie, zatímco jiné se mohou stát výzvou pro ty, kteří v nich žijí. Lidé často hledají domovy s ideálním prostředím, které by odpovídalo jejich potřebám a představám. Někteří klienti zažívají špatné zkušenosti ze sousedství.

„Já nesnáším ticho, a nevím, když se podívám tak chci vidět zeleň a kytičky, dneska mi vypadla kytky z okna a než jsem pro ni došla dolů tak už tam nebyla. Tady jsou divní lidi. Hlavně tady jsou feťáci tady v tom baráku, je tady feťácký průchodák, to je evidentní, a můj syn, když sem přišel tak říkal, co to tady smrdí? A já jsem myslela, že jsem něco spálila nebo tak něco a on mi říkal, mami, tady někdo vaří drogy“ (Uživatelka Si).

Právě nespokojenost se susedstvá, obavy a strach z pohybu v domě, tak mohou ohrozit stabilitu fungování domácnosti. Uživatelka hovoří také o krádežích ve sklepe, přepadení na chodbě, nočním hluku. V tomto případě, tak uživatelka žádá o výměnu bytu, bohužel se ale nesetkává se vstřícným postojem bytového odboru.

Nevyhovující stav bytu a ambivalentní zkušenosti s komunikací s bytovým odborem

Někteří uživatelé považují stav bytu za zásadní konverzní faktor, který ohrožuje jejich potenciality v bydlení a v důsledku má vliv na motivaci udržet si bydlení jako takové. Ve vzorku uživatelů je skupina uživatelů, kteří vyjadřují částečnou nespokojenost se stavem bytu s ohledem na vybavení, například neúspěšné topení, studené podlahy, absence držadel v koupelně. Tyto aspekty ovlivňují potenciál harmonického očekávání, přesto však jsou v bydlení řešitelné.

Ve vzorku se vyskytly tři ohrožující situace, které jsou významnými bariérami pro hodnotný život v bydlení. V prvním případě se jedná o situaci výskytu štěnic v bytě a náročné komunikace s bytovým odborem s cílem zajištění deratizace bytu. Dalším případem je nevhodné vybavení bytu pro užívání seniorkou s částečným omezením pohybu (vana, chybějící teplá voda v kuchyni, kotel), která v bytě bez pomoci nemůže fungovat. Posledním případem je dlouhodobá nefunkčnost výtahu pro domácnost, jejíž člen se pohybuje o berlích. Tyto situace představují významné omezení na fungování v bytě. Uživatelé tak hovoří o vyskytujících se retrospekcích z minulosti, které pro ně již byly uzavřeny a doufali v hodnotné bydlení v bytě. Dvě uživatelky tak hovoří o nutnosti přestěhovat se do jiného bytu, jelikož toto bydlení je pro neadekvátní.

„To bylo úplně prázdné ten byt. Kdyby kluk mi tady nic nezařídil, tak tady nic nemám. A je to hezký byt, všechno ale je tady zima. Já jsem starší ženská už a já musím lézt nahoru, kde je to všechno na elektriku a já musím lézt nahoru, a to není pro mě už takové věci. Já už jsem starší, bude mi 69, a to není pro mě právě. V létě to ještě šlo tady ale v zimě, tady je zima a chodím ke klukovi se koupat“ (Uživatelka Kv).

Osamělost a dezorientace

Uživatelé hovoří o aspektu samoty, zvláště s ohledem na svůj věk nebo kontext duševního onemocnění. Uživatelé vyjadřují úzkosti z umírání o samotě, ale zároveň jim byt nabídl důstojné místo k dožití. V důsledku odchodu z minulého bydliště hovoří o ztrátě přátel a obtížnosti navazování nových vztahů. Navzdory pocitům osamělosti však uživatelé

uznávají, že je nezbytné zůstat pozitivní, což jim zlepšuje i fyzický stav. Vnímání osamělosti je zvláště náročné pro lidi s duševním onemocněním a zkušenostmi z kolektivních zařízení. V důsledku spolupráce s potřebnými odborníky, však uživatelka E pracuje na zvládnutí pocitů, které v novém bytě prožívá.

„Určitě, ale teďka řešíme s paní doktorkou to, že já moc nechodím ven, že se tam cítím jakoby opuštěně, tak mě nutí chodit na procházky, že se snažím zapojit se třeba i se sousedy, nebo s kamarádkou nebo tak, takže zkouším komunikovat s tím okolím, protože ta změna pro mě byla hodně velká a těžká a ještě je, ještě to bude trvat, ono to nebude hned, ale jsem tam strašně spokojená, líbí se mi to, teď si to dovybavuju nějaké ty doplňky, a psychicky si to i docela užívám, ale pak třeba přijde, že se to třeba zase změní ten stav a pak jste strašně smutná, tak si lehnete, pustíte si youtube na tabletu a takhle a nemáte třeba ani chuť zvedat telefony, takže jakoby ten přechod s tím, že jste zvyklá i od mala, od toho kojeneckého ústavu, dětský domov, pak adopce zase, takže jste zvyklá vyrůstat v kolektivu a teď tam žijete sama” (Uživatelka E).

Otázku samoty vnímají jako ohrožující také sociální pracovníci. Uživatelská řešení spočívají v například ve vyšší návštěvnosti domácností (často hlučné, přespávající i několik dnů) nebo dlouhodobé sdílení obydlí s dalšími osobami z minulosti. Riziko představuje také velký počet zvířat v bytě, o které se uživatelé nemusí nebo nemohou pečlivě starat.

Minulost a předchozí bydlení

Významný faktor, který ovlivňuje zabydlování a nabytí potencialit uživatelů v bytě je také **minulost a předchozí bydlení**. Často si uživatelé své vzorce přenášejí i do nového bydlení. To, kde uživatelé bydleli, jakým způsobem bydleli, jak v bydlení fungovali. S ohledem na preventování ohrožujících situací, tak sociální pracovníci hovoří často o zjišťování právě formy bydlení, ze které domácnosti přicházejí.

„Někteří lidi jsou ale zvyklí žít pořád v komunitě, jak v azylu, tak na ulici najednou jsou sami v tom bytě, takže na ně dolehne třeba i ta samota“ (Pracovnice He).

Nabytá zodpovědnost, strach

Chybějící sebedůvěra a zodpovědnost, kterou díky bydlení pociťují, hraje u uživatelů motivační roli k fungování a dodržování povinností spojených s bydlením. Tato

zodpovědnost může pro někoho znamenat obrovskou výzvu, jedinec musí vše řešit sám, může se cítit přetížený a nejistý.

„Člověk, když dostane ten byt, tak má obrovskou zodpovědnost, aby o ten byt nepřišel, protože ví, jaké to je. Kdybych to nezažil ten stan, tak možná, ale když to zažije, tak obrovská zodpovědnost. Nejenom vůči sobě, ale i vůči lidem, kteří mu pomáhali. Já bych se nemohl Mirovi podívat do očí, kdybych přišel o byt kvůli tomu, že jsem neplatil nájem, no. Člověk se musí naučit“ (Uživatel Iv).

Někteří uživatelé jsou po celou dobu procesu získání bytu, nastěhování i bydlení doprovázeni chybějící sebedůvěrou. Sebedůvěru načerpávají v průběhu bydlení díky posilování potencialit a nabýváním svobody osobní individualizace.

Byrokratická zátěž spojená s dávkami

Sociální pracovníci upozorňují, že účast v programu sociálního bydlení nezakládá finanční stabilitu domácností. Nájem v sociálních bytech jsou nižší než tržní nájemné, přesto však jejich příjmové situace nejsou stabilní. Domácnosti tak stále potřebují podporu dávkového systému. Byrokratická zátěž s tím spojená je dle výpovědí sociálních pracovníků nepřiměřená. Potřebnost podpory této oblasti se výrazně projevuje v náplni jejich práce, a to nejen po zabydlení domácnosti, ale po celou dobu bydlení v bytě, kdy je třeba pravidelně dokládat potřebné formuláře k výplatě dávek. Někteří pracovníci zmiňují, že i přes podporu sociálního pracovníka se některým domácnostem právě z důvodu finanční nestability nepodaří bydlení udržet. Příčinu vidí, jak v nepravidelnosti výplaty dávek, tak v platební morálce domácností. V místě realizace programu upozorňují na nefunkčnost komunikace s ÚP jak uživatelé, tak sociální pracovníci.

„To si myslím, že je velký problém, že si myslím, že je to neskutečná byrokracie, administrativa, neustálé dokládání všeho, opakovaně, přestože jsou ty papíry furt stejné, evidenční listy, nájemní smlouvy, příspěvek na bydlení co čtvrt roku a musíte znovu podat žádost, myslím si, že by to mělo být všechno nějak lépe, aby to bylo víc prosociální, aby to vycházelo vstříc těm lidem, protože pokud se teď bavíme o tom, že je tady nějaký systém sociálního bydlení a do toho bydlení se opravdu dostávají lidé, kteří třeba žijou na ulici, tak ten systém není pro ně úplně přívětivý. Neumím si představit, že by ta paní to zvládala sama, všechno tohle by měla dělat sama, takže já mám problém s těma dávkama“ (Pracovnice Kl).

Další cestu, jak zajistit finanční stabilitu domácností vidí sociální pracovníci v pracovních příležitostech domácností. Upozorňují však na bariéry na trhu práce s bydlením, mnohdy uživatelé potřebují velmi specifické/flexibilní pracovní podmínky s ohledem na děti, zdravotní stav a nedaří se jim právě uplatnění nalézt.

Finanční stabilita domácností je také ohrožena existencí dluhů, kterými jsou domácnosti zatíženy. Sociální pracovníci tak považují za velmi důležité propojit se s dluhovými poradci, kteří s domácností tuto oblast řeší. Upozorňují, že mnohdy je potřeba velmi specializované poradenství, které neodpovídá základní výbavě sociálních pracovníků. Vzhledem k místě realizace programu tak využívají jiné organizace nebo dluhové poradce z domovských organizací.

Sociální pracovníci zmiňují také možnost sjednání splátkových kalendářů v případě nezaplacení nájmu, o kterých se hovoří jako o nástroji k udržení si bydlení. Bohužel v praxi programu se tento nástroj ukazuje za neefektivní, jelikož jeho výše byla nastavena pracovníky bytového odboru zcela neadekvátně, tudíž domácnost nebyla schopna své pohledávky umořovat z důvodu vysoké výše splátek.

Hledání životního programu

Sociální pracovníci hovoří také o osobních konverzních faktorech, kam řadí samotný přístup uživatele programu k bydlení. V praxi se setkávají s více heterogenním vzorkem uživatelů, než je výzkumný vzorek této studie.

Někteří uživatelé programu přicházejí ze situace bez bydlení, kdy např. několik let strávili v provizorních formách bydlení. Jejich denním programem tak bylo zajistit základní přežití od dřeva, po oblečení. Při přechodu do bydlení se sociální pracovníci setkávají se situacemi, že poté co se uživatel zabydlí, začne hledat svůj životní program. V praxi se životním programem uživatelů může stát řešení dílčích věcí spojených s bydlením, které jeho stabilitu neohrožují.

„Paní sice přišla z toho přístřešku, kde byla, takže tím, že jsem ji znala dlouhodobě, tak jsem zažila, když si tam topila v těch kamnech, když neustále neměla peníze, protože v zimě musela nakupovat dříví, když támhle si brala vodu odněkud, takže měla neustále problém, člověk si řekne, přece jenom teď půjde do toho bytu a všechno bude mít, tu teplou vodu, že paní bude strašně ráda. Ona od počátku řešila takové banální věci, ale mohlo v tom být něco vnitřního, paní třeba řešila, že nemá záclony, a po nějaké době, co jsem to s ní řešila, kdy jsem jí sehnala fakt

všechno, televizi, pračku, lednici, všechno a furt bylo něco špatně, protože jí furt chyběly ty záclony, to byl jako její největší životní problém, to že nezaplátila nájem bylo vedlejší, ale to že nemá záclony a jestli je nebude mít do Vánoc, tak to bude úplně nejvíc. Takže ono zase jsem se té paní snažila dát tu zpětnou vazbu a do teďka to dělám, že jsem jí třeba řekla, je to super co, venku teď mrzne, a ona sama už někdy má tu sebereflexi, že řekne, no teď jak foukaly ty vichry, to by mi urvalo ten komín od těch kamínek, a to by bylo, ale stejně prostě, i když jsem od začátku čekala, že paní trošičku bude spokojenější, tak furt řešila ten problém s těma záclonama“ (Pracovnice Kl).

V méně pozitivních případech se životním programem může stát závislost. Sociální pracovníci hovoří o případech, kdy uživatelé v bytě propadli **do závislostí**. Možnosti podpory programu nebyly dostatečně robustní k tomu, aby se jim podařilo předejít ztrátě bydlení. Nejčastěji zmiňují přítomnost alkoholismu.

„Negativní je to, že se vrátí k těm závislostem, jak k alkoholu, tak k drogám, negativní, jeden klient to pojal tak, že ty své spolubojovníky z ulice tam nechal přespat za flašku, takže tam byli třeba tři lidi na noc a každý donesl flašku, takže jak to asi vypadalo, že jo, takže zase mu vysvětlovat, ano, je to váš byt a vaše soukromí, ale jsou pravidla, které se musí dodržovat“ (Pracovnice Lí).

6.4 Expektance do budoucna

Cílem DVO 5 bylo zjistit, jakým způsobem se projevuje pojetí expektancí o bydlení u uživatelů programu. Formulované expektance do budoucna představují v koncepci očekávání, tzv. ideální stav očekávání. Tyto odpovědi jsou také prezentovány s ohledem na výzkumný vzorek, jelikož se interpretace lišily. Uživatelé programu sociálního bydlení formulují své představy a plány do budoucna, jako praktické kroky, které cílí na možnosti dosahování hodnotného života v bydlení.

Nechci nic měnit
Rozvíjet se Přestěhovat se
Narovnat rodinné vztahy
Vylepšovat si bydlení
Jet na dovolenou
Nebýt osamělý
Najít si brigádu

Obrázek 19: Slovní mrak – Expektance uživatelů programu do budoucna dle uživatelů programu (autorka práce)

Uživatelé programu mají plány do budoucna spojené s vylepšováním si bydlení. Chtějí jej zvelebovat dle svých představ a v závislosti na financích investovat do nového vybavení. Nejčastěji hovoří o příslušenství v bytě, které dle jejich vkusu zlepšuje bydlení. Jedná se o např. o záclony, žaluzie, věšáky, obrazy, tapety, zrcadlo, lustr, křeslo. Klienti tak tvoří esteticky a funkčně přitažlivé domovy, pro setkávání s přáteli a rodinou.

Někteří z uživatelů uvádějí, že jsou naopak již spokojeni a nemají potřebu nic měnit. Jedná se především o uživatele, kteří strávili v bytě delší čas. Další uživatelé plánují hledání brigády, tak aby se posílila jejich schopnost zvládat finanční nároky bydlení. Někteří uživatelé také plánují vzdělávat se v podobě rekvalifikačních kurzů. Tématem také byla pro klienty nižšího věku samota, chtějí tak v blízké budoucnosti rozvíjet partnerský život. V plánu je také řešení traumat z minulosti spojené s narušenými vztahy v rodině. Někteří z klientů také plánují dovolené s ohledem na jejich finanční stabilitu, která se jim podařila získat.

Sociální pracovníce interpretují expektance uživatelů programu v oblasti jejich osobního rozvoje, finanční stability a rodinných vztahů.

Zlepšit vztahy v rodině Finančně se stabilizovat Vzdělat se Pořídit si psa

Obrázek 20: Slovní mrak – Expektance o bydlení uživatelů programu očima sociálních pracovníků (autorka práce)

V rámci osobního rozvoje si přejí rozvíjet se vzděláváním a učením se novým dovednostem. Chtějí se například učit nové jazyky nebo se zlepšovat ve svých dovednostech jako je šití nebo hra na hudební nástroj. Uživatelé programu si také často přejí dle sociálních pracovníků pořídit psa. Častým důvodem je samota v bytě, ale mnozí také touží se o někoho starat a najít si tak životní náplň.

Dále mají dle sociálních pracovníků přání posílit také své kompetence v oblasti udržování finanční stability, a to nalezením práce, která je baví, nebo rekvalifikačními kurzy. Někteří uživatelé dle sociálních pracovníků mají touhu začít s podnikáním, což pravděpodobně v jejich případech nebude možné, protože jsou zatíženi exekucemi.

V rámci rodiny si přejí uživatelky programu především návrat dětí do rodin, s tím spojené poskytování stabilního domova. Dále plánují v oblasti zapojení dětí do různých druhů vzdělávacích aktivit.

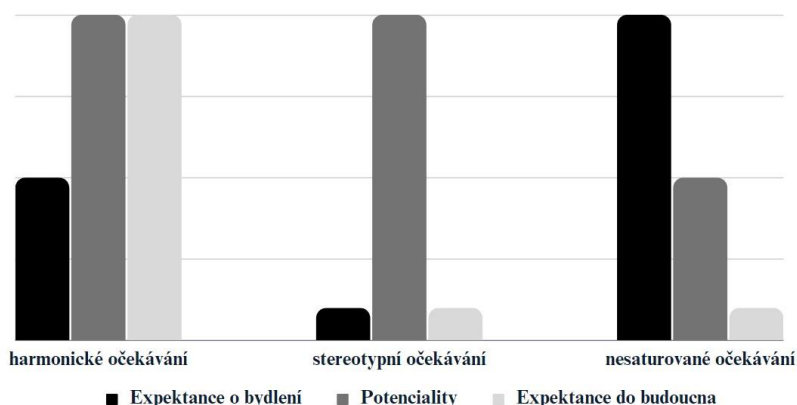
Někteří z pracovníků konstatují, že uživatelé programu se po nějaké době bydlení zcela osamostatní a zapojí se do běžného života, takže nepředpokládají, že by měli nějaké jiné přání a touhy než oni samotní. Vidí tak jejich představy o budoucnosti například v podobě nákupu nějakých věcí nebo v plánování výletů.

„Když má člověk kde bydlet, tak potom řeší přesně ty věci, jako mám s kým být, mám nějaký kamarády, mám práci, co vlastně chci od toho života dál, ale to jsou podle mě úplně normální přání, prostě má to každý člověk, co má svůj byt, tak má čas se tím zaobírat a má tu energii protože už neřeší úplně základní věci, přežiju nebo nepřežiju“ (Pracovnice Ev).

Pro některé uživatele však představuje samotné plánování a přemýšlení o budoucnosti očima sociálních pracovníků natolik jiný způsob života, že jej neuplatňují a spíše žijí z minuty na minutu, jak byli zvyklí v předchozích formách bydlení.

6.5 Vyhodnocení typologie očekávání

Program sociálního bydlení je vyhodnocován na základě typologie očekávání dle Řezáče (2020). Výzkumný vzorek uživatelů programu sociálního bydlení potvrzuje existenci všech tří druhů očekávání: harmonické, nesatureované a stereotypní očekávání.⁴¹

Obrázek 21: Typologie očekávání (uživatelé programu sociálního bydlení) (autorka práce)

⁴¹ V Příloze 2 jsou doloženy kódované segmenty rozhovorů implikující jednotlivé typy očekávání.

Harmonické očekávání probíhá tehdy, když expektance o budoucím bydlení odpovídají reálně zažitě zkušenosti, resp. mnohdy ji až převyšují. Na základě zkušenosti s bydlením, je tak možné u konkrétních klientů identifikovat potenciality a konverzní faktory, které posilují jejich stabilitu udržení si domova. Na základě získaných bytových svobod, tak klienti dokáží formulovat expektance do budoucna a hovořit o hodnotách „dobrého života“.

Stereotypní očekávání nastává u těch klientů, kteří mají základní expektance o bydlení nebo vůbec žádná nedokáží formulovat. V budoucím bydlení tak nespátřují více než střechu nad hlavou. U těchto klientů lze mluvit o tzv. adaptivních preferencích, které odpovídají nárokům z původního prostředí jednotlivce. Následné expektace u nich převyšují. Při formulacích expektancí do budoucna se opět vrací ke stereotypnímu vzorci (přejí si pouze udržet si bydlení bez ohledu na další oblasti života). I o adaptivních preferencích se však stále vede diskuze, Comim a Teschl (2004) zkoumají např. různé pohledy na adaptaci, pozorují, že v literatuře o subjektivním blahobytu proces adaptace neustále probíhá, protože lidé neustále mění vnímání svého blahobytu. Tvrdí, že to, co omezuje schopnost hodnotit svůj blahobyt, není proces adaptace, ale rezignace. Že k procesu rezignace dochází při pocitu pasivity, který vede k pocitu smířování se s osudem a přijetí daného řádu. V kontextu této práce tento argument odpovídá lépe, jelikož s ohledem na věk a konverzní faktory, které ovlivňují jednotlivce se dá říci, že u uživatelů se stereotypním očekáváním lze spíše hovořit o rezignaci než-li o adaptaci.

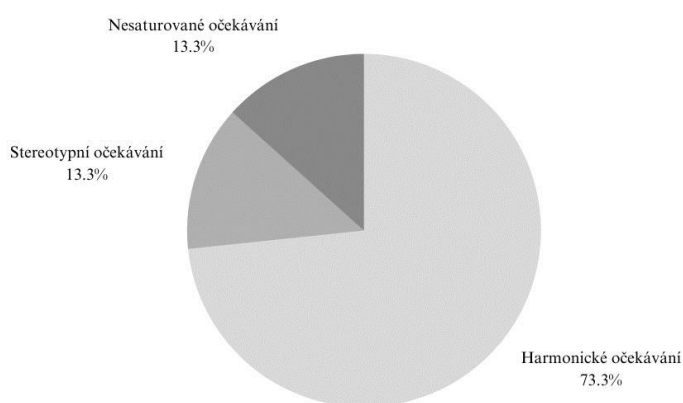
V případě, že expektance o budoucím bydlení nebyly naplněny, následný rozvoj potencialit je omezený, dochází tak k **nesaturovanému očekávání**. Domácnost tak musí vyrovnávat chybějící komody ze stabilizujících konverzních faktorů. V případě, že však chybí zdroje, domácnost je významně ohrožena ztrátou bydlení. Nesaturované očekávání je tak situací, kdy bydlení u člověka nespĺňuje jeho představy, a tudíž je pro něho náročné/nemožné z obydlí vytvořit trvalý stabilní domov. Domácnost je tak v nerovnováze, zasažena řadou ohrožujících konverzních faktorů a nedochází k rozvoji všech bytových svobod, ale pouze dílčích potencialit. Situaci nesaturovaného očekávání lze přirovnat k situaci substandardního bydlení. Tato situace je ohrožující pro všechny aktéry – zabydlenou domácnost, podporujícího pracovníka, pronajímatele, sousedství.

Ve výzkumném vzorku uživatelů programu sociálního bydlení došlo zpravidla k identifikaci harmonických očekávání o bydlení. Bylo rozpoznáno celkem u jedenácti uživatelů. Jedná se tak o situace, kdy účastníci přicházeli do programu s představou

o budoucím bydlení a tyto představy byly poté naplněny. Harmonické očekávání poté implikuje pocity spokojenosti, které je možné spatřovat v pozitivním hodnocení bydlení a současné životní situace, ve formulacích životních hodnot a expektancí do budoucna u jednotlivých klientů.

Nesaturované očekávání implikuje nefunkčnost programu sociálního bydlení. Bylo odhaleno ve dvou případech, kdy uživatelé přicházeli do programu s určitou mírou expektancí (včetně potřeb). V bydlení se však potýkají s komplikacemi, které znesnadňují nasycování základních životních potřeb, rozvoj potencialit je tak značně omezený. Tito uživatelé tak požadují výměnu bytu, jelikož v něm nemohou žít hodnotný život.

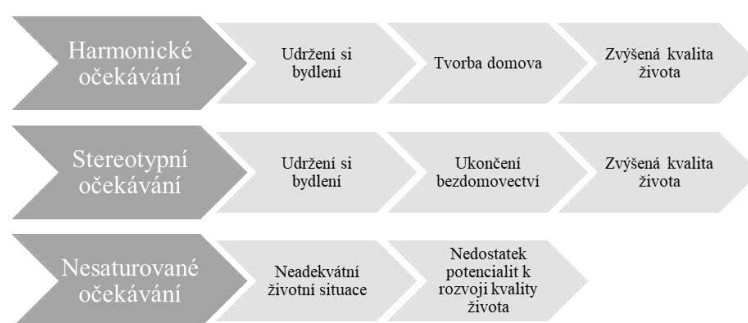
K identifikaci stereotypního očekávání došlo u dvou uživatelů, kteří přicházeli do programu s žádnými nebo základními expektancemi, zároveň pociťují spokojenost v bydlení, ale nejsou schopni formulovat další expektance do budoucna.

Graf 1: Poměr typů očekávání ve výzkumném vzorku uživatelů programu, n=18 (autorka práce)

Tento koláčový graf zobrazuje rozdělení tří kategorií očekávání: harmonická, stereotypní a nesaturované. Každá kategorie je zastoupena procentní hodnotou, která vyjadřuje její podíl na celku. Harmonická očekávání tvoří většinu 73,3 %, což naznačuje, že jsou nejvíce rozšířeným typem očekávání mezi zkoumanými skupinami nebo v daném kontextu. Stereotypní očekávání a nesaturované očekávání mají obě stejnou velikost, každé zaujímá 13,3 % z celkového množství očekávání. Z grafu vyplývá, že harmonická očekávání převažují nad ostatními typy, zatímco stereotypní a nesaturovaná očekávání jsou zastoupena méně.

Inovativním prvkem této studie je tedy použití typologie očekávání s ohledem na zvýšení kvality života v bydlení. Součástí kvality života je také aspekt udržení či ohrožení ztrátou bydlení.⁴² Harmonické očekávání je charakteristické tím, že dochází k souladu, vyrovnanosti. Nesaturované značí významný nesoulad mezi očekáváním a realitou, stereotypní vykazuje známky existence adaptivních preferencí, tedy situací, kdy si jednatel neumí ani sám představit, jaké zlepšení by mohl ještě očekávat. Níže v Tab. 9 jsou uvedeny kontexty očekávání s ohledem na kvalitu života v bydlení.

Obrázek 22: Očekávání a kontexty kvality života (autorka práce)

Stav harmonického očekávání by měl být samotným cílem celého procesu (Řezáč, 2022). Diagram naznačuje, že různé typy očekávání mohou mít různé dopady na schopnost jedince udržet si bydlení, ukončit bezdomovectví a ovlivnit kvalitu jeho života. Harmonické očekávání tedy směřuje nejambiciózněji k udržení si bydlení, tvorbě domova a zotavením se ze situace bezdomovectví. Stereotypní očekávání se také odehrává v kontextu zvýšené kvality života, celkové zotavení však může být významně ovlivněno vlivem konverzních faktorů, např. stabilizujícím faktorem sociální práce v bydlení.⁴³ Bohužel nesaturované očekávání nepřináší nárůst kvality života a stále lze vyhodnotit jako neukončené bezdomovectví. Zkoumání situací nesaturovaných očekávání jsou podkladem pro systémová doporučení realizace programu uvedená dále v textu.

⁴² V případě, že existuje nějaké ohrožení ztrátou bydlení, je ohrožena i kvalita života v bydlení.

⁴³ Jak harmonické, tak stereotypní očekávání může být významně ovlivněno neočekávanými konverzními faktory. Nelze říci, že se jedná o konečný stav domácnosti a že nemůže dojít k její destabilizaci. Jedná se o aktuální posouzení situace v bydlení, na jehož základě lze plánovat podobu sociální práce na následující časový úsek.

6.6 *Shrnutí*

Výzkum přináší zjištění ohledně očekávání uživatelů programu sociálního bydlení, zdůrazňuje, že je důležité vnímat situaci jednotlivce reflexivně a zkoumat rozsah jeho potencialit s ohledem na jeho zotavení se z bezdomovectví. V procesu bydlení hrají stěžejní roli expektance o budoucím bydlení, rozsah potencialit a expektance o budoucím životě. Díky odhalení těchto stavů očekávání, tak můžeme vyhodnotit, zda dochází k harmonickému, stereotypnímu nebo nesaturovanému očekávání, které mají vliv na udržení bydlení domácnosti, následně tak na efektivitu programu sociálního bydlení. Studie pojmenovává jednotlivé stavy očekávání dle výpovědí uživatelů programů a sociálních pracovníků podpory v bydlení. Obsahy jednotlivých stavů jsou představovány v co největší míře detailu s ohledem na konkrétní detaily sociální reality uživatelů, které mohou být v praxi jak realizátorů programů, tak sociálních pracovníků považovány za samozřejmé, ale perspektivou uživatelů klíčové pro hodnotný život. Příkladem může být možnost žít ve zdravém prostředí, kam se řadí nejen základní aspekty jako je jistota a stabilita bydlení, ale také např. možnost se pravidelně umývat a odpočívat mezi směnami do práce. Právě na základě konkrétních činností uvedených v popise jednotlivých stavů očekávání je pro čtenáře hmatatelnější vnímat potenciál sociálního bydlení a jeho vlivů na život jednotlivce.

V rámci expektancí o budoucím bydlení, tedy výchozího stavu, bylo zjištěno, že uživatelé vyjadřují touhu mít střechu nad hlavou, což je základní lidská potřeba. Chtějí žít v bytě, který je přizpůsoben jejich fyzickému stavu a který je dostupný, což je důležité pro lidi s omezenou mobilitou nebo speciálními potřebami. Dále si přejí cítit se v klidu a bez stresu, což znamená, že bydlení by mělo být bezpečné a umožňovat jim relaxaci a odpočinek od každodenních starostí. Uživatelé hovořili také o touze mít základní vybavení bytu, potřebě soukromí, které je pro mnoho lidí pocházející ze substandardního bydlení klíčové pro pocit nezávislosti a osobní integrity. Bezpečné prostředí a čisté okolí jsou dalšími aspekty, které uživatelé očekávali od budoucího bydlení, což ukazuje na jejich touhu po prostředí, kde se cítí chráněni. Uživatelé zmiňují také potřebu mít klid na práci a prostor na dožití, což odhaluje jejich přání pro pracovní stabilitu a dlouhodobé bydlení, které slouží jako základ pro budoucí plánování a pocit jistoty. Tyto výroky společně tvoří obraz toho, co si lidé vyloučení z bydlení představují pod pojmem „domov“ – místo, kde mohou vést důstojný život s dostatkem podpory a bez obav.

Další stav očekávání byl definován rozsahem bytových svobod a jejich potencialit, v rámci komparace se jedná o stav současný. Níže je uveden přehled všech identifikovaných potencialit dle výpovědí uživatelů programu a sociálních pracovníků poskytující podporu v bydlení.

BYTOVÉ SVOBODY	POTENCIALITY DOSAŽENÉ V PROGRAMU SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ
SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ	<p>Mít jistotu v bydlení</p> <p>Žít v klidném prostředí</p> <p>Mít lepší fyzické zdraví</p> <p>Žít v hezkém prostředí (okolí domu)</p>
SVOBODA VOLBY PRIORIT V OBLASTI ŽIVOTNÍCH NÁKLADŮ	<p>Mít finanční stabilitu</p> <p>Moci pracovat</p> <p>Moci svobodně rozhodovat o penězích</p>
SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ	<p>Moci vytvořit si vztah k místu</p> <p>Moci zařídit si byt podle svého</p> <p>Moci mít u sebe domácího mazlíčka</p>
SVOBODA UDRŽOVAT SOCIÁLNÍ VZTAHY	<p>Moci pohostit rodinu a přátele</p> <p>Moci zvolit si návštěvu</p> <p>Moci smířit se s každým</p> <p>Moci vycházet dobře s lidmi v bytovém domě</p> <p>Moci mít kolem sebe hodné lidi</p>
SVOBODA VLASTNÍ INDIVIDUALIZACE	<p>Mít místo v životě</p> <p>Moci trávit volný čas podle svého</p> <p>Moci odpoutat se od starých věcí</p>

Tabulka 10: Přehled dosažených potencialit v programu sociálního bydlení (autorka práce)

Identifikované potenciality vykreslují komplexní obraz toho, co je nezbytné pro dosažení pocitu pohody a stability v programu sociálního bydlení. Zahrnují klíčové potenciality jako jistotu v bydlení a finanční stabilitu, které jsou základem pro pocit bezpečí a umožňují plánování budoucnosti bez zbytečného stresu. Dále jsou uvedeny potenciality jako moci žít v klidném a vizuálně příjemném prostředí, které přispívají k fyzickému a psychickému zdraví. Velký důraz je kladen na osobní svobodu a nezávislost,

kteřá se projevuje v potencialitách rozhodovat o vlastních financích, zařizovat si byt podle osobních představ a možnosti hostit rodinu a přátele. Tyto potenciality jsou důležité pro pocit osobní kontroly a seberealizace. Sociální a komunitní potenciality jako schopnost navázat vztah k místu, dobré vztahy se sousedy a přítomnost laskavých lidí kolem sebe jsou zásadní pro vytváření silných sociálních vazeb a pocitu sounáležitosti. Potentiality týkající se osobního rozvoje a trávení volného času, jako je možnost se odpoutat od starých věcí a mít prostor pro osobní rozvoj, jsou klíčové pro duševní pohodu a růst.

V rámci analýzy byly identifikovány také hodnoty „dobrého života“ v bydlení. Tedy takový hodnotový rámec, kterým disponují oslovení uživatelé programu. Při této analýze byly odděleny perspektivy uživatelů a pracovníků podpory v bydlení s ohledem na výchozí stavy jednotlivých skupin informantů. V rámci „dobrého života v bydlení“ představuje pro uživatele programu seberealizace základní pilíř, který umožňuje jedincům usilovat o osobní růst a naplnění svých ambicí. Tento proces je podporován finanční odpovědností, jež je nezbytná pro udržení si bydlení, správu osobních financí a celkové zajištění ekonomické stability. Tato stabilita je poté klíčová pro udržení a rozvoj dalších potencialit. Odpovědnost vůči ostatním reflektuje sociální rozměr dobrého života, kde důvěra a vzájemná podpora mezi jedinci vytváří silné společenské vazby, které jsou fundamentální pro společnou pohodu, což si uvědomují právě i uživatelé programu. Uživatelé ctí také hodnotu rodinné soudržnosti, jako vyjádření stabilních rodinných vztahů, poskytující podporu a bezpečí pro plnohodnotný život všech jejích členů. Zdraví, jak fyzické, tak duševní, je uživateli považováno za nezbytný základ, bez kterého by bylo obtížné dosáhnout a udržet širší škálu schopností a možností. Samostatnost spočívá pro uživatele ve schopnosti jednání a rozhodování bez další podpory např. sociálních pracovníků, přátel rodiny, kterou významně využívali. Sjednocení těchto hodnot do souvislého komplexního pohledu, který je v souladu s CA naznačuje, že kvalita života v bydlení je definována širokým spektrem potencialit, které umožňují jedinci žít plnohodnotný život, ve kterém jsou schopni uplatňovat své osobní volby a aspirace v bezpečném a podporujícím prostředí. Sociální pracovníci spatřují uvedené hodnoty „dobrého života“ mírně odlišně, hovoří o hodnotě společenské uznání, sebedůvěry, finanční odpovědnosti a hodnotě tvorby domova.

V rámci odhalení třetího stavu očekávání, tedy expektance do budoucna, ideálního stavu byla nejvýznamněji formulována touha po vylepšení bydlení. To odráží snahu o vytváření komfortního a příjemného domova. Může to také souviset s přáním rozvíjet se,

což naznačuje, že lidé ve standardním bydlení se chtějí posouvat, a to na úrovni osobní, profesní nebo vzdělávací. Odhalenou expektancí je tak snaha o nápravu nebo posílení rodinných vztahů, touha po nalezení si brigády, touha jet na dovolenou. U některých uživatelů expektance směřovaly k nutnosti změny, jelikož jejich očekávání nebyla saturována, a tedy touze se přestěhovat. Prání nechci nic měnit, může ukazovat na spokojenost s aktuálním stavem a touhu po kontinuitě a prediktabilitě. Expektance do budoucna naznačují rozvoj vnímání potřeb domácností od základních – chci mít střechu nad hlavou až po sekundární, kdy je prostor pro řešení např. potřeba kvalitního odpočinku v podobě dovolené. Expektance do budoucna hrají významnou roli při typologizaci očekávání, jelikož jejich povaha významně odhaluje současný stav v bydlení a celkové rozpoložení celé domácnosti.

Součástí analýzy byla také identifikace konverzních faktorů, které ovlivňují dosahování jednotlivých potencialit, a tím také hodnot „dobrého života v bydlení“. Role konverzních faktorů ve studii je dvojí, při formulování expektancí identifikace konverzních faktorů odhaluje proměnné, které ovlivňují nejčastěji výběr a zabydlení se v bytě, dále ovlivňují nabývání potencialit v bydlení. Identifikace konverzních faktorů v bydlení napovídá, jaké faktory (některé mohou být samozřejmě neměnné, jako je např. zdravotní stav, zkušenosti z předchozího bydlení) mohou stabilizovat či ohrožovat udržení si bydlení.

Výpovědi uživatelů programu a sociálních pracovníků odhalily, že na formulaci očekávání o budoucím bydlení mají významný vliv kombinace osobních, sociálních i environmentálních konverzních faktorů. Mezi osobní konverzní faktory výzkumného vzorku patří věk, pohlaví, zdravotní stav a vnitřní prožívání spojené se získáním bytu (nejčastěji strach, radost, skepse). Dále zcela zásadně ovlivňuje formulaci expektancí konverzní faktor zkušenosti z předchozího bydlení a průběh přidělení bytu.

V rámci analýzy dat byly identifikovány také konverzní faktory, jejichž role spočívá ve stabilizaci, nebo ohrožování udržení bydlení domácností. Mezi stabilizující faktory patří podpora sociální práce, aktivizace zdrojů v rodině a přátel, osobní zodpovědný přístup k bydlení, finanční rezerva a moci chodit do práce nebo pracovat z domova, jinak řečeno být zaměstnatelný. Mezi ohrožující faktory patří nejistota ohledně volby bytu, absence vybavení bytu, nepravidelná výplata dávek na bydlení a s tím související finanční nejistota, nevyhovující stav bytu a s tím související ambivalentní zkušenosti s komunikací s bytovým odborem, osamělost a dezorientace, nabytá zodpovědnost a strach, byrokratická zátěž spojená s dávkami na bydlení a hledání

životního programu. ⁴⁴ Jednotlivé identifikované konverzní faktory není třeba sledovat jen namátkou, ale při realizaci programů sociálního bydlení také metodicky ukotvovat.

Při typologizaci očekávání byly ve výzkumném vzorku uživatelů identifikovány všechny stavy očekávání: harmonické, stereotypní, nesaturevané. První dva jsou stěžejní pro udržení bydlení (sociální fungování, které je mj. předmětem sociální práce). Uživatelé programu, jejichž očekávání jsou harmonická, mají nejvyšší potenciál k udržení si bydlení – lze u nich hovořit o rovnováze mezi stabilizujícími a ohrožujícími konverzními faktory. Uživatelé, jejichž očekávání jsou stereotypní, také nejsou významně ohroženi ztrátou bydlení, primárně hovoří o „hodnotách dobrého života“ v souvislosti s nutností udržet si bydlení. O ohrožení ztrátou bydlení lze významně hovořit u uživatelů, jež se nacházejí v situaci nesaturevaného očekávání. Tito uživatelé jsou významně ovlivňováni ohrožujícími konverzními faktory, které převažují, a není v jejich silách situaci řešit. V případě výskytu nesaturevaných očekávání, je nezbytné se pozastavit nad ohrožujícími konverzními faktory u jednotlivých uživatelů, pojmenovat je a zkoumat možnosti jejich řešení, a to jak z pozice sociálních pracovníků, tak z pozice realizátora programu (v tomto případě) obce. Výskyt nesaturevaných očekávání tak hovoří o částečné nefunkčnosti nastavení programu sociálního bydlení. Ve výzkumné studii byly zjištěny i takové faktory, které lze řešit přenastavením procesů při párování bytu a nájemníků a posílením sociální práce v bydlení. Studie odhaluje také další konverzní faktory, které by v případě jejich odstranění celkově zvýšily kvalitu poskytování programu a snížily hladinu stresu u zabydlovaných domácností – např. obavy při odmítnutí bytu, fungující ÚP. Zároveň data přinesla také informace o možnostech sociální práce. Sociální práce je považována za významný stabilizující faktor primárně v době stěhování a prvních měsíců po nastěhování. Následně se intenzita podpory i většiny uživatelů snížila, nebo zcela ukončila. Otázkou pro další výzkum může být, zda by v případě větších kapacit (v programu bylo možné poskytovat sociální práci pouze na 1 rok) pro poskytování sociální práce v bydlení mohlo docházet k dalšími rozvoji potencialit v bydlení.

⁴⁴ Výsledky studie jsou v souladu s teoretickými východisky uvedenými v počátečních kapitolách práce. Jejich potenciál pro využití v praxi sociální práce je obsažen v detailech a konkretizacích zjištění. Při práci s výsledky studie je vhodné se zaměřovat na významové dimenze, jelikož pro interpretaci výsledků nutná kategorizace přispívá spíše k obecnému vnímání pojmů.

7 Diskuze

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, zda program sociálního bydlení zajišťuje bydlení, které umožňuje žít jeho uživatelům takový život, jaký si přejí žít. Byly odhaleny oblasti, ve kterých se podařilo zlepšit kvalitu života jednotlivých domácností (tzv. bytové svobody). Následně na základě typologizace očekávání bylo vyhodnoceno, že program sociálního bydlení je efektivní nástroj pro zvyšování kvality života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením.

Hlavním zjištěním výzkumu je, že program sociálního bydlení rozvíjí kvalitu života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením v kontextu bytových svobod – **žít ve zdravém prostředí, volby priorit v oblasti životních nákladů, udržovat sociální vztahy, individualizace v bydlení a osobní individualizace**. Uživatelé programu díky jeho obsahu a činnostem zpravidla dosahují **harmonického očekávání, které implikuje účinnost programu zvyšující se kvalitou života** (respektive dle CA možnosti žít hodnotný život). Výzkumná zjištění 18 účastníků programu dokládají až na některé výjimky, že možnost získat standardní bydlení představuje významný zlom v životech lidí, kteří zažili vyloučení z bydlení. Výzkumný vzorek je charakteristický vyšší věkovou skupinou nad 55 a více let a zkušenostmi s mnoha substandardními formami bydlení, kde dominují ubytovny a pobytové sociální služby (tedy kolektivní zařízení). Výzkum je podpořen také perspektivou sociálních pracovníků podpory v bydlení vybraného programu. Sociální pracovníci odhalili kategorie potencialit, uživatelé uváděli konkrétní obsahy. Studie také přináší identifikaci tzv. stabilizujících a ohrožujících konverzních faktorů, které mají vliv na dosahování jednotlivých bytových svobod.

V první části diskuze jsou hodnocena zjištění této studie v kontextu centrálních potencialit dle Marthy Nusbaum (2000), bytovými svobodami dle Fredianiho et al (2019) a dimenzemi lidského rozvoje dle Alkire (2002). Dále diskuze zahrnuje možná systémová doporučení pro realizaci programů na lokální úrovni a metodická doporučení pro poskytování podpory v bydlení s příslibem zjišťování potencialit jako součástí agendy sociálních pracovníků při možném zajišťování tzv. asistence v bydlení. Navržená podoba sociální práce přináší potenciál pro konkrétní prvek vyrovnávání strukturálních nerovností. Diskuze je zakončena uvedením limitů výzkumu.

Výzkumná zjištění tematizují tzv. bytové svobody a popisují jejich významové dimenze. Lze je konfrontovat nejen s bytovými svobodami dle Fredianiho et al. (2019), ale také se seznamem centrálních potencialit Marthy Nussbaum (2000) nebo dimenzemi lidského rozvoje (Alkire, 2002). V níže uvedené tabulce je tak uvedena komparace zjištění této výzkumné studie s vybranými koncepty CA. Největší podobnost přináší tato práce s konceptem bytových svobod Frediani et al (2019), přesto je potřeba provádět komparaci pouze na úrovni kategorií svobod, jejich významové dimenze se zásadně liší s ohledem na rozdíly prostředí, ve kterém studie byly prováděny. Při komparaci se seznamem Marthy Nussbaum (2000) byly k jednotlivým tematizovaným bytovým svobodám této studie přiřazovány potenciality uváděné autorkou. Stejně tak bylo pracováno s dimenzemi lidského rozvoje dle Alkire (2002), které implikují na rozdíl od Nussbaum (2000) nejen možnost žít důstojně, ale zahrnují možnost rozvoje jako takového, předpokládá se tak, že jakmile jsou dimenze naplněny, mělo by docházet k rozvoji jedince a zvýšení kvality jeho života.

BYTOVÉ SVOBODY (AUTORKA PRÁCE)	KONCEPT BYTOVÝCH SVOBOD (FREDIANI ET AL, 2019)	DIMENZE LIDSKÉHO ROZVOJE (ALKIRE, 2002)
Svoboda žít ve zdravém prostředí	Svoboda žít ve zdravém prostředí	Život sám
Svoboda udržovat sociální vztahy	Svoboda udržovat sociální vztahy	Přátelství
Svoboda volby priorit v oblasti životních náklady	Svoboda dovolit si životní náklady	Sebeintegrace
Svoboda vlastní individualizace	-	Znalosti a estetické zkušenosti Sebeintegrace Náboženství
Svoboda individualizace v bydlení	Svoboda rozšiřování a individualizace	Znalosti a estetické zkušenosti
<i>Další jinými autory teoreticky ukotvené, ale v této studii nepotvrzené oblasti rozvoje:</i>	Svoboda podílet se na politickém rozhodování	-

Tabulka 11: Komparace bytových svobod s koncepty jiných autorů CA (autorka práce)

Program sociální bydlení poskytuje svým uživatelům **rozvoj svobody bydlet ve zdravém prostředí**. Ve zdravém prostředí spatřují uživatelé primárně potřebu jistoty v bydlení a klidu. Klid je pro ně významný ve formě bezpečí a soukromí. Dále uživatelé pociťují změny v oblasti fyzického zdraví, kdy oceňují nárůst životního komfortu v podobě tepla, čistoty, existence místa k odpočinku. V důsledku toho na sobě shledávají zlepšení psychického stavu, snížení stresu. Uživatelé jsou také spokojeni s kvalitou bydlení, které zahrnuje hezčí prostředí bytu a okolí. Velmi oceňují také dostupnost občanské vybavenosti – blízké obchody i lékaře. Tato svoboda je paralelní s Fredianim et al (2019). Jeho studie dokládá také dimenzi jistoty, bezpečnosti, soukromí a přístupu ke zdravotní péči (dále však uvádí více oblastí, které nejsou relevantní pro lokální kontext). V kontextu hlavních lidských potencialit Marthy Nussbaum (2000) můžeme hovořit o nabývání kontroly nad svým okolím, tělesné integrity, tělesného zdraví a celkově potenciality života dle jejího výkladu zvýšené šance žít hodnotný život. Tato svoboda je také paralelní s Alkire (2002) dimenzí života samotného, která demonstruje jednání jednotlivce s potřebou zajistit si zdraví a bezpečí.

Rozvoj svobody uživatelé hodnotí také v oblasti **životních nákladů**. Nabytá finanční stabilita spočívá především z předem stanovené nižší výše nájemného. Uživatelé kladně hodnotí, že mají také přehled o nákladech na bydlení. Jejich částečná finanční stabilita umožňuje moření částí dluhů z minulosti. Tato bytová svoboda je významně ovlivněna ohrožujícím faktorem zpoždování dávek, o kterém hovoří až 2/3 uživatelů. K možnosti hradit životní náklady patří také možnost chodit do práce (nebo pracovat z domova), která se zvyšuje právě stabilitou v bydlení. V důsledku získané finanční stability někteří uživatelé hovoří také o možnosti rozhodovat o účelu svých financí. Frediani et al. (2019) zdůrazňuje pojetí této svobody z hlediska finanční dostupnosti bydlení. Uživatelé si mohou dovolit hradit snížené nájemné za bydlení a zbývají jim peníze na další základní životní potřeby. Z hlediska centrálních potencialit (Nussbaum, 2000) hovoříme tak o potencialitě kontroly nad vlastním prostředím v oblasti materiálního zázemí.

Svoboda udržování sociálních vztahů se projevuje u uživatelů s ohledem na mít možnost pohostit rodinu a přátele a také si sami zvolit, jací lidé jsou v jejich bytě přítomni. I jiní autoři, např. Vašát (2021) tvrdí, že lidé bez domova jsou zasíťováni, což přispívá k jejich potenciálu zabydlovatelnosti a touze sdílet nový začátek s těmi nejbližšími. Sociální vztahy nejsou vnímány pouze jako kumulace sociálního kapitálu, ale právě pro

jejich významnost v možnosti žít hodnotný život. Alkire (2002) dimenze přátelství zahrnuje právě možnost žít v míru s ostatními, v souladu se sousedstvím. Právě aktivizace rodinných i přátelských vztahů byla ve studii potvrzena jako stabilizující konverzní faktor udržení bydlení, což je v souladu také s Carney et al. (1999), který tvrdí, že odstranění chudoby nelze dosáhnout bez posílení sociálních sítí a komunitních vazeb. Rozvoj potenciality vztahů a emocí Nussbaum (2000) je součástí bytové svobody udržovat sociální vztahy.

Svoboda **vlastní individualizace** je v této studii charakterizována jako svoboda mít místo v životě a odpoutat se od minulosti. Má paralelu s dimenzí rozvoje v oblasti sebeintegrace, kterou demonstruje účel mít vnitřní smír (Alkire, 2002). V rámci centrálních schopností lze hovořit o rozvoji směrem k praktickému uvažování, které spočívá ve vytvoření si vlastní koncepce dobra a kritickým uvažováním k plánům do budoucna. Stejně tak zahrnuje vlastní individualizace mít možnost žít se zájmem o zvířata, přírodu, rostliny. Díky nabyté svobodě vlastní individualizace, tak uživatelé také nabyly potenciality mít možnost aktivně trávit čas, těšit se, radovat, nazvanou jako hra (Nussbaum, 2000). Při porovnávání se dotýkáme centrální potenciality smyslu, tvořivosti a myšlení, které se spíše v kontextu této studie dotýká svoboda **individualizace v bydlení**, která zahrnuje vylepšování bydlení s cílem budování domova. Ženy často považovaly zařizování bytu za sebevyjádření, zatímco muži dávali přednost funkčním doplňkům. Oba aspekty korelují také s dimenzí znalostí a estetických zkušeností, která je definována poznáváním a estetickým cítěním. Při komparaci s dimenzemi lidského rozvoje tak mluvíme opět o znalostech a estetických zkušenostech. Dále také o sebeintegraci „vytvářet a udržovat svou identitu, i když se liší od ostatních“ (Alkire 2002). Frediani et al. (2019) také uvádí, že vylepšování bydlení v kontextu jím konceptualizované svobody rozšiřování a individualizace zahrnuje také snahu zlepšovat své sociální postavení, což potvrzují sociální pracovníci této výzkumné studie také.

V této studii nebyla jako jediná potvrzena bytová svoboda podílet se na rozhodování dle Fredianiho et al. (2019). Bytové svobody však byly doplněny o rozměr vlastní individualizace, který je v původní koncepci zmiňován právě v kontextu podílení se na rozhodování. Zjištění této studie deklarují potřebu budovat osobní rozvoj a přesah do komunity, popřípadě společnosti chybí. Tato nesourodost je způsobena kontexty výzkumných studií, Frediani et al. (2019) se zaměřoval na projekt modernizace squatterských osad v Brazílii, ve kterém hrál komunitní aspekt významnou roli. Tato studie

je zaměřena na jednotlivce v bydlení, bez prvků práce s komunitou. Přesto však byl prokázán významný vliv okolí domácnosti v dosahování bytových svobod, aktivizace zdrojů rodiny a přátel je stabilizující faktor udržení bydlení. Výzkumný vzorek prokazuje také nabytí všech základních lidských potencialit dle Marthy Nussbaum (2000). Nasyčen je také koncept dimenzí lidského rozvoje dle Alkire (2002). V identifikovaných bytových svobodách jsou tak obsaženy všechny dimenze lidského rozvoje. Tato komparace tak zhmotňuje potenciál zvyšování kvality života.

Nabyté potenciality v programu sociálního bydlení poukazují na to, že dochází zpravidla k naplnění harmonického očekávání (které mj. obsahuje štěstí a pocity hodnotného života), což podporuje názory pozitivních psychologů, kteří tvrdí, že pohoda a kvalita života jsou produkty pozitivních rolí, cílů a úspěchů. Odcizení jedinci nemohou zažívat osobně relevantní a kulturně smysluplné aktivity a úkoly, které odpovídají jejich životním fázím (Ryan, Huta, Deci, 2008; Seligman, 2018). Identifikace potenciality jistoty v bydlení v tomto výzkumu spočívá v jejím nárůstu. Nárůst jistoty v bydlení v prostředí sociálních programů zkoumala také Glumbíková a kol., 2021; Ripka a kol., 2018), kteří ji také potvrzují. Zvláště v systémech, které zajišťují přímý přechod do bytu bez nutnosti postupovat nižšími stupni bydlení. Nárůst jistoty konstatují také zahraniční studie Bassuk et al., 2014; Gubits et al., 2015). Zahraniční studie také hovoří v důsledku poskytování sociálního bydlení o nárůstu spokojenosti s bydlením (Ripka a kol., 2018; Glumbíková a kol., 2021; Bretherton, Pleace, 2015). V kontextu nabytých potencialit je tak spokojenost implikována potencialitou moci žít v klidném a hezkém prostředí. Další zahraniční studie (Busch-Geertsema, 2013; Bernard, Yuncal, Panadero, 2016) uvádějí, že v programech sociálního bydlení dochází k nárůstu spokojenosti se sousedstvím, to je potvrzeno identifikací potenciality moci vycházet dobře s lidmi v bytovém domě a moci mít kolem sebe hodné lidi. Kling (2008), Katz, Kling a Liebman (1999) hovoří také o dopadech na vnímaný fyzický a psychický zdravotní stav uživatelů sociálního bydlení. V kontextu potencialit vnímali uživatelé jako důležité moci mít lepší fyzické zdraví díky bydlení v bytě, často také díky potencialitě jistoty v bydlení nebo moci žít v klidném prostředí. Zahraniční studie Bassuk a kol. (2014); Busch-Geertsema (2013), Gubits (2015), včetně Glumbíkové a kol. (2020) hovoří o změnách finanční situace u domácností v sociálním bydlení. Finanční situace je lepší, když dochází k nárůstu příjmu domácností a poklesu počtu dní bez peněz. V rámci této studie hovoří v oblasti financí uživatelé spíše s nabytím finanční stability. Nárůst příjmu domácností je také spokojen s možností chodit do

zaměstnání. Uživatelé nehovoří o nárůstu zbylých financí po zaplacení nájemného a dalších služeb, z důvodu jejich časté závislosti na dávkách z důvodu věku nebo zdravotního stavu. Situaci ohledně financí, ale vyhodnocují za stabilní. Tato potencialita nebyla potvrzena sociálními pracovníky programu, což může být vysvětleno např. subjektivním vnímáním finanční stability. Glumbíková a kol. (2020) také ve své studii předpokládala, že u uživatelů dojde ke snížení měsíčních výdajů za bydlení, což se jí také nepotvrdilo. Předpokládala také nárůst počtu lidí v sociálním bydlení, kteří získají placenou práci. Toto tvrzení bylo potvrzeno pouze u určitých cílových skupin, její předpoklad je v této studii potvrzen rozvojem potenciality možnosti pracovat.

Ripka a kol. (2018) hovoří o dopadech sociálního bydlení v oblasti lepší kontroly nad vlastním životem, tedy že uživatelé mají větší kontrolu nad vším, co se jim děje, věří ve své plány a méně činí nahodilá rozhodnutí. Tyto dopady lze demonstrovat celým seznamem potencialit, které díky bydlení uživatelé program získali. Stejně tak autoři hovoří také o dopadech programů na celkovou životní spokojenost (Ripka a kol., 2018; Johnson, Chamberlain, 2013; Busch-Geertsema, 2013). Životní spokojenost je možné prokázat seznamem identifikovaných potencialit a hodnotami „dobrého života“.

Přehled identifikovaných potencialit v této studii je inspirací pro metodické ukotvení sociální práce a oblastí intervencí směřujících ke zlepšování kvality života lidí v sociálním bydlení. Díky poznání dílčích potencialit je možné vycentrovat strukturální nerovnosti, které omezují schopnost zaměřit se na rozsah, v jakém jsou programy pro jednotlivce podporující při zotavení se z bezdomovectví. Stejně tak lze měřítko CA, rozvoje potencialit používat i při srovnávání fungování preventivních sociálních služeb, které mají také za cíl sociální začleňování (Greenwood et al., 2023).

Zjištění této studie potvrzují, že dle Batterham (2019) a jejího výkladu bezdomovectví jako deprivace potencialit lze vyhodnotit program sociálního bydlení jako úspěšný, jelikož došlo k nasycení potencialit, které považuje za stěžejní v oblasti fyzické přiměřenosti, stability a kontroly. U uživatelů s harmonickým a stereotypním očekáváním, lze konstatovat nejen ukončení bezdomovectví, které je autorkou definováno nabytím potencialit, ale také získání domova, které považuje pro zotavení z bezdomovectví za klíčové.

7.1 Systémová doporučení pro realizaci programů sociálního bydlení

Perspektiva CA lze použít pro kritickou analýzu existujících sociálních praktik (Robeyns, 2006; Kimhur, 2019). Robeyns (2006) poznamenává, že politika by se měla zaměřovat na odstranění překážek v jejich životech s cílem zajištění co největších svobod v bydlení. Výsledky programu bydlení, lze hodnotit měřením nejen pozitivních dopadů, ale také nezamýšlených vedlejších účinků na potenciality člověka v jiných oblastech (Kimhur, 2020). Tyto oblasti jsou v této předkládané práci označeny jako ohrožující konverzní faktory (uvedeny v Kap. 6.3.2.).

Níže uvádím taxativní výčet identifikovaných konverzních faktorů a návrhy pro řešení nebo snižování jejich vlivu na domácnosti v bydlení. Jedná se o syntézu zjištění od uživatelů sociálního bydlení a pracovníků podpory v bydlení.

Nejistota ohledně volby bytu
Návrh řešení: Nejistota ohledně volby bytu by měla být řešena transparentním popisem průběhu programu po podání žádosti o byt. Ideálně by tento postup měl být vysvětlen uživateli ještě před podáním žádosti. Tento postup by měl být k dispozici i v písemné podobě. Součástí popisu by mělo být jasně stanoveno, že odmítnutím bytu ze závažného důvodu není žadatel sankcionován (např. vyřazením) a že mu bude nabídnut byt jiný. Jak doporučuje Ripka a kol. (2018) pro realizaci projektů je potřeba mít zajištěn přístup k dostatečnému bytovému fondu. Stejně jako Downe (2022) v principech dobré služby doporučuje, že je nezbytné vědět, jak získat službu a co všechno získání služby zahrnuje za situace. Na úrovni samosprávy by bylo vhodné považovat získání sociálního bytu za službu pro žadatele (občana), i když se jedná o zřetelně nerovné postavení žadatel vs. obec. Nastavení fungování dle principů dobré služby (např. dle Downe, 2022) by přispělo k informovanosti všech zapojených aktérů a ke snížení psychosociálního stresu žadatelů a dalších zapojených aktérů.
Absence vybavení bytu
Návrh řešení: Při předávání bytu by měl být dodržován jednotný standard vybavení bytu. Byt by měl být zařízen kuchyňskou linkou, osazen elektroměrem a měl by být zajištěn rozvod teplé vody v kuchyni a koupelně. Se standardem vybavení bytu by měli být žadatelé seznámeni

při prohlídce. V případě, že žadatel přijme byt bez prohlídky, měl by být upozorněn na absenci nábytku v bytě. Bylo by vhodné také při předání bytu odkázat domácnost na odpovědnou osobu, která bude k dispozici při případných potížích při nastěhování.

Nepravidelná výplata dávek na bydlení a s tím související finanční nejistota

Návrh řešení:

Zpoždění a nepravidelná výplata dávek na bydlení je problémem nejen domácností v sociálním bydlení. Doba zpoždění dávek v době výzkumu byla v místě realizace programu až 140 dnů. V současné době se v místě realizace studie doba vyřízení dávek pohybuje okolo 70 dnů. V rámci Generálního ředitelství ÚP je nastavena strategie, jak zkrátit dobu vyřízení dávek na co nejméně. Příkladem může být opatření, že méně vytížené pobočky přebírají žádosti od těch přetížených. Ideální doba vyřízení dávky by se měla pohybovat okolo 14 dnů, tak aby dokázala reagovat na finanční zátěž v daném čase a nedocházelo k prodlevám.

Ze zkušeností jiných sociálních programů sociálního bydlení je možné v dialogu s relevantní pobočkou ÚP komunikovat zvláštní zřetel na domácnosti zařazené v programu. Opět se tak jeví jako vhodné nastavit komunikační kanál mezi obcí a pobočkou ÚP. Ripka a kol. (2018) konstatuje, že pro úspěšnost programu je spolupráce s ÚP klíčová.

Byrokratická zátěž spojená s dávkami

Návrh řešení:

MPSV v posledních letech usiluje o digitalizaci a zjednodušení celé administrativy. V současné době je možné žádat přes internetový portál o rodičovský příspěvek online a v prosinci roku 2023 je možné žádat také i o příspěvek na bydlení. Prozatím však nejsou známy okolnosti ohledně spolehlivosti a funkčnosti e-portálu.⁴⁵

Pro snížení byrokracie je tak doporučováno především omezení potřeby dokládání příloh k dávkám a prokazování potřebnosti v co nejnižší frekvenci. Otázkou zůstává, zda se na toto bude zaměřovat připravovaná novela zákona o dávkách hmotné nouze.

Nevlídné prostředí v bytovém domě (špatné susedství)

Návrh řešení:

Znalost prostředí bytu a fungování domácnosti by mělo mít vliv na párování bytu s domácností s ohledem na jejich vzájemnou kompatibilitu. V případě, že dojde

⁴⁵ Více o digitalizaci na <https://www.mpsv.cz/digitalizace>.

k nesouladu ze strany domácnosti nebo okolí vzniká napětí na obou stranách. Je dobré mít předem nastavený proces řešení sousedských stížností. Inspirací v tomto směru může být praxe poradců pro nájemníky, domovníků, nebo bytového ombudsmana. Nezbytné je také zapojení klíčového sociálního pracovníka.

Osamělost a dezorientace; hledání životního programu

Návrh řešení:

Osamělost a dezorientace je poptávka pro intervenci ze strany sociálního pracovníka podpory v bydlení. Sociální práce v sociálním bydlení jde ruku v ruce a její zajištění je nezbytné pro zajištění sociálního fungování domácností. Zajímavou inspirací může být například seznamování se mezi uživateli programu a posilování jejich vazeb formou organizace volnočasových aktivit, venkovních aktivit, propojování uživatelů na základě společných koníčků – např. pečení, šití, procházky.

Nabytá zodpovědnost, strach

Stejně jako u bodu výše mluvíme o nastavení obsahu spolupráce mezi sociálním pracovníkem podpory v bydlení a uživatelem. Nemělo by se v praxi stát, že domácnosti přicházející do sociálního bydlení nebudou mít k dispozici sociálního pracovníka.

Tabulka 12: Návrhy řešení ohrožujících konverzních faktorů (autorka práce)

Řešení výše zmíněných faktorů zahrnuje spolupráci klíčových aktérů, kteří s programem na obci interagují. Mezi tyto aktéry patří z veřejné správy primárně sociální, bytový a finanční odbor obce, dále neziskové organizace zajišťující v programu podporu, případně organizace, které působí na území formou terénních programů a mají znalost uchazečů o sociální bydlení. Měl by být zahrnut také správce bytu. Pro úspěšné překonání konverzních faktorů v bydlení je významná především kontinuální spolupráce mezi výše uvedenými aktéry s cílem vybudování a fungování systému prevence ztráty bydlení v obci, potažmo v jednotlivých programech sociálního bydlení (v některých obcích je možné realizovat i více programů naráz). Vhodnému nastavení systému prevence ztráty bydlení by měla předcházet analýza mechanismů spojených s pravidly přidělování bytů, párování bytů s domácnostmi, zabydlováním, podpoře v bydlení, řešení dluhů a řešení sousedských stížností s ohledem na zjišťování nezamýšlených vedlejších účinků na potenciality člověka i v jiných životních oblastech (Kimhur, 2020).

Ohrožující identifikované konverzní faktory upozorňují na potřebnost fokusu realizátora programu na oblast prevence ztráty bydlení (s ohledem i na četnost výskytu konverzních faktorů v odpovědích uživatelů). Příčiny nesaturovaných očekávání by bylo možné řešit právě v rámci koordinace systému prevence ztráty bydlení. V rámci mezinárodní literatury, jak uvádějí autoři jako Busch-Geertsema (2010), Fitzpatrick a Stephens (2007), Atkinson et al. (2005), je prevence ztráty bydlení úzce propojena s pojmem „prevence vystěhování“. Termín „prevence ztráty bydlení“ naznačuje, že preventivní opatření by měla směřovat k lidem, kteří stále disponují bydlením. V některých zahraničních státech je prevence ztráty bydlení povinnou součástí práce veřejné samosprávy, ať už v roli bytového nebo sociálního odboru. Z důvodu nezachycených situací v rané detekci ohrožení ztrátou bydlení se často nepodaří poskytnout dostatečně rychlou pomoc domácnostem. Tato nedostatečná efektivita zásahů u případů, kde je ztráta bydlení odhalena pozdě, vede k tomu, že lidé, kteří již přichází o standardní bydlení a vrací se do kruhu vyloučení z bydlení, stávají běžnými klienty sociálních služeb a sociálních pracovníků. Nicméně nedostatek informací a nedostatečná připravenost sítě zúčastněných subjektů způsobuje, že neexistuje adekvátní připravenost na předcházení důsledkům těchto krizí. Kompetenční a obsahové ukotvení oblasti prevence ztráty bydlení v ČR by mohl pomoci zákon o podpoře v bydlení. Plánovaná kontaktní místa pro bydlení by měla přispět k rozvoji spolupráce v oblasti prevence ztráty bydlení v jednotlivých ORP.

7.2 Metodická doporučení pro realizaci sociální práce v bydlení

Podobně, jak je nahlíženo na roli ohrožujících konverzních faktorů výše, lze navrhnout také doporučení pro oblast poskytování sociální práce, kterou výzkumná studie identifikovala jako významný stabilizující faktor uživatelů programu sociálního bydlení. Dle sociálních pracovníků ve výzkumném vzorku nebyla v době realizace výzkumu sociální práce v bydlení nijak metodicky ošetřena, vycházela ze standardů sociálních služeb a interních metodik jednotlivých organizací. Někteří pracovníci hovořili o inspiraci konceptem podpory v „Bydlení především“ jiní zmiňovali úkolově orientovaný přístup, koučovací techniky. Na základě realizace výzkumné studie je možné na tuto různorodost k výkonu sociální práce v bydlení reagovat a doporučit přístup vycházející z konceptu CA.

Pro realizaci sociální práce v bydlení je významné vnímání reality bezdomovectví a následné zvolení přístupu k sociální práci klíčovým pracovníkem. Černá (2019) tak rozděluje sociální práci zaměřenou na změnu jednotlivce a na změnu situace. Někteří sociální pracovníci pojmají realitu bezdomovectví jako individuální selhání lidí bez domova. Pomáhající pracovníci připisují klientům sociální práce určité charakteristiky, které jim dle jejich názoru omezují reintegraci do bydlení. Jedná se o neschopnost a nepřipravenost bydlet, nedostatek sebekontroly, nedisciplinovanost, celkově intelektuální nedostatečnost. Dále se přiklání k tomu, že bezdomovectví je pro klienty životní styl, který jim postačuje, jelikož lidé bez domova netouží po lepším životě. Na život na ulici jsou zvyklí a je pro ně jednodušší než se přizpůsobit řádu „normálního“ života. Následně tak při své práci hledají řešení situací lidí prostřednictvím jejich vzdělávání a poskytováním poradenství za účelem zvýšení jejich motivace a modifikace jejich chování. Například účast na tzv. job klubech, vyšší prahy využívání sociálních služeb, podmínění získání dávek účastí na trhu práce. U této skupiny sociálních pracovníků však může docházet k opomíjení socioekonomických struktur, které jsou významnou překážkou pro kýžené vzdělávání nebo možnost se podílet na pracovním trhu.

Sociální pracovníci zaměřeni na změnu situace vykládají realitu bezdomovectví odlišným způsobem. Hlavní princip spočívá v reflexivní praxi ve spolupráci s různými subjekty a situačního přístupu k mnohočetné exkluzi u lidí bez domova. Praktikování reflexivní praxe umožňuje cyklický proces pozorování, myšlení a jednání, a především situační reakci na bariéry reintegrace do bydlení u lidí se zkušeností s mnohočetnou

exkluzí. V důsledku cyklického průběhu intervencí sociálních pracovníků s klienty tak dochází z pomyslného vykročení z kruhu točení se v bezdomovectví, který zažívají zvláště uživatelé pobytových sociálních služeb a programů dostupného bydlení. Praktikování reflexivní praxe je vyhodnoceno jako významný prvek ukončování bezdomovectví dle Černé (2019). Klíčem pro možnou podobu sociální práce v bydlení, tak může představovat reflexivní praxe v podobě přístupu zaměřeného na potenciality.

Pole potencialit, jakožto prvku spojujícího přání, potřeby či očekávání klienta s jejich reálným životem představuje místo pro intervenci sociální práce (Řezáč, 2022). Jak je uvedeno v kapitole 2.2.1 sociální fungování je interpretováno v CA specifickým způsobem. V CA nejsou rovné příležitosti a dostupné zdroje samy o sobě zárukou sociálního fungování. Ačkoliv je můžeme brát jako základní podmínku, nepostačují samy o sobě. Klíčová je svoboda volby, odrazující se v možnostech, které má jedinec na dosah.

Přístup zaměřený na potenciality lze vnímat jako výzvu pro sociální práci v bydlení. V sociální práci není vhodné se soustředit jen na osobní očekávání jedince a zároveň opomíjet očekávání z jeho okolí. Pokud bychom dokázali harmonizovat očekávání jednotlivce s očekáváními jeho prostředí a hledat společný jmenovatel, mohli bychom dosáhnout vyššího cíle v sociální práci a lépe odpovídat potřebám uživatelů programů. Tento přístup poskytuje hlubší smysl při volbě řešení problémů, což vede k jejich efektivnějšímu, komplexnějšímu a zejména klientsky orientovanému řešení (Řezáč, 2022).

Intervence mezi uživatelem programu a sociálním pracovníkem tak může být řízena monitorováním situace domácnosti zaměřené na klíčové oblasti CA technikou narativního posouzení životní situace (Černá, 2019).

Dále dle testovaného konceptu očekávání zahrnuje:

- identifikaci konverzních faktorů z minulosti (předchozí bydlení, současné bydlení, životní příběh),
- identifikaci potencialit v současné době v bydlení,
- identifikaci konverzních faktorů v současnosti (strach, osamělost, duševní onemocnění, socioekonomická situace domácnosti),
- odhalení hodnot „dobrého“ života,
- identifikaci expektancí do budoucna.

Základní rámec potencialit v bydlení, které mohou být inspirací pro obsah sociální práce v bydlení, představil Kimhur (2020). Autor však upozorňuje na neúplnost seznamu

a potřebu identifikace sad potencialit souvisejících s bydlením v místních kontextech. Předkládaná práce přináší přehled potencialit v lokálním kontextu, tudíž pro použití v tuzemské praxi lépe uchopitelných. Zároveň je potřeba zmínit, že přehled potencialit této práce je nutné vnímat také neúplně, přestože bylo dosaženo při práci s daty nasycení. Potenciality jsou charakteristické pro tento charakteristický výzkumný vzorek, příležitostí pro další výzkum by mohlo být zkoumání potencialit napříč programy sociálního bydlení v ČR zahrnující různé cílové skupiny.

Významným přínosem přístupu zaměřeného na potenciality je spojení analytika a sociálního pracovníka do jedné. Na základě předem stanoveného rámce posuzování situace uživatele, by bylo možné na základě zjištěných informací nejen nastavit průběh intervence, ale také sledovat a vyhodnocovat její průběh. Pro posuzování životní situace je CA vhodným nástrojem (Slabbert, 2018). Informace (data) by následně mohla být zpracovávána hromadně seskupována a vyhodnocována pro účely nastavování místních sociálních a bytových politik.

Sociální realita uživatelů byla předmětem analýzy i v oblasti hodnot „dobrého života“. Tyto hodnoty tvoří jeden z prvků přístupu zaměřeného na potenciality. Sociální pracovníci by je tak měli vnímat jako součást intervence, že jsou to hodnoty, jež ovlivňují konání uživatelů, včetně jejich motivace. Zjištěné „hodnoty dobrého života“ dle uživatelů programu a sociálních pracovníků programu jsou syntetizované v tabulce níže v prvním sloupci. Druhý sloupec nabízí tzv. domény kvality života dle Cumminse (1996), jež se z tzv. univerzálních seznamů lidských hodnot (např. Grisez, Boyle, Finnis, 1987; Schwartz 1994) zdá nejlépe komparovatelný s výsledky této studie. Komparace hodnotových rámců slouží k ilustraci toho, že „hodnoty dobrého života“ jsou ve shodě s doménami kvality života dle Cumminse (1996). Opět tak můžeme demonstrovat posun v kvalitě života, kdy dochází k prolínání hodnotových rámců.

HODNOTY „DOBŘÉHO ŽIVOTA“ V PROGRAMU SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ (AUTORKA PRÁCE)	DOMÉNY KVALITY ŽIVOTA (CUMMINS, 1996)
Finanční odpovědnost	Materiální pohoda Produktivita
Seberealizace	Produktivita
Zdraví	Zdraví Emocionální pohoda
Odpovědnost vůči ostatním	Společenství
Rodinná soudržnost	Společenství Intimita/přátelství
Samostatnost	Produktivita
Sebedůvěra	Emocionální pohoda
Tvorba domova	Produktivita
Společenské uznání	Společenství

Tabulka 13: Komparace hodnot „dobrého života“ s doménami kvality života dle Cumminse, (1996), (autorka práce)

Ve výzkumu byla zjištěna hodnota finanční odpovědnosti, kterou lze v kontextu domén kvality života (Cummins, 1996) zařadit do oblasti materiální pohody a produktivity. Hodnota „dobrého života“ seberealizace koresponduje s doménou kvality života produktivity. Zdraví uvádějí obě studie komplementárně. Odpovědnost vůči ostatním lze přiřadit ke Cumminsově hodnotě společenství. Shodné zařazení nabízí i hodnota rodinné soudržnosti, navíc lze přiřadit hodnotu intimity/přátelství. Samostatnost lze dle Cumminsových domén připodobnit k produktivitě. Sebedůvěra koresponduje s emocionální pohodou. Tvorba domova lze přiřadit ke Cumminsově produktivitě. Společenské uznání koresponduje s hodnotou společenství.

Komparace výše uvedených seznamů je limitována tím, že Cumminsův seznam domén kvality života (1996) nebere v potaz specifčnost uživatelů programu jako osob se zkušeností s bezdomovectvím. Je využitelný jako globální rámec domén kvality života. Hodnoty „dobrého života“ v bydlení dle této studie jsou tak více specifické s ohledem na změnu životní situace uživatelů, lze je více konkretizovat. Komparace však přináší zjištění, že všechny touto studií označené hodnoty „dobrého života“ zcela nasyceně odpovídají seznamu, žádná z Cumminsových oblastí kvality života nezůstala opomenuta, přestože se s navrženými dimenzemi kvality života (1996) neworkovalo jako s teoretickým východiskem, zjištění jsou v souladu.

Přístup zaměřený na potenciality dle rešerže literatury (Greenwood et al., 2021; Greenwood, 2005; Tsemberis, Gulcur & Nakae, 2004) lépe aplikovat v kontextu programů sociálního bydlení realizovaných přístupem Housing Led (nebo také Housing First) s ohledem na jasně deklarovaný cíl programu, a to bydlením domácnosti ve standardní formě. Jak se potvrdilo výše, hodnota tvorby domova a ontologické bezpečnosti je klíčová pro zotavení z bezdomovectví (Padgett, 2007). V kontextu CA a programů sociálního bydlení se věnují další výzkumníci zkoumání charakteristik programů a jejich organizace. Výzkumná zjištění potvrzují, že programy vycházející z principů „Pathways to Housing First“ lépe reagují na rozvoj potencialit účastníků. Programy tak podporují ontologickou bezpečnost, udržení bydlení a zotavení z bezdomovectví (Greenwood, 2005; Padgett, 2007; Greenwood et al., 2021). Také nabízejí svobodu žít plnohodnotný, důstojný a smysluplný život (Greenwood et al., 2021).

7.3 *Limity výzkumu*

Ambicí této studie nebylo poskytnutí konečného vysvětlení problematiky, ale přispění k jejímu poznání a pochopení. Není možné tak výsledky nahlížet v kontextu hodnocení všech programů sociálního bydlení nebo všech jejich účastníků. Generalizaci po vzoru kvantitativních výzkumů nelze aplikovat. Limitem výzkumu je homogenost výzkumného vzorku, kterou však nebylo možné ošetřit jiným způsobem. Výzkum probíhal v době pandemie covid-19, tudíž mohl být zájem o účast nižší. Ve výzkumném vzorku je tak velmi nízké zastoupení vícečlenných domácností. Závěry je tak nutno vztahovat k charakteristice výzkumného vzorku. Výzkumný vzorek také nezahrnoval domácnosti, které z nějakého důvodu již opustily program sociálního bydlení. Další limit spočívá v chybějící kontrolní skupině, kterou by představovaly domácnosti žijící ve standardním bytě bez podpory sociální práce pocházející ze substandardního bydlení. Rozšíření studie o kontrolní skupinu by bylo vhodné zvážit v budoucím výzkumu.

Za limit lze považovat také jednorázový sběr dat v horizontu třech měsíců. S nabídkou byli osloveni všichni relevantní aktéři, kteří byli v kontaktu s domácnostmi. Opakující se dotazování by přineslo větší prostor pro komparaci.

Dalším limitem výzkumu může být tendenčnost výzkumníka promítnutá do interpretace dat. V souvislosti s profesním zaměřením na poradenství obcím v oblasti sociálního začleňování a advokační činnosti bylo nutné reflektovat roli především při sběru

dat. Tento limit byl ošetřen zapojením externích tazatelek. Data byla také triangulována kombinací účastníků studie – uživatelé, sociální pracovníci.

8 Závěr

Předkládaná práce zahrnuje výzkumnou studii v oblasti hodnocení programu sociálního bydlení v kontextu CA a konceptu očekávání, a to perspektivou jeho uživatelů i perspektivou sociálních pracovníků poskytující podporu v bydlení. Výzkum mapuje rozvoj potencialit u uživatelů programu s ohledem na jejich kvalitu života. Práce testuje inovativní přístup konceptu očekávání v praxi sociálního programu. Dále předkládá aplikační rovinu v podobě systémových doporučení pro realizaci programů sociálního bydlení v lokálních politikách a metodická doporučení pro sociální práci v bydlení. Výsledky výzkumu mohou posloužit pro ukotvení metodiky práce sociálních pracovníků v bydlení (v zákoně definované jaké asistence v bydlení) a k revizím již realizovaných programů sociálního bydlení.

Teoretická část je opřena o rešerži zahraničních i tuzemských odborných zdrojů, výzkumných studií a dalších relevantních zdrojů. Obsahuje teoretická východiska stěžejní pro realizaci výzkumné studie. Prvním z nich je CA, jež je v práci pojímán jako nástroj k hodnocení sociální rovnosti, jsou představeny jeho dílčí koncepty a legitimizováno jeho použití pro účel hodnocení sociálního programu v kontextu sociální práce. Druhé teoretické východisko je založeno na výkladu nerovností, se kterými se lidé s omezeným přístupem na trh s bydlením potýkají. Zahrnuje diskurz sociálního vyloučení, bezdomovectví jako jednu z dimenzí sociálního vyloučení a úzký výklad bezdomovectví jako nedostatku potencialit. Poslední teoretická kapitola obsahuje kontextualizaci sociálního bydlení v Evropě i v ČR. V kapitole je zahrnut také popis role samosprávy a jejích kompetencí v oblasti bytové politiky. Kapitola se ve svém závěru orientuje také na přístupy k zavádění sociálních programů podpory v bydlení, z nichž představuje „bydlení s přípravou“ a „přímé zabydlování“. Dále práce obsahuje empirickou část, která je tradičně rozdělena do kapitol k metodologii výzkumné studie a k představení výzkumných zjištění a interpretaci dat. V rámci metodologické části je představeno také epistemologické sociálně konstruktivistické východisko, přístup kvalitativně deduktivní analýzy dle teorie (Gilgun, 2014) a výzkumný design inspirovaný komplexní evaluací očekávání (Řezáč, 2020).

Výzkumná studie operuje s několika stavy očekávání – expektance o bydlení jako výchozí stav, potenciality v bydlení, hodnoty dobrého života jako stav současný a expektance do budoucna jako stav ideální. Díky identifikaci jednotlivých stavů očekávání a konverzních faktorů, které hrají roli v dosahování potencialit, bylo možné provést typologizaci očekávání, která hovoří o míře ohrožení ztrátou bydlení a dopadu na kvalitu života.

Hlavní výzkumná otázka „*V čem program sociálního bydlení pro lidi bez domova napomohl naplnit očekávání jeho uživatelů v oblasti bydlení?*“ je zodpovězena odhalením konceptu bytových svobod, který zahrnuje řadu potencialit, jež nabyli uživatelé díky účasti v programu. Bytové svobody spočívají ve **svobodě žít ve zdravém prostředí, svobodě udržovat sociální vztahy, svobodě volby priorit v oblasti životních nákladů, individualizovat se v bydlení a individualizovat sám sebe**. Tyto bytové svobody pramení z identifikovaných potencialit uživatelů programu, jež jsou poskládány do přehledu potencialit v bydlení (kap. 6.6). Předkládaná práce tak obsahuje první představení základního rámce potencialit pro dosahování bytových svobod v českém kontextu.⁴⁶ Prostřednictvím dílčích výzkumných otázek byly postupně odhaleny další stavy očekávání, na základě kterých bylo možné provést syntézu zjištění v podobě typologizace očekávání uživatelů v programu. Ve vzorku byly potvrzeny všechny tři typy očekávání – harmonické (73,3 %), stereotypní (13,3 %), nesaturované (13,3 %). Tato typologie nabízí náhled do perspektiv očekávání a identifikuje riziko ohrožení ztrátou bydlení. Harmonické a stereotypní očekávání implikuje zvýšení kvality života. Riziko ohrožení ztrátou bydlení bylo odhaleno pouze u nesaturovaného očekávání. Studie prokázala, že typologizace očekávání u uživatelů programu sociálního bydlení nabízí způsob subjektivního hodnocení blahobytu s možností identifikace životní situace uživatele (neadekvátní životní situace, ukončené bezdomovectví, tvorba domova dle Batterham 2019) a odhaluje riziko ztráty bydlení nebo zvýšení kvality života.

Diskuzní část práce obsahuje komparaci zjištění této studie s navrženou koncepcí bytových svobod dle Fredianiho et al. (2019), seznamem centrálních potencialit (Nussbaum, 2000) a dimenzemi rozvoje života dle Alkire (2002). Bytové svobody, které byly identifikovány v této studii, volně navazují na jejich autora Fredianiho et al. (2019) s mírnou obměnou vycházející z prostředí a jiného společenského uspořádání. Potentiality

⁴⁶ Je třeba brát v potaz limity výzkumu. Nejedná se o generalizování, ale upozornění, že je tento rámec relevantní v českém kontextu sociální práce a sociálního bydlení. Seznam nelze považovat za úplný.

zjištěné ve studii také korelují se seznamem centrálních lidských potencialit dle Marthy Nussbaum (2000). S ohledem na apel na kvalitu života je v diskuzi obsažena také dynamika rozvoje, a to v kontextu indexů lidského rozvoje dle Alkire (2002) a Cumminsových domén kvality života (1996).

V diskuzní části práce jsou představena také systémová doporučení, jejichž realizace by napomohla snižovat vlivy ohrožujících konverzních faktorů. Hlavním doporučením je rozvoj systému prevence ztráty bydlení v prostředí realizace programu sociálního bydlení, založeném na spolupráci jednotlivých aktérů primárně v oblasti párování bytů a domácností a komunikace aktérů v území. Diskuze také obsahuje metodická doporučení pro návrh přístupu k sociální práci v bydlení, jež byla identifikována jako významný stabilizující faktor z pohledu uživatelů programu i samotných pracovníků. S ohledem na to, že pracovníci hovořili o neukotvenosti v metodickém přístupu k realizaci sociální práce, bylo jako hlavní doporučení navrženo přístup zaměřený na potenciality jako kriticky reflektující praxe pro výkon sociální práce v bydlení. Ten zahrnuje právě analýzu stavů očekávání a konverzních faktorů jako součást intervenčního procesu. Programy podpory designované a hodnocené optikou CA jsou v souladu s trendem rozvoje sociálního bydlení v Evropě vycházející z principů „Bydlení především“ (Greenwood et. al., 2023).

Výzkumná zjištění této práce jsou limitována povahou sběru dat, tedy homogenním vzorkem účastníků. Pro budoucí výzkum se tak otevírá široké pole možností, jak výsledky studie rozšiřovat a zkvalitňovat primárně na větším objemu dat a heterogenním vzorku uživatelů programů. Pro snadnější použití hlediska potencialit by bylo vhodné vytvořit jednotný nástroj sběru dat a otestovat jej v dalším lokálním systému bydlení, následně jej rozšířit ideálně do všech programů sociálního bydlení napříč ČR. Prostřednictvím většího množství dat by tak bylo možné identifikovat konverzní faktory na úrovni sociální a bytové politiky státu a byla podpořena také argumentace pro rozvoj systémů sociálního bydlení bez podpory prostředků z OPZ+ a pro schválení zákona o podpoře v bydlení. Data by bylo možné sbírat během poskytované podpory, tudíž by splňovala dvojí účel – posouzení klientovy situace a hromadný sběr odpovědí pro účel hodnocení dopadů sociálního bydlení na život jednotlivců. Výzva pro takový postup by spočívala v evidenci dat a jejich hromadném vyhodnocování.

Zjištění této práce podtrhuje tvrzení, že sociální bydlení přispívá k ukončování bezdomovectví a přispívá k tvorbě domově. To, že u uživatelů programu sociálního

bydlení dochází ke zvyšování kvality života, bylo v této výzkumné studii doloženo rozvojem potencialit a bytových svobod, existencí hodnot „dobrého života“ u jeho uživatelů a identifikací harmonického (popř. stereotypního) očekávání u většiny zapojených uživatelů programu.

Nyní se tak otevírá další prostor pro advokační sociální práci, která se může společně s dalšími evaluačními zprávami opřít i o tuto studii. Zjištění přispívají k budování argumentační základny o potřebě budovat sociální bydlení, pomohou v dialozích s majiteli bytových kapacit, mohou přispět ke zvyšování motivace k poskytování bytů pro účely sociálního bydlení nebo při politických diskuzích o potřebách různých cílových skupin v oblasti bydlení. Sociální práce má klíčovou roli v aktivismu a angažovanosti (Marlowe, 2018; Robinson, 2020). Sociální práce je ze své podstaty politická, např. Parkinson (2020), prohlašuje, že existuje jasná souvislost mezi stranickou politikou, politickou ideologií, sociálními a ekonomickými faktory a praxí sociální práce. Tvrdí, že je důležité pochopit, že sociální práce je utvářena politikou dne a že sociální pracovníci jsou si vědomi dopadu vládní politiky na životy lidí, se kterými pracují. Studie tak odhaluje faktory, které je v praxi důležité ošetřovat, tak aby sociální bydlení plnilo svou funkci a nebylo negativně hodnoceno ze strany ostatních nájemníků, což může být využito v neprospěch sociálního bydlení jako takového. Eliminace ohrožujících faktorů a podpora stabilizujících faktorů tak v praxi zajistí stabilní fungování programů. V případě, že programy nejsou vhodně nastavené a domácnosti selhávají, zvyšují se dopady na susedství a celkové naladění v obci. Sociální bytová politika ve prospěch snižování nerovností v bydlení může být v důsledku špatně fungujícího programu na dlouhou dobu ohrožena, čemuž je nutno předcházet.

Seznam použité literatury

- ALKIRE, Sabina, 2002. Dimensions of Human Development. *World Development* [online]. 30(2), 181–205 [cit. 2023-09-19]. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00109-7](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00109-7)
- ANDERSON, Elizabeth S. What Is the Point of Equality? *Ethics* [online]. 109(2), 287–337 [cit. 2023-04-05]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/233897>
- ATKINSON, Ray et al., 2005. *The Use of Possession Actions and Evictions by Socialpetru Landlords*. London: ODPM.
- ASMUSSEN, Sara M., ROMANO, Joanna , BEATTY, Paul, GASARCH, Larry, SHAUGHNESSEY, Susan, 1994. Old answers for today's problems: Integrating individuals who are homeless with mental illness into existing community-based programs: A case study of Fountain House. *Psychosocial Rehabilitation Journal* [online]. (1), 75–93 [cit. 2023-08-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/h0095532>
- BARTLETT, Harriett, M., 1970. *The common Base of Social Work Practice*. New York: National Association of Social Workers. ISBN 0871010542.
- BATTERHAM, Deb, 2019. Homelessness as Capability Deprivation: A conceptual Model. *Housing, Theory and Societ* [online]. 36(3), 274–297 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036096.2018.1481142>
- BASSUK, Ellen I. et al., 2014. The Effectiveness of Housing Interventions and Housing and Service Interventions on Ending Family Homelessness: A Systematic Review. *American Journal of Orthopsychiatry* [online]. 84(5), 457–474 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/ort0000020>
- BERNARD Roberto, YUNCAI, Rebeca, PANADERO, Sonia, 2016. Introducing the Housing First Model in Spain: First Results of the Habitat Programme. *European Journal of Homelessness* [online]. 10(1), 53–82 [cit. 2023-06-10]. Dostupné z: http://www.feantsaresearch.org/download/10-1_article_3572735594013218283.pdf
- BIGGERI, Mario, LIBANORA, Renato, MARIANI, Stefano, MENCHINI, Leonardo, 2006. Children Conceptualizing their Capabilities: Results of a Survey Conducted during the First Children's World Congress on Child Labour. *Journal of Human*

Development and Capabilities [online]. 7(1), 59–83 [cit. 2023-06-10].
Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14649880500501179>

BINDER, Martin, 2014. Subjective well-being capabilities: bridging the gap between the capability approach and subjective well-being research. *Journal of Happiness Studies* [online]. 15(5), 1197–1217 [cit. 2023-06-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10902-013-9471-6>

BOURDIEU, Pierre, 1979. Symbolic Power. *Critique of Anthropology* [online]. 4(13-14), 77–85 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0308275X7900401307>

BOURDIEU, Pierre, 1993. *La Misère du Monde*. Paris: Seuil. ISBN 978-2020196741.

BRAUN, Virginia, CLARKE, Victoria, 2013. *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*. London: Sage Publications Ltd. ISBN 978-18-478-7581-5.

BRABER, Collin den, 2013. The introduction of the capability approach in social work across a neoliberal Europe. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* [online]. 22(4), 61–77 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://journalsi.org/articles/10.18352/jsi.380>

BRETHERTON, Joanne, PLEACE, Nicholas, 2015. *Housing First in England: An Evaluation of Nine Services*. York: Centre for Housing Policy, University of York. ISBN: 978-0-9929500-4-0.

BRINKMANN, Svend, 2013. *Qualitative Interviewing: Understanding Qualitative Research*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780199344000.

BRONFENBRENNER, Urie, 1979. *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 0-674-22457-4.

BUCHTÍK, Martin, EICHLER, Patrik, KOPEČNÝ, Ondřej, SMEJKALOVÁ, Kateřina, UHROVÁ, Jitka, 2021. *Jedna společnost – různé světy. Poznatky kvalitativní studie o fragmentizaci české společnosti*. Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung. e.V. ISBN 978-80-87748-66-4.

BURCHARDT, Tania, LE GRAND, Julian, PIACHAUD, David, 1999. Social Exclusion in Britain 1991-1995. *Social Policy and Administration* [online]. 33(3), 227–244 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00148>

BURR, Vivien, 2003. *Social constructionism*. London: Psychology Press. ISBN 978041531760.

BUSCH-GEERTSEMA, Volker, SAHLIN, Ingrid, 2007. *The Role of Hostels and Temporary Accommodation*. *Gesellschaft für innovative Sozialforschung und Sozialplanung (GISS)* [online]. Göteborg: Göteborg University, Department of Social Work. ISSN 2030-2762.

BUSCH-GEERTSEMA, Volker, EDGAR, William, O'SULLIVAN, Eoin, PLEACE, Nicholas., 2010. *Homelessness and Homeless Policies in Europe: Lessons from Research* [online]. Brussels. Directorate-General for Employment. Social Affairs and Equal Opportunities. Dostupné z: https://www.feantsa.org/download/fea_020-10_en_final8900978964616628637.pdf

BUSCH-GEERTSEMA, Volker. 2013. *Housing First Europe: Final Report. Bremen/Brussels: Housing First Europe* [online]. [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.habitat.hu/files/FinalReportHousingFirstEurope.pdf>

BUSCH-GEERTSEMA, Volker, CULHANE, Dennis, FITZPATRICK, Suzanne, 2016. Developing a Global Framework for Conceptualising and Measuring Homelessness. *Habitat International* [online]. 55, 124–132 [cit. 2023-06-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/J.HABITATINT.2016.03.004>

CLARK, David Alexander, 2002. *Visions of Development: A Study of Human Values*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 1-84064-982-8.

CLIFFORD, Derek, BURKE, Beverley, 2008. *Anti-Oppressive Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-4039-05567.

COHEN, Carl I., THOMPSON, Kenneth C., 1992. Psychiatry and the homeless. *Biological psychiatry* [online]. 32(5), 383–386 [cit. 2023-08-23]. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/0006-3223\(92\)90126-K](https://doi.org/10.1016/0006-3223(92)90126-K)

COMIM, Flavio, TESCHL, Miriam, 2005. Adaptive Preferences and Capabilities: Some Preliminary Conceptual Explorations. *Review of Social Economy* [online]. 63(2), 229–247 [cit. 2023-08-23]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00346760500130374>

COMIM, Flavio, QIZILBASH, Mozaffar, ALKIRE, Sabina, 2008. *The Capability Approach: Concepts, Measures and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780511492587.

- COMIM, Flavio, FENNELL Shailaja, ANAND, Prathivadi B., 2018. *New Frontiers of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9781108559881.
- CORSINI, Raymond J., 2016. *The dictionary of Psychology*. New York: Routledge. ISBN 9781583913284.
- COX, David, PAWAR, Manohar, 2013. *International Social Work: Issues, Strategies, and Programs*. London: SAGE Publications, Inc. ISBN: 9781544308685.
- CRESWELL, John, W., 2007. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. New York: Sage Publications. ISBN 9781412916073.
- CUMMINS, Robert A., 1996. The domains of life satisfaction: An attempt to order chaos. *Social Indicators Research* [online]. 38(3), 303–328 [cit. 2023-09-14]. Dostupné z: <https://doi.10.1007/BF00292050>
- ČADA, Karel, 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit ČR*. Praha: GAC spol s.r.o [online]. [cit. 2023-08-14]. Dostupné z: https://www.academia.edu/22175948/%C4%8Cada_K_et_al_2015_Anal%C3%BDza_soci%C3%A1ln%C4%9B_vylou%C4%8Den%C3%BDch_lokalit_v_%C4%8CR_Praha_MPSV
- ČERNÁ, Eliška, 2019. *Z ulice do bytu: Sociální práce v procesu integrace do bydlení*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN: 978-80-7419282-1.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2022. *Základní výsledky Sčítání lidu, domů a bytů – Česká republika – 2021* [online]. [cit. 2023-08-14]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zakladni-vysledky-scitani-lidu-domu-a-bytu-ceska-republika-2021>
- DENEULIN, Severine, MCGREGOR, Allister, James, 2010. The Capability Approach and the Politics of a Social Conception of Wellbeing, *European Journal of Social Theory* [online]. 13(4), 501–519. [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1368431010382762>
- DENZIN, Norman K., 2007. *On Understanding Emotion*. London: Routledge. ISBN 9781412806749.
- DOWNE, Louise, 2020. *Good services: How to design services that work*. Amsterdam: BIS Publishers. ISBN 978-9063695439.

- EDGAR, Bill, MEERT, Henk, DOHERTY, Joe, 2004. *Third Review of Statistics on Homelessness in Europe: Developing an Operational Definition of Homelessness*. Brussels: FEANTSA (European Observatory Homelessness) [online]. [cit. 2022-08-13]. Dostupné z: <https://www.feantsaresearch.org/download/3-20041762990330054027965.pdf>
- EDGAR, Bill, 2009. *European Review of Statistics on Homelessness*. Brussels: FEANTSA (European Observatory on Homelessness) [online] [cit. 2022-08-14]. Dostupné z: <https://www.feantsaresearch.org/download/6-20098376003316223505933.pdf>
- ELLIOT, Andrew J., 2006. The hierarchical model of approach-avoidance motivation. *Motivation and emotion* [online]. 30, 111–116 [cit. 2022-08-13]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11031-006-9028-7>
- EVANGELISTA, Guillem Fernández, 2010. Poverty, homelessness and freedom: an approach from the capabilities theory. *European Journal of Homelessness* [online]. 4, 189–203 [cit. 2023-08-14]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/think-piece-1-24509888171455826499.pdf>
- FEANTSA, 2005. *ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion* [online]. [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>
- FEANTSA, 2022. *Sixth overview of housing exclusion in Europe 2021* [online]. [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/en/report/2021/05/12/the-6th-overview-of-housing-exclusion-in-europe-2021?bcParent=27>
- FEANTSA, 2023. *Seventh overview of housing exclusion in Europe 2022* [online]. [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: https://www.feantsa.org/public/user/Resources/reports/2022/Rapport_Europe_GB_2022_V3_Planches_Corrected.pdf
- FERJENČÍK, Ján, 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál. ISBN 9788071783671.
- FITZPATRICK, Suzanne, STEPHENS, Mark, 2007. *An International Review of Homelessness and Social Housing Policy*. London: Department for Communities and Local Government. ISBN 9781851128884.
- FLICK, Uwe, 1992. Triangulation Revisited: Strategy of Validation or Alternative? *Journal for the Theory of Social Behaviour* [online]. 22 (2), 175–197 [cit. 2023-08-14]. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1111/j.1468-5914.1992.tb00215.x>

FRAUMENI, Barbara, 2021. *Measuring human capital*. Amsterdam: Elsevier Science & Technology. ISBN 9780128190579.

FREDIANI, Alexandre Apsan, 2015. *Space and capabilities: approaching informal settlement upgrading through a capability perspective*. In: LEMANSKI, Charlotte, MARX, Colin. *The City in Urban Poverty*, 64–84. London: Palgrave. ISBN 978-1-137-36743-3.

FREDIANI, Alexandre Apsan, CLARK, David Alexander, BIGGERI, Mario, 2019. *The Capability Approach, Empowerment and Participation: Concepts, Methods and Applications*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35229-3.

GIDDENS, Anthony, 2013. *Sociologie*. Praha: Agro. ISBN 978-80-257-0807-1.

GILGUN, Jane, 2014. *A primer on deductive qualitative analysis*. In: GILGUN, Jane. *Chicago School traditions: Deductive qualitative analysis and grounded theory*, 161–167. Scoot Walley: CreateSpace Independent Publishing Platform. ISBN: 1499511310.

GILGUN, Jane, 2015. Beyond Description to Interpretation and Theory in Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work* [online]. 14(6), 741–752 [cit. 2023-08-16]. Dostupné z: <https://doi/10.1177/1473325015606513>

GILGUN, Jane, 2020. Deductive Qualitative Analysis and Grounded Theory: Sensitizing Concepts and Hypothesis-Testing in Handbook. In: CHARMAZ, Kathy, BRYANT, Antony. *The SAGE handbook of current developments in grounded theory*. SAGE Publications Ltd [online], 107–125, [cit. 2023-04-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.4135/9781526485656>

GLUMBÍKOVÁ, Kateřina a kol., 2021. *Výzkumná zpráva A: Vyhodnocení výsledků dosažených obcemi spolupracujícími s MPSV u podpořených klientů v rámci klientů projektu* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita. [cit. 2023-04-06]. Dostupné z: http://www.socialnibydleni.mpsv.cz/images/soubory/Analzy/2021_Evaluace2_Vzkumn_z_prva_A_Dopady_SB_na_klienty_final.pdf

GOFFMAN, Erving, 1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Touchstone. ISBN 9780671622442.

GOLDIN, Jaqui, 2006. Book Review: Visions of Development: A Study of Human Values *Review of Radical Political Economics* [online]. 38(3), 452–454 [cit. 2023-04-06]. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1177/0486613406291095>

- GREENWOOD, Ronni Michelle et al., 2021. Structure and agency in capabilities-enhancing homeless services: Housing first, housing quality and consumer choice. *Journal of community & applied social psychology* [online]. 32(2), 315–331 [cit. 2023-08-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/casp.2577>
- GREENWOOD, Ronni Michelle et al., 2023. Psychometric properties of the measure of achieved capabilities in homeless services. *BMC Public Health* [online] 23(93), 1–17 [cit. 2023-09-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14755-9>
- GRISEZ, Germain, BOYLE, Joseph, FINNIS, John, 1987. Practical Principles, Moral Truth, and Ultimate Ends *The American Journal of Jurisprudence* [online]. 32 (1), 99–151 [cit. 2023-08-08]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ajj/32.1.99>
- GUBITS, Daniel et al., 2015. *Family Options Study Short-Term Impacts of Housing and Services. Interventions for Homeless Families*. Washington: U.S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research [online]. [cit. 2023-09-08]. Dostupné z: https://www.huduser.gov/portal/portal/sites/default/files/pdf/familyoptionsstudy_final.pdf
- HABERMAS, Jürgen, 1984. *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society, Vol. 1*. Boston: Beacon Press. ISBN 0-8070-1507-5.
- HABERMAS, Jürgen, 1987. *The Theory of Communicative Action: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason, Volume 2*. Boston: Beacon Press. ISBN 0-8070-1401-x.
- HEALY, Karen, 2000. *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage Publications. ISBN 9780761962724.
- HEGEDŰS, József, LUX, Martin, TELLER, Nóra, 2013. *Social Housing in Transition Countries*. London: Routledge. ISBN 978-0-415-89014-4.
- HENDL, Jan, 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 9788073674854.
- HODGSON, Geoffrey M., 1997. The ubiquity of habits and rules. *Cambridge journal of economics* [online]. 21(6), 663–684 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.cje.a013692>

- HOPPER, Kim, 2007. Rethinking social recovery in schizophrenia: What a capabilities approach might offer. *Social Science & Medicine* [online] 65(5), 868–879 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1016/j.socscimed.2007.04.012>
- HORA, Ondřej, 2013. *Aktivační programy*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*, 277–279. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- HOUSING EUROPE, 2010. *Social Housing in Europe: Germany*. Brussels: Housing Europe [online]. [cit. 2023-04-16]. Dostupné z: <https://www.housingeurope.eu/resource-107/social-housing-in-europe>
- HOUSING EUROPE. 2017. *The State of Housing in the EU 2017*. Brussels: Housing Europe [online]. [cit. 2023-04-15]. Dostupné z: <https://www.housingeurope.eu/resource-1000/the-state-of-housing-in-the-eu-2017>
- HRADECKÝ, Ilja, 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje. ISBN 978-80-86451-13-8.
- HRUBÝ, Jiří, 2019. *Sociální pomoc na rozcestí?* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-352-7.
- HUD, 2008. *A Guide to Counting Unsheltered Homeless People*. Washington: HUD's Homeless Assistance Programs. Department of Housing and Urban Development, Office of Community Planning and Development [online] [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://files.hudexchange.info/resources/documents/counting_unsheltered.pdf
- CHAMBERLAIN, Chris, MACKENZIE, David, 1992. Understanding Contemporary Homelessness: Issues of Definition and Meaning. *Australian Journal of Social Issues* [online]. 27(4), 274–297 [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.1992.tb00911.x>
- CHAMBERS, Robert, 1997. Responsible well-being – a personal agenda for development. *World development* [online]. 25(11), 1743–1754 [cit. 2023-04-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.4324/9781315258003-33>
- CHANDLER, George, 1982. *International and national library and information services: A review of some recent developments 1970-80*. Oxford: Pergamon Press. ISBN 0-08-025793-3.

- CHMELOVÁ, Kristýna, 2022. *Posouzení potencialit v rámci well-beingu dětí z dětských domovů*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální práce [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/uvj7o/DP_KCH.pdf
- CHO, Jeasik, TRENT, Allen., 2014. *Evaluating qualitative research*. In: LEAVY, Patricia. *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, 677–696. Oxford: University Press. ISBN: 9780190847388.
- IFSW, 2014. *Global Definition of Social Work*. International Federation of Social Workers [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- JANEBOVÁ, Radka, 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/edee/filozoficka-fakulta/studium/janebova_-_kriticka_socialni_prace.pdf
- JOHNSON, Guy, PARKINSON, Sharon, PARSELL, Cameron, 2012. *Policy shift or program drift? Implementing Housing First in Australia*. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute Limited. ISBN 978-1-921610-97-4.
- JOHNSON, Guy, CHAMBERLAIN, Chris, 2013. *Evaluation of the Melbourne Street to Home Program: 12 moth outcomes*. Canberra: Department Government Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs. ISBN: 978-0-9941522-0-6.
- JOHNSTONE, Marjorie, LEE, Eunjung, CONNELLY, Jo, 2017. Understanding the meta-discourse driving homeless policies and programs in Toronto, Canada: The neoliberal management of social service delivery. *International Social Work* [online]. 60(6), 1443–1456. [cit. 2023-05-15]. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1177/0020872817706406>
- KAJANOVÁ, Alena, MRHÁLEK, Tomáš, 2020. The level of social exclusion of Roma families and the factors that influence it. *Kontakt* [online]. 22 (4), 258–261 [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.32725/kont.2020.043>
- KAPPL, Miroslav, MUSIL, Libor, 2013. Teorie komunikativního jednání. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol., *Encyklopedie sociální práce*, 84–88. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0366-7.

- KATZ, Lawrence, KLING, Jeffrey, LIEBMAN, Jeffrey, 1999. *Moving to opportunity in Boston: Early impacts of a housing mobility program*. Princeton University [online]. [cit. 2023-09-22]. Dostupné z: <https://eml.berkeley.edu/symposia/nsf99/papers/kling.pdf>
- KELLER, Jan, 1995. Úvod do sociologie. In: ŘEZÁČ, Karel, 2022. *Potencialita dětí v náhradní rodinné péči*, s. 36. Plzeň: Západočeská univerzita. ISBN: 978-80-261-1073-6.
- KELLER, Jan, 2010. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN: 978-80-7419-031-5.
- KELLER, Jan, 2011. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN: 9788074190599.
- KEMENY, Jim, 1981. *The Myth of Home Ownership: Private versus Public Choices in Housing Tenure*. London: Routledge & Kegan Paul. ISBN 9780710006349.
- KERMAN, Nick, SYLVESTRE, John et al., 2019. Predictors of Mental Health Recovery in Homeless Adults with Mental Illness. *Community Mental Health Journal* [online]. 55, 631–640 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10597-018-0356-3>
- KERR, Norbert L., LEVINE, John M., 2008. The detection of social exclusion: Evolution and beyond. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice* [online]. 12(1), 39–52 [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/1089-2699.12.1.39>
- KHADER, Serene J., 2009. Adaptive Preferences and Procedural Autonomy. *Journal of Human Development and Capabilities* [online]. 10(2), 169–187 [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/19452820902940851>
- KIMHUR, Boram, 2020. How to Apply the Capability Approach to Housing Policy? Concepts, Theories and Challenges. *Housing, Theory and Society* [online]. 37(3), 257–277 [cit. 2023-08-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036096.2019.1706630>
- KING, Peter, 2003. Housing as a Freedom Right. *Housing Studies* [online]. 18(5), 661–672 [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02673030304259>
- KLING, Jeffrey, 2008. *Summary Overview of Moving to Opportunity: A Random Assignment Housing Mobility Study in Five U.S. Cities*. National Bureau of Economic Research [online]. [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: https://dares.travail-emploi.gouv.fr/sites/default/files/pdf/Resume_J.Kling.pdf

- KLUSÁČEK, Jan, LESÁK, Vít, a kol. 2019. *Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018*. Praha: Lumos [online]. [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zprava-o-vyloucení-z-bydlení-za-rok-2018.pdf>
- KLUSÁČEK, Jan, GREINER, Milan, LESÁK, Vít, 2022. *Bydlení jako problém. Zpráva o vyloučení z bydlení 2021*. Praha: Za bydlení [online]. [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2021/08/Bydlení-jako-problem-2021.pdf>
- KOČMAN, David, KLEPAL, Jaroslav, 2016. *Prostupné bydlení: Evaluace*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. ISBN: 978-80-7440-153-4.
- KOUDELKA, Jan, 2006. *Spotřební chování a segmentace trhu*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu. ISBN: 80-86730-01-8.
- KREBS, Vojtěch, 2010. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-585-4.
- KURZBAN, Robert, LEARY, Mark, 2001. Evolutionary origins of stigmatization: The functions of social Exclusion. *Psychological Bulletin* [online]. 127(2), 187–208 [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.2.187>
- KWOK, Andrei O. J., TREIBLMAIER, Horst, 2023. Blockchain technology as a driver of economic development in small economies: a dynamic capabilities framework. *Journal of Decision Systems* [online]. [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/12460125.2023.2214304>
- LINCOLN, Yvonna S., DENZIN, Norman K., 2009. *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications. ISBN: 978-1-4833-4980-0.
- LINTON, Ralph, 1936. *The Study of Man: An Introduction*. New York: D. Appleton-Century.
- LUHMANN, Niklas, 1984. *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. ISBN 3-518-28266-2.
- LUHMANN, Niklas, 1987. *Rechtssoziologie*. Opladen: Westdeutscher Verlag. ISBN: 3531220012.
- LUHMANN, Niklas, 2002. *Láska jako vášeň. Paradigm lost*. Praha: Prostor. ISBN: 80-7260-068-0.

LUX, Martin, 2002. *Bydlení – věc veřejná: Sociální aspekty bydlení v ČR a zemích EU*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN: 80-86429-12-1.

LUX, Martin, SUNEGA, Petr, KOSTELECKÝ, Tomáš, ČERMÁK, Daniel, KOŠINÁR, Peter, 2004. *Standardy bydlení 2003/2004: Bytová politika v ČR – efektivněji a cíleněji*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-055-9.

LUX, Martin, MIKESZOVÁ, Martina, SUNEGA, Petr, 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. ISBN 978-80-7330-176-7.

MABSOUT, Ramzi, 2011. Capability and Health Functioning in Ethiopian Households. *Social indicators research* [online]. 101(3), 359–389 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9661-0>

MÁCHOVÁ, Lenka, 2018. *Přehled systémů sociálního bydlení ve vybraných evropských zemích a jejich komparace*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: http://socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Analyzy/Prehled_systemu_socialniho_bydleni.pdf

MALLETT, Shelley, 2004. Understanding Home: A Critical Review of the Literature. *Sociological Review* [online]. 52 (1), 62–89 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x>

MALLETT, Shelley et al., 2010. *Moving Out, Moving On: Young People's Pathways in and through Homelessness*. London: Routledge. ISBN: 9780203863985.

MAREŠ, Petr, SIROVÁTKA, Tomáš, 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis* [online]. 44(2), 271–294 [cit. 2023-04-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.2.03>

MARLOWE, Jay, 2018. *Belonging and Transnational Refugee Settlement: Unsettling the Everyday and the Extraordinary*. London: Routledge. ISBN 9780367208257.

MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Roman, LANG, Petr. 2020. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území* [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. [cit.

2023-05-24]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Metodika-pro-posouzen%C3%AD-soc.-vylou%C4%8Den%C3%AD.pdf>

MATULAYOVÁ, Tatiana, NAVRÁTIL, Pavel, MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2021. Reflektivní praxe v ČR a její důsledky pro vzdělávání v sociální práci. *Sociální práce* [online]. 21(6), 61–83 [cit. 2023-05-24]. ISSN 1805-885X.

MCNAUGHTON, Carol Nicholls, 2010. Housing, Homelessness and Capabilities. *Housing, Theory and Society* [online]. 27(1), 23–41 [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036090902764588>

MEAD, George Herbert, 1934. *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. University of Chicago Press: Chicago. ISBN 10-0226516679.

MERTL, Jiří, 2015. Přerozdělování welfare. Dizertační práce. *Západočeská univerzita v Plzni* [online]. [cit. 2023-07-20]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11025/20674>

MERTON, Robert K., 1968. *Social Theory and Social Structure*. Glencoe: Free Press. ISBN 0-02-921130-1.

MIKULEC, Marek, ŠNEJDRLOVÁ, Martina, 2019. *Metodika sociální práce v sociálním bydlení*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/metodiky/Proces_SP_s_klientem_v_SB.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR, 2015. *Koncepce sociálního bydlení ČR 2015–2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. [cit. 2023-02-20]. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Koncepce_socialniho_bydleni_CR_2015-2025.pdf/4f243307-649b-ecf3-a191-3d89d33717c4

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR, 2020. *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [online]. [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+20212030_roz%C5%A1%C3%AD%C5%99en%C3%AD.pdf/f3290708-edac-c579-05d5-92ae8cf872c2

- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, 2021. *Koncepce bydlení České republiky 2021+*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR [online]. [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: [https://mmr.gov.cz/getmedia/30528174-7e61-421e-a058-5f39aa4f09c9/KB-2021-_komplet-web\(C\)_max.pdf.aspx?ext=.pdf](https://mmr.gov.cz/getmedia/30528174-7e61-421e-a058-5f39aa4f09c9/KB-2021-_komplet-web(C)_max.pdf.aspx?ext=.pdf)
- MOŽNÝ, Ivo, 1975. Pojmový komplex teorie sociální role. [online]. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, 24 (G19), 83-104. [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/111662.pdf
- MUSIL, Libor, 2013. Interakce. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*, 217–218. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0366-7.
- MUSIL, Libor, 2020. Interpretace očekávání těch druhých sociálními pracovníky. *Sociální práce* [online]. 20(6), 5–22 [cit. 2023-05-24]. ISSN 1805-885X.
- NAMBIAR, Shankaran, 2013. Capabilities, conversion factors and institutions. *Progress in Development Studies* [online]. 13(3), 221–30 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1464993413486547>
- NAVEED, Arif, ARIANA, Proochista, 2009. *Health*. In: DENEULIN, Severine, SHAHANI, Lila. *An Introduction to the Human Development and Capability Approach: Freedom and Agency*, 228–48. Sterling, VA: Earthscan. ISBN 9781844078066.
- NAVRÁTIL, Pavel, MUSIL, Libor, 2000. Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia* [online]. 2000(5), 127–163 [cit. 2023-05-10]. ISSN 1212-365X.
- NAVRÁTIL, Pavel, 2013. Sociální fungování. In: Matoušek, Oldřich a kol., *Encyklopedie sociální práce*, 226–232. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- NAVRÁTIL, Pavel a kol., 2014. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: MUNI Press. ISBN 978-80-210-7505-4.
- NAVRÁTILOVÁ, Jitka, 2018a. Capability přístup jako příklad kriticky reflektující praxe sociálních pracovníků. *Sociální práce* [online]. 18(3) [cit. 2023-05-10]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/online-clanky/capability-pristup-jako-priklad-kriticky-reflektujici-praxe-socialnich-pracovniku/>
- NAVRÁTILOVÁ, Jitka, 2018b. Využití capability přístupu při posouzení dětského well-beingu. *Sociální práce* [online]. 18(6), 65–77 [cit. 2023-05-10]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=2&ukol=detail&id=98&clanekid=1095>

- NEŠPOROVÁ, Olga, HOLPUCH, Petr, JANUROVÁ, Kristýna, KUCHAROVÁ, Věra, 2019. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019. Kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. ISBN 978-80-7416-351-7.
- NORTH, Douglass C., 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance (Political Economy of Institutions and Decisions)*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0521397346.
- NUSSBAUM, Martha, 2000. *Women and human development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-511-33743-7.
- NUSSBAUM, Martha, 2003. Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice. *Feminist Economics* [online]. 9(2-3), 33–59 [cit. 2023-06-05]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/1354570022000077926>
- PADGETT, Deborah K., 2007. There's no place like (a) home: Ontological security among persons with serious mental illness in the United States. *Social Science & Medicine* [online]. 64(9), 1925–1936 [cit. 2023-06-05]. Dostupné z: <http://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.02.011>
- PADGETT, Deborah K., HENWOOD, Benjamin, F., TSEMBERIS, Sam J., 2016. *Housing First: Ending Homelessness, Transforming Systems and Changing Lives*. Oxford: Oxford University Press. ISBN: 978-0-19-998980-5.
- PALOVIČOVÁ, Zuzana, 2011. K pojmu sociálneho fungovania. *Filozofia* [online]. 66(9), 833–843 [cit. 2023-06-05]. Dostupné z: <http://www.filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2011/9/833-844.pdf>
- PARKINSON, Kate, 2021. Conclusion. In: POLLOCK, Sarah, PARKINSON, Kate, CUMMINS, Ian. *Social Work and Society: Political and Ideological Perspectives*. Bristol, Policy Press [online], 223–226. Dostupné z: <https://doi.org/10.46692/9781447344735.019>
- PATTERSON, Cecil, Holden, 1985. What is the placebo in psychotherapy? *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training* [online]. 22(2), 163–169. Dostupné z: <http://doi.org/10.1037/h0085489>
- PAYNE, Malcolm, 2016. *Modern Social Work Theory, 4th Edition*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0190615246.

- PĚNKAVA, Pavel, 2019. *Sociální aspekty stárnutí u osob bez domova v souvislosti se systémovými opatřeními v Praze*. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce [online]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/108379>
- PERCY-SMITH, Janie, 2000. *Policy Responses To Social Exclusion*. London: Open University Press. ISBN 978-0335204731.
- PETRUSEK, Miloslav, 1970. *Malý sociologický slovník*. Praha: Svoboda.
- PETRUSEK, Miloslav, 1996. *Velký sociologický slovník*. Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha: Karolinum. ISBN 9788071843115.
- PLEACE, Nicholas, BRETHERTON, Joanne, 2013. *Finding the way home. Housing-led responses and the Homelessness Strategy in Ireland*. University of York: Centre for Housing Policy [online]. [cit. 2023-08-05]. Dostupné z: <https://www.simon.ie/e-publication/finding-the-way-home-housing-led-responses-and-the-homelessness-strategy-in-ireland/>
- PLEACE, Nicholas, 2017. *Evropská příručka Bydlení především*. Praha: Úřad vlády ČR. ISBN 978-80-7440-159-6.
- PLUTCHIK, Robert, 1962. *The Emotions: Facts, Theories and New Model*. New York: Random House.
- POGGIO, Teresio, WHITEHEAD, Christine, 2017. Social Housing in Europe: Legacies, New Trends and the Crisis. *Critical Housing Analysis* [online]. 4(1), 1–10 [cit. 2023-03-06]. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/23362839.2017.3.1.319>
- PONNIAH, Ravin. 2017. *National Policy and Local Lives: A Case of Urban Social Housing in Multiethnic Malaysia*. Dizertační práce. University of Cambridge, Department of Land Economy.
- PYLES, Loretta, 2008. The capabilities approach and violence against women: Implications for social development. *International Social Work* [online]. 51(1), 25–36 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <https://doi/10.1177/0020872807083912>
- REX, John, MOORE, Robert, 1967. Race, Community, and Conflict: A Study of Sparkbrook. *Oxford University Press*. [online]. 46(2), 302–304. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2574641>

- RIEF, Winfried, PETRIE, Keith J., 2016. Can psychological Expectation Models Be Adapted for Placebo Research? *Frontiers in Psychology* [online]. 7(1), 1876 [cit. 2023-05-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01876>
- RICHARDSON, Henry S., 2019. Well-being and the Capability Approach: Reflections on Robeyns. *Journal of Human Development and Capabilities* [online]. 20(3), 357–61 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/19452829.2019.1631983>
- RIPKA, Štěpán a kol. 2018. *Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://dokumenty.osu.cz/fss/publikace/zaverecna-zprava-zabydleni-rodin.pdf>
- RIVA, Paolo, ECK, Jennifer, 2016. *Social Exclusion: Psychological Approaches to Understanding and Reducing Its Impact*. Cham: Springer International Publishing AG. ISBN: 978-3-319-33031-0.
- ROBINSON, Kim, 2020. A “good news” story of social inclusion: Refugee resettlement in Australia. In: CRISP, Beth, TAKET, Ann, *Sustaining Social Inclusion*. Oxon: Routledge. ISBN 9781032236315.
- ROOM, Graham J., 1995. *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Cambridge: Polity Press. ISBN 978-1861340030.
- ROOM, Graham J., 1999. Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization. *International Journal of Social Welfare* [online]. 8(3), 166–174 [cit. 2022-05-03]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00080>
- ROBEYNS, Ingrid, 2005. The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development* [online]. 6(1), 93–117 [cit. 2023-05-11]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/146498805200034266>
- ROBEYNS, Ingrid, 2017. *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*. Open Book Publisher. ISBN 9781783744237.
- RŮŽIČKA, Michal, TOUŠEK, Laco, 2014. Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby. In: ŠUBRT, Jiří et al., *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*. 117–141. Praha: Karolinum [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: https://www.academia.edu/10252965/Soci%C3%A1ln%C3%AD_exkluze_jej%C3%AD_p_ristorov%C3%A9_formy_a_m%C4%9Bn%C3%ADc%C3%AD_se_podoby

- RYAN, Richard M., HUTA, Veronika, DECI, E. L., 2008. Living well: a self-determination theory perspective on eudaimonia. *Journal of Happiness Studies* [online]. 9, 139–170 [cit. 2023-05-11]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9023-4>
- ŘEZÁČ, Karel, 2019. Koncepte capability approach a její implikace posilující humanitu (nejen) sociální práce. *Caritas et veritas* [online]. 9(2), 37–48 [cit. 2023-05-25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.32725/cetv.2019.023>
- ŘEZÁČ, Karel, 2020. Koncepte očekávání jako komplexní evaluační nástroj v sociálních vědách. *Sociální práce* [online]. 20(6), 23–34 [cit. 2023-05-24]. ISSN 1805-885X.
- ŘEZÁČ, Karel, 2022. *Potencialita dětí v náhradní rodinné péči*. Plzeň: Západočeská univerzita. ISBN: 978-80-261-1073-6.
- SALDAÑA, Johnny, 2009. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Los Angeles: Sage. ISBN 978-1-44624-736-5.
- SCANLON, Kathleen, FERNÁNDEZ ARRIGOITIA, Melissa, WHITEHEAD, Christine M. E., 2015. Social housing in Europe. *European Policy Analysis* [online]. 17, 1–12 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://eprints.lse.ac.uk/62938/>
- SELIGMAN, Martin, 2018. PERMA and the building blocks of well-being, *The Journal of Positive Psychology* [online]. 13(4), 333–335 [cit. 2023-05-11]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/17439760.2018.1437466>
- SEN, Amartya, 1985. *Commodities and Capabilities*. Noida: Oxford University Press India. ISBN: 9780195650389.
- SEN, Amartya, 1989. Development as Capability Expansion. *Journal of Development Planning* [online]. 19, 41–58. Dostupné z: https://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Sen-2003_Development-as-Capability-Expansion.pdf
- SEN, Amartya, 1993. *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press. ISBN: 9780198287971.
- SEN, Amartya, 1999. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press. ISBN: 0198297580.

- SEN, Amartya, 2005. Human rights and capabilities. *Journal of Human Development and Capabilities* [online]. 6(2), 151–166 [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14649880500120491>
- SEN, Amartya, 2009. *The Idea of Justice*. Harvard University Press. ISBN: 9780674060470.
- SHAFFER, Paul, 2002. *Participatory analyses of poverty dynamics: Reflections on the Myanmar PPA* In BROCK, Karen, MCGEE, Rosemary, *Knowing Poverty*. London: Earthscan. ISBN 9781849771801.
- SHINN, Marybeth, 2015. Community Psychology and the Capabilities Approach. *American journal of community psychology* [online]. 55(3-4), 243–252 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10464-015-9713-3>
- SCHWARTZ, Shalom H., 1994. Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values? *Journal of Social Issues* [online]. 50(4), 19–45 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>
- SLABBERT, Ilze, 2018. Applying the capability approach in social work education. *Social Work Education* [online]. 37(7), 1–14 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1458830>
- SOMERVILLE, Peter, 2013. Understanding Homelessness. *Housing, Theory and Society* [online]. 30, 4 384–415. [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036096.2012.756096>
- ŠAFR, Jiří, BAYER, Ivo, SEDLÁČKOVÁ, Markéta, 2008. Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska. *Sociologický časopis* [online]. 44(2), 247–269 [cit. 2023-09-13]. Dostupné z: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-61071>
- ŠÁMALOVÁ, Kateřina, VOJTÍŠEK, Petr, 2021. *Sociální správa: Organizace a řízení sociálních systémů*. Praha: Grada. ISBN 978-271-2195-3.
- ŠUBRT, Jiří a kol., 2007. *Soudobá sociologie I*. Praha: Karolinum. ISBN: 978-80-246-1275-1.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

- ŠVEC, Jakub, 2010. *Příručka pro sociální integraci*. Praha: Úřad vlády ČR. ISBN 978-80-7440-014-8.
- TIWARI, Piyush, SHUKLA, Jyoti. 2023. Measuring housing well-being of disaster affected persons in Chennai (India). *Housing Studies* [online] 0 (0), 1–30 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02673037.2023.2211950>
- TSAI, Jack et al., 2010. Multisite Comparison of Supported Housing for Chronically Homeless Adults. *Psychological services* [online]. 7(4), 219-232 [cit. 2023-05-23]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/a0020460>
- TSEMBERIS, Sam, 1999. From streets to homes: An innovative approach to supported housing for homeless adults with psychiatric disabilities. *Journal of Community Psychology* [online]. 27(2), 225–241 [cit. 2023-04-28]. Dostupné z: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6629\(199903\)27:2<225::AID-JCOP9>3.0.CO;2-Y](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6629(199903)27:2<225::AID-JCOP9>3.0.CO;2-Y)
- TSEMBERIS, Sam, EISENBERG, Ronda F., 2000. Pathways to housing: supported housing for street-dwelling homeless individuals with psychiatric disabilities. *Psychiatric Services* [online]. 51(4), 487–93 [cit. 2023-07-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1176/appi.ps.51.4.487>
- V AŠÁT, Petr, 2021. *Na jedné lodi: globalizace a bezdomovectví v české městě*. Praha: Academia. ISBN: 978-80-200-3200-3.
- VAUGHAN, Rosie Peppin, WALKER, Melanie, 2012. Capabilities, Values and Education Policy. *Journal of Human Development and Capabilities* [online]. 13(3), 495–512 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/19452829.2012.679648>
- VÁGNEROVÁ, Marie, SCÉMY, Ladislav, 2013. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2209-5.
- VÁGNEROVÁ, Marie, SCÉMY, Ladislav, MAREK, Jakub, 2018. *Bezdomovectví ve středním věku*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-4054-9.
- VOTOUPAL, Miloš, EWIJK Hans Van, MUSIL, Libor, 2022. *Podpora příležitostí lidí s mentálním hendikepem*. Brno: MUNI Press. ISBN: 978-280-0137-7.
- WARREN, Howard C., 2018. *Dictionary of Psychology*. New York: Routledge. ISBN 13 9780429869044.

WELLS, Thomas R., 2012. Sen's Capability Approach. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://iep.utm.edu/sen-cap/>

WENGRAF, Tom, 2001. *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narrative and Semi-Structured Methods*. London: Sage Publications. ISBN 9781446205846.

WILAMOVÁ, Kristina, 2022. Interpretace úlohy sociální práce v sociálním bydlení perspektivou klientů. *Sociální práce* [online]. 12(2), 54–71 [cit. 2023-05-05]. ISSN 1213-6204.

Seznam obrázků

Obrázek 3: Přístup zaměřený na potenciality intervence sociálního pracovníka (Řezáč, 2022, s. 109).	10
Obrázek 1: Od komodit k užítku (Alkire & Deneulin, 2009)	21
Obrázek 2: Od prostředků k úspěchu (Robeyns, 2003)	21
Obrázek 4: Typy očekávání (Řezáč, 2022, s. 60)	26
Obrázek 5: Komplexní koncepce očekávání (Řezáč 2020, s. 32)	31
Obrázek 6: Past sociálního vyloučení (Švec, 2010)	34
Obrázek 7: Index sociálního vyloučení za rok 2022 (MMR ČR, 2023)	37
Obrázek 8: Spektrum životních situací (Batterham, 2019)	43
Obrázek 9: Bytové svobody jejich významové dimenze (Frediani et al. 2019)	45
Obrázek 10: Design evaluace koncepcí očekávání v kontextu CA (autorka práce)	88
Obrázek 11: Slovní mrak expektancí o bydlení formulovaných uživateli před nastěhováním (autorka práce)	89
Obrázek 12: Slovní mrak – Předchozí bydlení (autorka práce)	96
Obrázek 13: Konceptuální mapa – Svoboda bydlet ve zdravém prostředí (autorka práce)	99
Obrázek 14: Konceptuální mapa – Svoboda volby priorit v oblasti životních nákladů (autorka práce)	103
Obrázek 15: Konceptová mapa – Svoboda individualizace v bydlení (autorka práce)	104
Obrázek 16: Konceptuální mapa – Svoboda udržování sociálních vztahů (autorka práce)	106
Obrázek 17: Konceptuální mapa – Svoboda vlastní individualizace (autorka práce)	108
Obrázek 18: Slovní mrak – Hodnoty „dobrého života“ dle uživatelů programu (autorka práce)	110
Obrázek 20: Slovní mrak – Expektance uživatelů programu do budoucna dle uživatelů programu (autorka práce)	129
Obrázek 21: Slovní mrak – Expektance o bydlení uživatelů programu očima sociálních pracovníků (autorka práce)	130
Obrázek 22: Typologie očekávání (uživatelé programu sociálního bydlení) (autorka práce)	131
Obrázek 23: Očekávání a kontexty kvality života (autorka práce)	134

Seznam tabulek

Tabulka 1: Srovnání pojetí základních svobod v CA se strategiemi sociální práce (Braber, 2013, s. 72)	8
Tabulka 2: Přehled koncepčních kategorií a k nim přiřazených národních subkategorií (MPSV, 2015)	40
Tabulka 3: Kvantifikace počtu vyloučených z bydlení ve výzkumných šetření realizovaných v ČR (autorka práce)	59
Tabulka 4: Výzkumný rámec (autorka práce)	77
Tabulka 5: Přehled dílčích výzkumných otázek (autorka práce)	78
Tabulka 6: Přehled uživatelů, jejich věkové zařazení a složení domácností (autorka práce)	83

Tabulka 7: Konverzní faktory ovlivňující formulaci očekávání o bydlení v bytě (autorka práce).....	93
Tabulka 8: Tematizované bytové svobody (autorka práce).....	98
Tabulka 10: Přehled konverzních faktorů doprovázející bydlení v bytech (autorka práce).....	115
Tabulka 9: Přehled dosažených potencialit v programu sociálního bydlení (autorka práce)	136
Tabulka 11: Komparace bytových svobod s koncepty jiných autorů CA (autorka práce).....	141
Tabulka 12: Návrhy řešení ohrožujících konverzních faktorů (autorka práce).....	148
Tabulka 13: Komparace hodnot „dobrého života“ s doménami kvality života dle Cumminse, (1996), (autorka práce).....	153

Seznam grafů

Graf 1: Poměr typů očekávání ve výzkumném vzorku uživatelů programu, n=18 (autorka práce) ...	133
--	------------

Seznam zkratk

CA	Capability approach
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
ETHOS	Evropská typologie bezdomovectví
MV	Ministerstvo vnitra ČR
FEANTSA	European Federation of National Organisations Working with the Homeless

Příloha 1.

POŘADÍ	FORMULACE DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY	TAZATELSKÉ OTÁZKY – UŽIVATEL PROGRAMU SB	FORMULACE DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY	TAZATELSKÉ OTÁZKY – SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK/CE
DVO 1	a) Jaké expektance měli o bydlení uživatelé sociálního bydlení ještě před získání bytu?	<p>Jaká byla Vaše představa o bydlení v městském bytě?</p> <p>Jaké jste měl(a) očekávání od nastěhování se do městského bytu a života v něm?</p> <p>Splnila se vaše očekávání o nastěhování a životě v něm?</p>	b) Jaké expektance o bydlení mají dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu sociálního bydlení ještě před jeho získáním?	<p>Přichází do bydlení vaši klienti s nějakými očekáváními?</p> <p>Jak byste popsala proces zabydlování a nastěhování očima klienta?</p> <p>S jakými pocity se v praxi u klientů setkáváte?</p>
DVO 2	a) Jaké konverzní faktory ovlivňují formulování expektancí uživateli programu sociálního bydlení?	<p>Povězte mi prosím něco o tom, jak a kde jste bydlel(a) dříve?</p> <p>Povězte mi něco o tom, jak jste se zabydlel(a) v tomto bytě.</p> <p>Jaké jste měl(a) očekávání od nastěhování se do městského bytu a života v něm?</p> <p>Splnila se vaše očekávání o nastěhování a životě v něm?</p> <p>Přišly po nastěhování do bytu nějaké životní změny, nebo záležitosti, se kterými jste nepočítal(a), neočekával?</p>	b) Jaké konverzní faktory ovlivňují dle sociálních pracovníků/ic uživatele programu při formulování expektancí o budoucím bydlení?	<p>Popište mi prosím, jak vypadá sociální práce při zabydlování a v bydlení.</p> <p>Popsala byste mi prosím podrobně náplň Vaší práce?</p> <p>Jaké okolnosti na straně klienta ovlivňují jejich představy o bydlení v bytě?</p> <p>S jakými pocity se v praxi u klientů při zabydlování setkáváte?</p> <p>Setkala jste se v praxi s nějakou klientskou zakázkou, která Vás překvapila? Uměl(a) jste na ní reagovat?</p>
DVO 3	a) Jakých potencialit dosahují uživatelé v programu sociálního bydlení?	<p>Splnila se vaše očekávání o nastěhování a životě v něm?</p> <p>Přišly po nastěhování do bytu nějaké životní změny, nebo záležitosti, se kterými jste nepočítal(a),</p>	b) Jakých potencialit dosahují dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu sociálního bydlení?	<p>V jakých životních oblastech nejčastěji u klientů přicházejí změny?</p> <p>Vyhodnocují klienti změny sami?</p> <p>Co myslíte, že je pro klienty v bydlení</p>

		<p>neočekával?</p> <p>Je nějaká změna, kterou očekáváte v blízké budoucnosti?</p>		důležité?
DVO 4	<p>a) Jaké konverzní faktory ovlivňují rozvoj potencialit a dosahování hodnotného života uživatelů programu sociálního bydlení?</p>	<p>Přišly po nastěhování do bytu nějaké životní změny, nebo záležitosti, se kterými jste nepočítal(a), neočekával?</p> <p>Jaké jste měl(a) očekávání od nastěhování se do městského bytu a života v něm?</p>	<p>b) Jaké konverzní faktory ovlivňují rozvoj potencialit a dosahování hodnotného života uživatelů programu sociálního bydlení?</p>	<p>Vyhodnocují klienti změny sami?</p> <p>Co myslíte, že je pro klienty v bydlení důležité?</p> <p>Existuje něco, co byste s klienty chtěla dělat nebo je nějak podpořit a není to možné? Pokud ano, proč to není možné?</p> <p>Jak dlouho obvykle poskytujete sociální práci v bydlení? Stalo se někdy, že si klienti řekli o podporu s nějakou pauzou?</p>
DVO 5	<p>a) Jaké expektance do budoucna mají uživatelé programu sociálního bydlení?</p>	<p>Jaké máte představy, přání do budoucna o svém životě, která jste dříve neměl(a)?</p> <p>Je něco, co byste chtěl(a) zažít? Nebo mít?</p> <p>Povězte mi něco o tom, co byste chtěl ještě ve vašem životě změnit.</p> <p>Je nějaká změna, kterou očekáváte budoucnosti?</p>	<p>b) Jaké expektance do budoucna mají dle sociálních pracovníků/ic uživatelé programu?</p>	<p>Setkáváte se u klientů v bydlení s nějakými přání, co by si chtěli do budoucna (blízká i daleká) splnit?</p>

Příloha 2.

Harmonické očekávání: ukázka segmentů z rozhovoru

VÝCHOZÍ STAV (EXPEKTANCE O BYDLENÍ)
<i>„Já jsem si myslela, že bude starší, protože on je starší, myslela jsem, že budu muset koupit barvu a vymalovat, ale já jsem přišla a byla jsem v šoku.“</i>
SOUTANE STAV (BYTOVÉ SVOBODY A POTENCIALITY)
SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Žít v klidném prostředí <i>„No určitě, já jsem se srovnala, já jsem tak šťastná, že je tu ticho, nikdo na mě neřve, já si to úplně vychutnávám to ticho, teď minulý týden mi nešel proud, než mi dali hodiny, tak jsem si koupila takovou lampičku na baterie, ale mně to bylo jedno, já byla šťastná, i kdyby tu byla tma a ticho, hodně ta psychika, já jsem pořád brečela, jak jsem byla vynervovaná, právě na tom úřadu, jak jsem šla tu žádost, tak já, v životě před nikým nebrečím, já jsem střelec a ti jsou takoví, takže nebrečím, ale tam, mně se spustili slzy a já to nemohla zastavit, ona se mě na něco ptala a já už měla nervy tak na pokraji, já jsem byla na dně. No a pak jsem přišla sem, ticho, čisto, krása.“</i>
SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ > Mít možnost zařídit si byt podle svého <i>„Hned, jsem si koupila barvy, jsem řádila tady, tam jsem něco nalepila. Až budu mít peníze, tak si chci koupit takovou zed' s výhledem dozadu. A tuhle chci dát sem, ona potřebuje prostor ta tapeta, ale ten souseď, z toho jsem nemohla. On se furt vnucoval, já tam moc nechodím na balkonek, můžeme si povídat přes plot, ale on sem jednou přišel, jestli by se mohl podívat, že ho měla mamka ten nábytek, že ho strašně chtěl, já ho koupila asi za 15 stovek. Pak jsem si koupila v bazaru tuhle skříňku, tady mám takové hadry, takhle válčím no.“</i>
SVOBODA DOVOLIT SI ŽIVOTNÍ NÁKLADY > Možnost svobodně rozhodovat o financích <i>„Až budu mít peníze, tak si chci koupit takovou zed' s výhledem dozadu.“</i>
SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ > Mít možnost zařídit si byt podle svého > Péče o květiny <i>„No a ty kytičky jsem zachránila od něj, protože on tam má malinké okýnka a stín, tak jsem je vzala sem.“</i>
SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Bydlet v hezčím prostředí <i>„Nádherný prostě. Já vešla dovnitř a stála jsem tady a pán, který mi to ukazoval, tak stál tady a tady byly ještě igelity, protože oni dělali okna ještě, ani jsem nevěděla kam to vede, no a on mi říkal, tady máte kuchyň, no nádherný,“</i>
SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít lepší fyzické zdraví > Moci být čistý <i>„Hroznou radost jsem měla, že mám koupelnu a že se můžu umýt.“</i>
SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít dostupnou občanskou vybavenost <i>„Já si můžu objednat jídlo tady v domově důchodců, nemají to drahý, asi 70 Kč, mně by to stačilo třeba pondělí a pátek, protože já zas toho tolik nesním, ale fakt ne, no, a tady 5 minut jsou Vietnamci a jinak seběhnu třeba park a jsem v Lidlu, nebo popojedu a je tam Billa, to je dobrý tady nakupování.“</i>
SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ > Možnost vytvořit si vztah k místu <i>„No tady je ten Malešický park, mně se nelíbí, protože je vyumělkovaný, a já miluju ten Mělník, ten je tak nádherný, tady betonové cestičky a půdy, a tady půdy, ne tam je to takové přírodní, já Mělník miluju, já, kdybych se nezamilovala do toho bytu tady, tak bych ho fakt chtěla vyměnit zase na Mělník, já jsem se do něj úplně zamilovala, a přitom jsem Pražanda.“</i> <i>„No jo, ale já tam měla hodně známých a kamarádů, tam je živo, tolik obchodů a všeho možného a když se nudíte, tak se jdete projít na výhled, ale já nemůžu, já miluju ten byt, on je takový zvláštní,</i>

tady bydlela paní a jmenovala se Božíková a tady hned je kostel evangelický a my jsme taky evangelici, ale já nejsem taková moc to, ale chodili jsme tam, a tady jsou furt takové trojúhelníky, jako trávníky, takže je to boží, jako hodně trojúhelníků, a ta paní musela být hrozně hodná, takovou pozitivní energii jsem tady cítila.”

SVOBODA UDRŽOVAT SOCIÁLNÍ VZTAHY

“No spíš, že jsme se smířili s tím synem, že si telefonujeme, oba dva, a vnučka mi sem chodí, protože ona bydlí tady kousek, chodí mi sem návštěvy, ta Brigita z toho Kladna, především tu byli, je to hezký tady, takové pozitivní, takové smíření s každým, akorát s mým bráchou ne, no.”

SVOBODA UDRŽOVAT SOCIÁLNÍ VZTAHY > Možnost pohostit rodinu

„Určitě, oni byli tady taky, malinká tady řádila, jezdí sem, je to radost, to víte, že je to jiný život, než tam u toho hajzla, tam bych vůbec nemohla, tady jo, oni přijdou, člověk se pobaví, potěší miminkem, zasměje, už mu je rok, d’ábel malý.”

IDEÁLNÍ STAV (EXPEKTANCE DO BUDOUCNA)

“Nechci nic měnit, jsem tu spokojená, mám tu klid, televizi nemám, nechci, protože co se budu dívat na ty blbosti, a když něco chci tak tu mám počítač, ten mi koupil syn, pustím si pohádku, filmy, na youtube si můžu pustit cokoli, ani rádio nemám, já mám ráda ticho, i když jsem ukecaná, to jo, ale tak se vykecám jinde.”

Stereotypní očekávání: ukázka segmentů z rozhovoru

VÝCHOZÍ STAV (EXPEKTANCE O BYDLENÍ)
<p>„No já jsem si takový byt ani nepředstavovala, to jsem nečekala něco takového velkého, vždycky jsem si říkala, to nikdy nebudeme mít, tak jsme se dočkali.“</p> <p>„No jaký pocit, měla jsem z toho i strach, že jo, protože jsem nevěděla, jestli tam půjdu zbytečně, nebo jestli ho dostanu, dělala jsem si naděje no. Bylo to náročné.“</p>
SOUČASNÝ STAV (BYTOVÉ SVOBODY A POTENCIALITY)
<p>SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít jistotu v bydlení</p> <p>„No, co to pro mě znamená, jsme rádi, že někde bydlíme, protože jsme si svoje vytrpěli takže.“</p>
<p>SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít jistotu v bydlení</p> <p>„No změnil se, protože nejsme po ulicích, netouláme se, děti mají svůj pokoj, což nikdy jako neměli, a prostě konečně mají svoje zázemí, neměli jsme svoje jo, třeba jsme byli na ubytovně, tam jsme se museli odstěhovat, protože jsme se opozdili s nájmem a řekli nám prostě, že se musíme odstěhovat.“</p>
<p>SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít dostupnou občanskou vybavenost</p> <p>„Ne jako já si myslím, že ne, nic nám tady nechybí, park tady máme blízko, obchod taky a večerku máme dole, takže máme všechno pod rukama, máme všechno blízko.“</p>
<p>SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít dostupnou občanskou vybavenost – Možnost dětí chodit do nesegregované školy</p> <p>„Moje děti tady chodí do Záběhlic do školy tak mi to umožnili, aby to měli i blíž do té školy.“</p>
<p>SVOBODA UDRŽOVAT SOCIÁLNÍ VZTAHY > > Možnost pohostit návštěvu</p> <p>„Známí, no, dcera tady chodí a moje matka tady bydlí taky zrovna, protože jí neprodloužili nájemní smlouvu, tak si požádala taky na magistrát a tak nás brali společně jako matka a dcera, takže já jsem dostala tady a ona dostala hned tady jakoby za rohem, takže bydlí hned tady.“</p>
<p>SVOBODA UDRŽOVAT SOCIÁLNÍ VZTAHY > Možnost pohostit rodinu > Pomoc s péčí o děti</p> <p>„Je to výhoda, jako moc spolu nekomunikujeme, protože mě vyhazovala, neměla jsem kam a moc mi nepomáhala, ale když něco potřebuju narychlo tak tam děti odnesu, nebo když mi není dobře, nebo se stane něco dětem, aby mi je na chvíli pohlídala, takže je to trochu výhoda.“</p>
<p>SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ > Mít možnost zařídit si byt podle svého > Nový nábytek</p> <p>„No ten byl úplně celý prázdný, tady byla jenom ta linka a sporák, nic jiného, to bylo prázdné všechno, to jsme všechno zařizovali my, to máme všechno nové, taky to stálo dost peněz.“</p>
<p>SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ > Mít jistotu v bydlení</p> <p>„No já na něco dostala od hmotné nouze, asi 30 tisíc, na ledničku, pračku a postele, potom jsem si žádala na skříně a to všechno pak už já sama, jsme se museli trošku uskromnit, abych mohla ušetřit na nábytky, ale nám to trvalo asi jak dlouho, já nevím, tři měsíce, než jsme to všechno zařídili, my jsme sem přišli úplně naholo, spali jsme na zemi, než jsme všechno zařídili.“</p>
<p>SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ > Mít možnost zařídit si byt podle svého > Nový nábytek</p> <p>„No prostě podle svého a podle svých představ a hlavně, chtěli jsme mít všechno nové, protože jsme to nikdy neměli, no. Takže tak.“</p>
IDEÁLNÍ STAV (EXPEKTANCE DO BUDOUCNA)
<p>„No já si jedině přeju, abychom tady vydrželi v tom bytě, protože se nechci zase stěhovat někam, aby nás odsud vystěhovali, takže to je asi jediné.“</p>

Nesaturované očekávání: ukázka segmentů z rozhovoru

VÝCHOZÍ STAV (EXPEKTANCE O BYDLENÍ)
<i>„Jo aha, jaký byt, no, že budu mít uzavřený byt, že tam bude sprchový kout a že tam bude linka a zařídím si to.“</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Nemožnost volby bytu
<i>„No tak vybírali. Ona nebyla možnost výběru právě.“</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Nemožnost volby bytu
<i>“Není no a bylo to uváděno jako že tady je a když jsme byli na prohlídce, tak jsem říkala, počkejte ale tady není rozvedená teplá voda a paní na mě, ne tady je, ale já říkám, no ale z jednoho kohoutku přece nemůže téct studená i teplá voda, takže není tady teplá voda, akorát teda v koupelně, tam je bojler že jo, je tam ten kotel, který je až u stropu, není tady termostat, abych si mohla regulovat to vypínání a zapínání a tady tohle.”</i>
SOUČASNÝ STAV (OMEZENÉ POTENCIALITY)
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Nedostupné topení
<i>„A je to hezký byt, všechno ale je tady zima. Já jsem starší ženská už a já musím lézt nahoru, kde je to všechno na elektriku a já musím, jak máte to, jak se tomu říká.“Bojler.</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Nedostupná teplá voda
<i>„No ten kotel, musím lézt nahoru, a to není pro mě už takové věci. Já už jsem starší, bude mi 69, a to není pro mě právě. V létě to ještě šlo tady ale v zimě, tady je zima a chodím ke klukovi se koupat.“</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Nedostupné topení
<i>„Tady je fakt strašná zima v té koupelně, nevytopíte ji a vlastně se bojím i přes tu vanu, tady je vana a je to vysoké. Ne úplně ale je to vyšší a bojím se tam lézt.“</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Špatný technický stav bytu > Vlhkost
<i>„Vlastně je to přízemní byt, vlhký byt, protože tady jde strašná vlhkost a teď ono to osm let nebylo obývané jo, bylo to brány jako nebytovka, nemám vlastně teplou vodu. Jsem těžký astmatik, po operaci plic, mám jeden lalok pryč, což být ve vlhkém bytě je pro mne absolutně nevhodné. Takže nevím, když to šlo k té radě nebo k té pracovní komisi, tak nevím, jak tam mohli dát zrovna mne tady ten byt, což absolutně nechápu, když můj zdravotní stav to nedovoluje,</i> <i>“Jsem těžký astmatik, jsem po operaci plic, mám jeden lalok pryč. Takže nevím, když to šlo k té radě nebo k té pracovní komisi, tak nevím, jak mi mohli dát zrovna tady ten byt, což absolutně nechápu, když můj zdravotní stav to nedovoluje, vlastně už ani můj věk, dejme tomu, že ta linka tady nebyla, asi to není ve všech bytech, ale prostě z ničeho jsem musela jít do bytu, ale musela dál vše zařizovat, nebýt syna tak jsem tady zase na podlaze, na matraci.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Špatný technický stav bytu > Chybějící základní vybavení
<i>„Linka tady nebyla, asi to není ve všech bytech, ale prostě z ničeho musela jsem jít do bytu, ale musela jsem dál zařizovat, nebýt syna, tak jsem tady zase na podlaze, na matraci.“</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Špatný technický stav bytu > Nedostupná teplá voda v kuchyni
<i>Moderátor: „To myslíte jako u dřezu?“ Informantka: „Tady není teplá voda.“</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Umístění bytu
<i>„Nechtěla jsem sem vůbec. Jsem i trochu psychicky nemocná, mám laktační psychózu porodu, byla jsem několikrát léčená i jako v léčebně a vlastně mi tenhle byt vyvolává taky takové stavy, víte, jak to je, i když je to bezpečné, je to super, tak prostě pro mne to má bydlení i jiný význam, což je další</i>

<i>jakoby průšvih no.”</i>
STABILIZUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTOR > Osobní > Možnost být u syna <i>„Tak já je málo vidím. Vůbec je nevidím ty lidi. Já si je nevšímám. Já si jdu do krámu, přijdu z krámu, něco si udělám a většinou jdu ke klukovi nebo sem přijde no.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Chybějící základní vybavení bytu <i>„Já jsem zpočátku se mi to nelíbilo, byla jsem nešťastná, ze začátku jsem byla pořád u kluka, než se to dalo do pořádku, nábytek a takhle, no a pak jsem se přestěhovala.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Sociální > Málo kontaktů v sousedství <i>„Tak já je málo vidím. Vůbec je nevidím ty lidi. Já si je nevšímám. Já si jdu do krámu, přijdu z krámu, něco si udělám a většinou jdu ke klukovi nebo sem přijde no.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Sociální > Špatná komunikace s majitelem bytu <i>„Jako s tou firmou a s tím správním městem, dost velká arogance. Jak se správním firmou, tak i s městem, bohužel je to tak. A neberou ty lidi podle klientů, berou je podle toho, že jim to musí přidělit, a tak mi přišlo i to jednání. Viz vedoucí bytového, viz správním firma a tak dál. Když jsme chtěli potom řešit, že je ten byt nevyhovující, tak absolutní nezájem, ber, neber, konec.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTOR > Osobní > Psychická nestabilita > Vracejí se vzpomínky <i>“Vlastně tam umřel táta, tam nebyla teplá voda, bylo tam topení přes uhlí venku, neměla tam koupelnu úplně zprovozněnou, a tak dál, takže tady jí to všechno vyvolává vlastně ty vzpomínky a já nevím, to musíš popisovat ty.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Neúsporné topení <i>“Nehledě na to, že teď jak se zdražily ty energie, tak ti tady přijde vyúčtování, jsi tady od dubna do teďka, dali jsme na to dva tisíce zálohu a měla jsem přeplatek pouze 4 tisíce, a to bylo léto, to se vůbec nepouštělo, jede tady jenom bojler.”</i>
OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Environmentální > Nepřipojená elektřina OHROŽUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTORY > Sociální > Špatná komunikace s majitelem bytu <i>„Oni to i říkali, že byl problém s připojením elektřiny, protože to bylo jako nebytová jednotka, a vlastně tady naposledy byla nějaká prádelna nebo kancelář, a za připojení tady jsem musela platit 12 a půl tisíce, aby to tady vlastně vůbec zavedli tu elektřinu, což byl další problém, mám starobní důchod ale jsem v insolvenční, což z toho strhávají určitou částku a mám akorát na živobytí, a to byl strašný problém, aby to zaplatila ta správním firma, protože stejně kdybych to platila, taky bych to mohla po nich nárokovat nazpátek. Strašné seký dělali, že oni to nezaplatí, nezaplatí.”</i>
STABILIZUJÍCÍ KONVERZNÍ FAKTOR > Osobní > Pomoc od syna <i>“Syn mi pomohl to vyřešit, on sám už to nemohl platit, kupoval linku, ta stála nějakých 8 tisíc, má svoji rodinu, svoje náklady, já neříkám základní vyživovací povinnost i vůči rodičům, ale hodně mi pomohl, takže nakonec to zaplatili. Srovnalo se to, bylo to všechno v pořádku. Ale všechno musíte, tlačit na ně, pak si připadáte jako totální onuce, což by nemělo být takhle. Protože já nikdy v životě nebyla na úřadu práce. Vždycky jsem pracovala, dala tomuhle státu čtyři děti, vychovala, a to si myslím, že si tohle na stáří nezasloužím. To je spousta ženských takhle.”</i>
IDEÁLNÍ STAV (EXPEKTANCE DO BUDOUCNA)
EXPEKTANCE DO BUDOUCNA > Přestěhovat se <i>„Já? No já bych chtěla, aby byt měl prostě sprchu, ne vanu, no prostě v prvním patře, nejsem ráda v přízemí, tam je i vlhký sklep, a to všechno jde sem do bytu a je tady zima no. Já nevím, já bych chtěla jiný byt no.”</i>
EXPEKTANCE DO BUDOUCNA > Přestěhovat se <i>“Můj příští byt? No to nevím, jak to bude vypadat. Byla bych ráda kdyby, jak bych vám to řekla, no, kdybych měla jiný byt.”</i>